Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

РС II 17/1909/1910 д1

12009001735,3

COBISS.O

Rp. II – 17/1909/elbe/3

Година I. Книга 3.

НБР. К УНИВ. Б
„КЛИМЕНТ ОХ
СКОП
N 250

МИНАЛО

Българо-Македонско

НАУЧНО СПИСАНИЕ.

Редакторъ

Г. Д. Баласчевъ

СОФИЯ
Печатница П. Глушковъ
1909 г.

НАР. И УНИВ. БИБЛИО
„КЛИМЕНТ ОХРИДСК
СКОПЈЕ

Година I. Книга 3.

226 N 250

МИНАЛО

РСЦ 17/1909/1910-III d/1

Българо-Македонско

НАУЧНО СПИСАНИЕ.

1735/09

Редакторъ

Г. Д. Баласчевъ

СОФИЯ
Печатница П. Глушковъ
1909 г.

Съдържание:

стр.

I. Цвѣтни образи на старобългарски боляри. (Художественъ паметникъ отъ 1259 год.) . . . . .

II. *Г. Баласчевъ.* Старобългарскитѣ каменни надписи отъ врѣмето на великия канъ Омъртагъ . . 219—238

III. *** и *Д. Ихчиевъ.* Турскитѣ вакъфи въ българското царство и документи върху тѣхъ . . 239—264

IV. *Д-ръ Г. И. Кацаровъ.* Етнографическото положение на старитѣ македонци . . . . . 265—281

V. *Г. Баласчевъ.* Българското скорописно писмо и образци отъ него отъ X—XIX вѣкъ . . . . 282—302

VI. *В. Храновъ.* Лѣсковския революционенъ комитетъ и едно окржжно отъ букурешкиятъ . . . . 303—313

VII. *Г. Баласчевъ.* Върху държавното и военно устройство на старобългарската държава . . 314—324

СТАРОБЪЛГАРСКИ БОЛЯРИ.

Десиолава севастократорица и ктиторица.

Калоянъ севастократоръ ктитор

Копие отъ фрескитѣ въ Боянската черква «св. Никола» (XIII вѣкъ).

Четирицвѣтенъ печатъ.
Печатница Гр. Т. Паспалевъ
София.

Г. Баласчевъ.

Старо-българскитѣ каменни надписи отъ врѣмето на великия канъ Омъртагъ.

Източницитѣ, които ни служатъ за освѣтляването на старобългарското минало сѫ разнородни. Изпърво изслѣдователитѣ за тази цѣль сѫ имали на свое разположение само византийски хроники, латински анали, въ които се намиратъ случайно нахвърлени бѣлѣжки и разни словѣнски и арабски извѣстия и други подобни, които трѣбало винаги да се проучватъ критически, тъй като въ тѣхъ често личи пълно разногласие по едно и сѫщо събитие, поради което и този родъ източници се причисляватъ къмъ писменитѣ наметници отъ втора ржка. Неотдавна обаче въ самото политическо-обществено гнѣздо на старата българската държава — Шуменъ, Прѣславъ, Нови-Пазаръ, Провадия, Ески Джумая, Тутраканъ, Силистра, Добричъ и Бълчикъ—главно въ селата: Абоба, Суютли, Могила, Сулейманъ-кйой, Войвода-кйой, Насарлие, Долни-Инджикъ, Синивиръ, Мадара и Чаталаръ, се откриха и другъ видъ сурови материали отъ първа ржка, именно: редица национални епиграфически паметници на гръцки езикъ, написани по поржчка на самитѣ български държавници. Едни отъ тѣзи каменни надписи сѫ били издълбани въ честь на видни държавни дѣятели-херои, други съдържатъ откжслъци отъ международни договори, трети пъкъ третиратъ въпроси отъ чисто историческо съдържание, и най послѣ се срѣщатъ и други съ разнообразно съдържание. Нъ този родъ сурови материали, които важатъ твърдѣ много за старобългарската ни старина, до скоро врѣме не бѣха подложени на сериозно и систематическо проучване, нито пъкъ използувани, както трѣбва въ историческата ни наука. Особена заслуга и въ този случай се пада пакъ на по-близкитѣ до насъ културни центрове, които въ всѣкое отношение се интересуватъ съ нашитѣ земи. Австрийскитѣ учени отъ една страна, а отъ друга рускитѣ и то главно Руския Археологически Институтъ въ Цариградъ, подъ ржководството на заслужилия директоръ г. Ѳ. И. Успенскій, сѫ се опитвали да разяснатъ нашитѣ каменни надписи и да използуватъ съдържанието имъ. Нъ прѣдъ видъ на голѣ-

митѣ мѫчнотии, които се прѣпрѣчватъ при проучването на подобни материали, ще трѣбва върху тѣхъ още грижливо да се работи, докато се постигне онова, което се желае отъ тѣзи изучвания. Това именно положение на този интересенъ видъ материали ме подкани да напиша слѣднята студия.

* * *

Не само старитѣ културни народи, нъ и тѣзи съ по низка култура, които отначало сѫ живѣли изъ срѣдна Азия, а подирѣ сѫ се заселили въ Европа, освоили сѫ добъръ обичай да издигатъ каменни надписи за да овѣковѣчаватъ поважнитѣ си държавни събития, които сѫ могли да послужатъ за назидание на бѫднитѣ поколения. Къмъ второто десетолѣтие отъ IX вѣкъ намираме подобенъ обичай и между българскитѣ ханове, които господарували въ Балканския полуостровъ. Нашитѣ ханове, може би и порано отъ горѣозначената дата, сѫ издигали каменни надписи за всѣкое поважно държавно събитие: като военна побѣда, международенъ договоръ, опрѣдѣление на държавни граници, съграждание важна постройка и пр. и пр. Заради това, както попрѣди, тъй и въ наше врѣме, виждаме въ самото гнѣздо на политическия животъ на старитѣ българи да се откриватъ каменни надписи, които има да ни разяснатъ редъ тъмни въпроси отъ миналия ни общественно-политически животъ. Слѣднята студия има за цѣль да ни запознае съ характера и значението на тѣзи надниси, върху които личи името на великия ханъ Омъртагъ, който е владѣлъ прѣзъ 818—831 год., навѣрно, като посрѣдственъ наслѣдникъ на Крума.

До днесъ открити сѫ осъмъ надписи, въ които стои отначало името на Омъртага, поради което и ги наричами Омъртагови надписи: Всички тѣ сѫ написани на разваленъ гръцки язикъ, т. е. такъвъ, какъвто се говорелъ по онова врѣме въ България отъ гръцкото християнско население, което на нѣколко пѫти бивало пленявано отъ западнитѣ византийски провинции въ Европа и бивало настанявано въ българскитѣ земи и крѣпости на постоянно мѣстожителство, или като робъ или пъкъ като поданикъ на българитѣ. Нъ сѫщеврѣменно може да се допустне, че такъвъ разваленъ гръцки язикъ трѣбва да е проникналъ и между повидното българско общество, което отдавна се намирало подъ прѣкото културното влияние на Византия и си служило съ гръцкия язикъ. Нъ и празописанието на тѣзи каменни надписи е почти съвсѣмъ неправилно. — Писмото е уставно, въ нѣкои по едро, а въ други по дребно; срѣщатъ се твърдѣ рѣдко съкращения и лигатури, нъ начесто въ тѣхъ не отсѫствува нито една буква отъ думата. Материята, върху която сѫ изрѣзани, е различна: има надписи издълбани на мраморъ, сиенитъ, варовникъ, а почесто на кристализиранъ криптокристалинъ отъ кредна форма-

ция, какъвто камъкъ се намира и сега между търновско и шуменско.

Четението и правилното разбирание съдържанието на тѣзи надписи изпърво е прѣдставлявало голѣма мѫчнотия, поради което дълго врѣме ученитѣ не сѫ могли да се възползуватъ отъ този цѣненъ материалъ. Нъ слѣдъ задружната работа изпърво на виенскитѣ професори г. К. Иречека, Бормана, В. Томашека и пр., развърската имъ значително се уле сни, та сега надписитѣ отъ тази епоха се прочитватъ доста свободно, стига само да не сѫ изтрити или развалени отъ външни влияния. Обаче твърдѣ трудно става и сега възстановяването на заличенитѣ части отъ надписитѣ, тъй като тѣ сѫ бивали, както се спомена, неправилно написани, тъй че поврѣдената часть отъ текста мѫчно може да се попълнува възъ основа на праздното пространство, толкозъ повече, че почти винаги сѫ застѫпвани въ тѣхъ неправилни язикови форми.

Отъ тѣзи Омъртагови надписи едни сѫ изрѣзани по случаи на нѣкакви важни паметни постройки, а други вслѣдствие смърть на видни лица въ държавата: като военоначалници, герои и пр., които сѫ принесли особенни заслуги на народа и държавата. — По дата на обнародването на Омъртаговитѣ надписи най-старъ може да се счита търновския, който се намира на колоната въ черковата „Св. Четирдесеть Мѫченици," построена отъ царь Ивана Асѣна II. на 1230 год. по случай побѣдата при Клокотница. Тази колона трѣбва да е прѣнесена тамъ навѣрно отъ първоначалното си мѣсто т. е. отъ Омъртаговата могила, по всѣка вѣроятность, отъ селото Мумджиларъ. Читателя на стр 222 вижда точна снимка по естампажъ на този най дългъ старобългарски надписъ.*)

---

* За пръвъ пѫть надписътъ е обнародванъ отъ Дръ Х. С. Даскаловъ въ „Чтеніяхъ въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древнястей Россійскихъ при Москов. Универ. 1859 г. кн. 2. въ статията си: Откръытия въ древней столицѣ болгарской, Терновѣ." Подирѣ го прѣиздадѣ Гилфердингъ, Собрание сочинений т. I., а слѣдъ него проф. К. Иречекъ, История болгаръ Одес. издан. стр. 181—182; и подиръ него Х. М. Лапаревъ въ „Записках Импер. рус. археолог. общ. т. Ш. въ статията си: „Двѣ замѣтки по древней болгарской исторіи" Всички тѣ си служили съ неточната снимка на Д-ръ Х. С. Даскаловъ, поради което и го проучваха неудовлетворително. В. Златарски го прѣиздаде въ Минас. сборникъ кн. XV, като си послужилъ съ естампажъ, снетъ лично отъ него, безъ да помѣсти естампажна снимка, поради което сѫ допустнати редъ погрѣшки, които и ще бѫдатъ посочени. Нъ той се възползувалъ отъ нѣкои важни бѣлѣжки, които твърдѣ намѣсто сѫ направени отъ Лопарева. А слѣдъ него най-добрѣ обнародва нашия надписъ Ѳ. И. Успенскій, въ

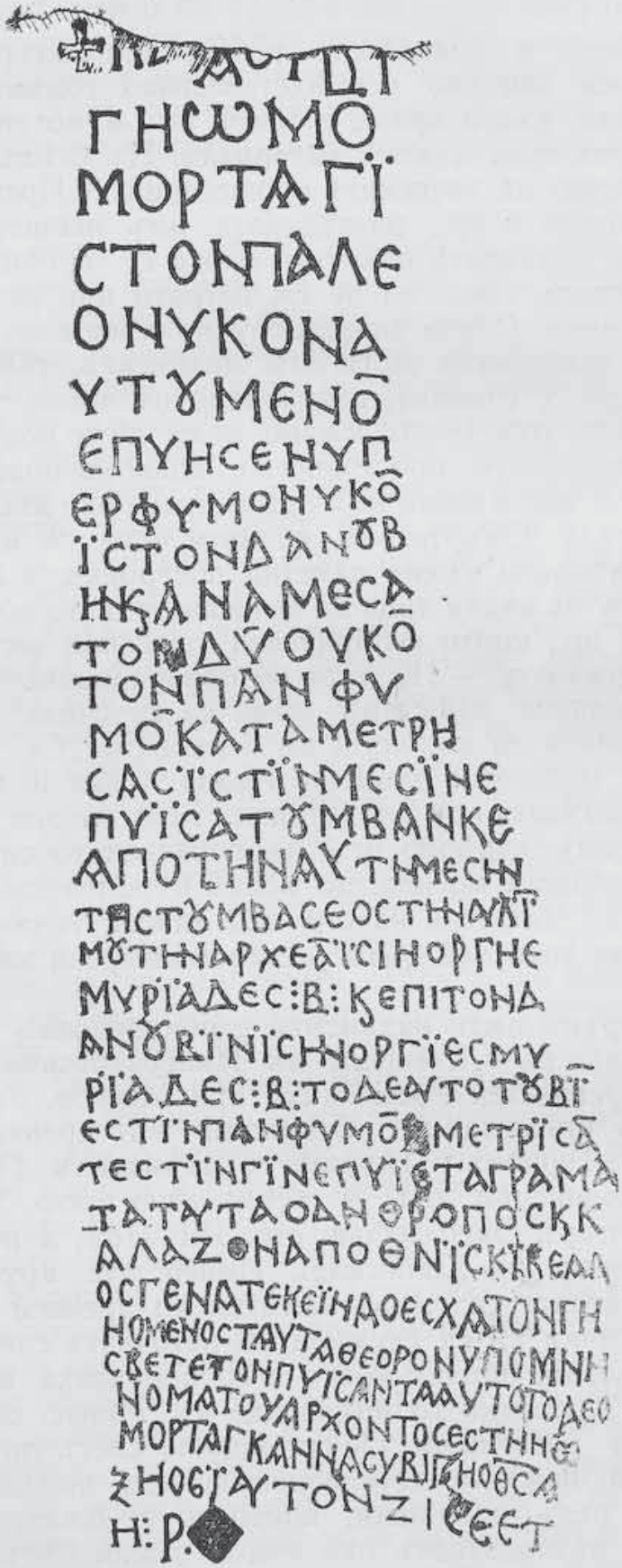

Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ т. VII вып. 1. 1901 г. въ статията: „О древностяхъ

†... *а.) ιβι/γιωμ о/морταγ ї/ς τον παλε/он укον а/утου мено/ епунсεν уп/ерфумον уко/ їς τον данουβ/ην κs ана месα/ τον δῦο уко/ τον панфу/мо катаметрη/σας ις тιν месιν е/пυїσα тουμβαν κе/απο την аутην месην/της тουμβας εος την аυλї/μου την αρχεα їσιν оργηε/ мυрїадες ⋮ β ⋮ κs επι τον д/анουβїν ισην оргїες мυ/рїадες ⋮ β ⋮ το δε аυто тουβї/ εстїν панфумо κs метрїса/τες тїν гїν επυїσ та грамα/ та таυта о анθропος κs к/ала ξον ἀποθνїσκї κε αλ/ος генατε κε ина о есχатον гη/νομενος таυта θеорον υпомνη/σκετε τον пυїсαντα аυто το δε о/νομα του αρχοντος εстην ω/морταγ каннας υвїγη о θς а/ξηосї аυτον ζїсε ετ/η ⋮ ρ/*).*

Обяснения на текста.

Палеографическитѣ особености на търновския надписъ се опита да отбѣлѣжи още г. Х. М. Лапаревъ въ горѣнаведената статия. Нъ поради нѣманието на точна снимка, само нѣкои отъ неговитѣ обобщения сж вѣрни, които и ще изложимъ тукъ, защото тѣ сж общи почти за всичкитѣ старобългарски надписи.

1) Пълно смѣшение на еднакво-звучнитѣ гласни: *ε* вмѣсто *αι*, *η* вм. *ι* и обратно, или *η* вм. *υ*, *ι* вм. *ει*, *υ* вм. *οι* и *ο* вм. *ω*.

2) Звукътъ *ε* въ съюзътъ *κε* (*καὶ*) се изпуска, като се поставя кукичка (s) на *κ* отъ долѣ и получава слѣдната форма $κ_s$; нъ понѣкждѣ се срѣща и *КЕ*.

3) Знакътъ ⌒ отгорѣ на гласната означава, че е пропуснато *ν*; нъ има случай, когато означава, че е изхвърлено окончанието *ον*.

4) Двойнитѣ съгласни сж пропуснати, така напримѣръ четемъ: *γραματα* вмѣсто *γράμματα*, *αλος* вм. *ἄλλος* и *γενατε* вм. *γεννᾶτε*; изключение прави думата *καννας*. Нъ по-точни на-

---

города Тырнова“, като дава и фотографическа снимка на колоната, дѣто се намира надписътъ, заедно съ една точна естампажна снимка. Нъ, понеже четението и обясненията на тоя надписъ ни се виждатъ недотамъ правилни и непълни, счетохме за нуждно да го прѣиздадемъ и обяснимъ допълнително, като посочимъ и на особеното му значение за нашата старина.

*) Цифритѣ означаватъ краятъ на редоветѣ въ надписа.

блюдения въ палеографическо отношение върху този надписъ направи проф. Ѳ. И. Успенскій. Прѣди всичко той намира характерно начертанието на буквата *В* съ чертица отдолѣ на *В*, нъ се срѣща и обикновенно безъ черта; любопитно е споредъ него и написването на *ї* всѣкога съ двѣ точки отгорѣ, и почти винаги употрѣбено вмѣсто двойна гласна или пъкъ вмѣсто *η*. Закривената черта, която е поставена върху гласнитѣ $\widehat{a}$ $\widehat{\imath}$ $\widehat{o}$, означава или изпущание на буквата *ν* или дългота на слога, нъ има случай, когато означава, че сж пропуснати повече звукове. Интересенъ е и начинътъ на свързването на нѣкои букви: тъй напримѣръ съединяватъ се *ν* съ *π*, *η* съ *ν*, *ν* съ *μ*, *ν* съ *κ* и *α* съ *υ*. Подобна система при начертанието на буквитѣ се забѣлѣзва и въ другитѣ старобългарски надписи отъ сжщото врѣме, та затова тѣзи палеографически особености, ще трѣба да има прѣдъ видъ всѣки, който за напрѣдъ ще се занимава съ четението и обяснѣването на нашитѣ старобългарски надписи и тѣзи, които въ бждеще ще се откриватъ у насъ.

Да пристжпимъ сега къмъ точното възстановявание на нѣкои неясни мѣста отъ текста, както и къмъ самото правилно тълкувание. Прѣди всичко ще споменемъ, че въ изданието на В. Златарски не личатъ слѣдитѣ на първия редъ отъ надписътъ, които се виждатъ въ нашата естампажна снимка. Златарски по аналогия на другитѣ надписи отъ Омъртага дохожда до заключение, че „горнитѣ редове ще допълнимъ така: *κανναϛ υβιγη Ωμορταγ*“, като прибавя въ забѣлѣжка, че една слогъ *МО* изпуща по аналогия съ редъ 30 като погрѣшка на каменорѣзача“(?). Нъ г. Ѳ. И. Успенскій при копирането на търновския надписъ обърналъ внимание на най-горната часть отъ колоната, която, слѣдъ като я почистилъ, се указали слѣди отъ буквитѣ на първия редъ. Това му дало възможность да установи, че първия редъ започва съ *КАНАΣ ЇВЇ*, втория редъ съ *ГНΩМО* и третия *МОРТАГЇ*. И споредъ г. Ѳ. Успенскій пакъ се явявало нужда отъ поправка, т. е. трѣба да се изхвърли частицата *ОМ* като грѣшка на рѣзача. По отношенію ко второй и третьей строкѣ является обязательной поправка: слѣдуетъ читатъ не *ГНΩМ ОМОРТАГ*, а послѣ *УВЇГН* видѣть ошибку рѣзчика, поставившаго безъ нужды два раза *ОМ* притомъ одинъ разъ черезъ *Ω*. Извѣстия. Т. VII стр. 4).

Прѣдъ видъ обаче на туй, че длетото не върви тъй бързо, както перото, за да може да се допусне грѣшка на каменорѣзача, ний слѣдъ дълговрѣменни размишления додохме до заключение, че сричката *ΩМ* трѣба да отнесемъ къмъ *УВЇГН*, като нейна съставна часть. И дѣйствително маджарския турколог Вамбери въ съчинението си: Der Ursprung der Magyaren, eine ethnologische Studie, Lpz. 1882, дава значение на сричката *ОМ* = отгорѣ, или горѣ.

Въ чувашкото нарѣчие частицата *ОМ* се употрѣбявала и постпозитивно.

Като вземемъ сега въ внимание и остроумната догадка на пок. проф. В. Томашека, че къмъ титлата *κάναϛ*, (която не е нищо друго, освѣнъ турско-татарското канъ или ханъ) на Омъртага и Маломира, прибавената дума *υβηγη, υβιγι, υβυγη*, отговаря, може би, на куманско-турската öweghü, öwghü, възвишенъ, възхваленъ, величественъ или великъ*), тогава можемъ да очакваме сравнителна или прѣвъзходна степенъ *ΥΒΪΓΗΩΜ* отъ *ΥΒΙΓΗ* съ значение на най-великъ.

Нека минемъ къмъ изражението: *ΤΟΝ ΔΥΟ̂ ΥΚΟ̂ ΤΟΝ ΠΑΝΦΥΜΟ̂*. Лопаревъ на тѣзи думи лава слѣдната форма *τῶν δυῶν(?) οἴκων τῶν παγφήμων*, а Успенски ги чете: *τῶν δύω οἴκων τὸν πάμφημον*. Прѣди всичко ще забѣлѣжимъ, че Лопаревъ, като нѣмалъ на ржка точна снимка на надписа погрѣшно приелъ, че върху буквата *о* отъ думата *δυο* се намира закривената черта, та затови допусналъ невъзможната форма *δυῶν*. Златарски обаче не трѣбало да копира и погрѣшнитѣ форми на Лопарева, толкозъ повече, че той ималъ на разположение естампажъ на надписа!

Що се отнася до думата *ΤΟΝ ΠΑΝΦΥΜΟΝ*, то трѣба да забѣлѣжимъ, че почти всички учени я считатъ за прилагателна съ изключение на г. Ѳ. И. Успенскій, който я смѣта за сжществителна и казва, че *τουβῖ* съотвѣтствува на *παμφημον* (не можетъ быть сомнѣнія, что это слово *τουβῖ* по смыслу вполнѣ соотвѣтствуетъ слову *πάμφημον* . . . Отсюда прямое заключеніе, что памфимъ есть насыпь или тумба*). Извѣстія т. VII. стр. 5—6). По този въпросъ ще приведемъ възражението на Лопарева, което той направилъ още на Даскалова и Иречека, които „видятъ въ немъ *(ΤΟΝ ΠΑΝΦΥΜΟΝ)* винительный падежъ (както и Успенскій) въ зависимости отъ *επνησεν* . . . Съ своей стороны мы видимъ здѣсь падежъ родительный въ зависимости отъ *υκον*, совершенно по аналогіи съ: *την αυλῖ μου την αρχεα* (опредѣлительное съ членомъ позади своего опредѣляемаго", стр. 17 въ горѣнаведената статия на Лопарева). Подобни форми въ новогръцки сж чести, та за туй ний намираме формата *τῶν δύω οἴκων τῶν παμφήμων* за правилна.

ΑΥΛΪ въ изражението *αὐλὴν μου τὴν ἀρχαίαν*. Въ нашия каменен надписъ думата *αὐλὴν* се отождествява съ *οἶκος* домъ, както туй се вижда въ петия редъ, дѣто четемъ: *εἰς τὸν παλαιὸν οἶκον*, а въ 16—17 редъ: *ἕως τὴν αὐλήν μου τὴν ἀρχαίαν*. Значението на думата *αὐλὴ* по онова врѣме у българитѣ най

*) Das bei den Chanen Omurtag . . . . und Malamer . . . . zu dem Titel *κάναϛ* hinzugefügte *υβηγη*, ... entspricht vielleicht dem kumanisch-türkischen öweghü, öwghü (erhaben, gepriesen). Archäol.-epigraph. Mittheil. t. XIX. S. 238. Повечето учени сж възприели горното обяснение на Томашека по отношение на *ΥΒΙΓΗ*.

ясно ни се опрѣдѣля отъ византийския писатель Zonara, който пише: *τὸ μὲν πρῶτον εὐτύχησεν (ὁ Νικηφόρος), ὥστε καὶ τὴν τοῦ Κρούμου παρειληφέναι αὐλὴν (οὕτω γὰρ τὴν τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ οἱ Βούλγαροι ἐκάλουν κατοίκησιν*, което значи: защото тъй българитѣ наричаха жилището на своя (прѣдводитель) вождъ*). Има случаи, когато и цѣло село се наричало авлиа (виж. Cedr. ed. Bon., t. II.

Думата *ΤΥΒΪ* Даскаловъ прѣвелъ съ домъ (второй же домъ самый славный: *το δε αυτο τουβῖ εστιν πανφυμον)*. Нъ Лопаревъ дава ѝ значение на *гробница*. Той пише: „Такъ какъ оно среднаго рода, то окончаніе его можетъ быть только *ιον*, а потому значекъ — означаетъ иногда (кромѣ *ν*) еще и *νο*“ . . . Въ виду того, что словами *το δε αυτο* указывается, что объ этомъ *τουβιον* уже упоминалось въ надписи, мы заключаемъ, что оно есть уменшительное отъ встрѣчающагося выше *τουμβα* (14, 16) — *τουμβιον*“. Ний не сме съгласни съ горния възгледъ на Лопарева, който смѣта *τουβι* като умалително отъ *τουμβίον*. А напротивъ въ *τουβι* съглеждаме неправилна форма въ срѣденъ родъ отъ *ἡ τούμβα* подобно на формитѣ *τὸ παιδὶ*, отъ *τὸ παιδίον*, и неправилното *τὸ τραπέζι* отъ *ἡ τράπεζα* и пр. Въ новогръцкитѣ тракийски говори неправилната форма е почти обикновена, тя е замѣнявала, както срѣденъ родъ, тъй и женски. Въ този случай нашия надписъ е интересенъ, че ни донася, какво тази неправилна форма била въ употрѣбление въ византийскитѣ западни провинции още прѣзъ началото на IX вѣкъ, и оттамъ прѣминала въ България, навѣрно, чрѣзъ плененото гръцко население.

Нъ пита се, какво е подбудило величайшия ханъ Омъртага да издигне тумба, и сжщеврѣменно да постави върху нея колона съ надписъ, безъ обаче да означи каква е била цѣлта: гробъ ли е билъ издигнатъ на нѣкой починалъ неговъ прѣдшественикъ, или изпълнилъ нѣкакъвъ религиозенъ обичай, или пъкъ тумбата прѣдставлявала нѣкакъвъ паметникъ, издигнатъ по случай на нѣкакво важно държавно събитие? Съ други думи, какво именно тукъ трѣба да разбираме подъ думата *τούμβα* или *τουμβί*.**) Даскаловъ я прѣвежда съ *курганъ*, Иречекъ — съ *гробница*, сжщо и Лопаревъ съ гробница, а Ѳ. Успенскій пише: „*насыпалъ холмъ*“ или само *холмъ*, или *насыпь*. Прѣди всичко ще забѣлѣжимъ, че въ надписътъ не се

*) Zonar. ed. Bon., t. III. p. 309

**) Думата *тумба* произлиза навѣрно отъ латинската tumba (tumulus), сходна съ гръцката *τύμβος*, за която говори Херодотъ. И до днесь въ голѣма часть отъ Македония се употрѣбява думата тумба въ смисъль на осамотенъ върхъ или изкуственъ насипъ. Нъ и въ България тукъ-тамъ намираме тази дума напримѣръ въ Казълъ-агачко и Чепинско. (Х. и К. Шкорпилъ, *Могили* 1898 стр. 16). На старо-славѣнски искуствения насипъ се казвалъ МОГИЛА и подъ това название се срѣща у всичкитѣ словѣнски племена. Руския старь питатель Несторъ пише, че въ 945 г. княгината Олга заповѣдала да издигнатъ висока могила върху гроба на мжжа ѝ Игора.

казва, че въ тумбата почивалъ нѣкой, било отъ прѣдшественицитѣ на ханската фамилия, или друго лице, а напротивъ отъ самитѣ думи на надписътъ, въ който се казва: *(ο εσχατον γηνομενος ταυτα θεορον υπομνησκετε τον πυϊσαντα αυτο)*, „тоя който се ражда най-подирѣ, като разгледва тази (тумба), нека си припомни за оня, който е направилъ това", личи, че насипътъ билъ издигнатъ за споменъ, т. е. зрителя като гледа на него да си припомни за построителя й, именно великия ханъ Омъртагъ. Значи, отъ самия надписъ можемъ да заключимъ, че българитѣ имали сж обичай да издигатъ могили, може би въ паметъ на нѣкакво важно държавно събитие. А че издиганието на паметни могили не трѣба да се счита като единственъ случай само съ Омъртага, а трѣба да се гледа като на старъ обичай между българитѣ, се установява най ясно отъ извѣстието въ словѣнското апокрифно сказание на пророка Исаия. Тамъ между другото четемъ: „**и тъи бо царь** (слав.) **сътвори .р. могыл въ земли блъгарстѣи; тогда нарекоше име ему .р. могили царь ... И бъше .р. могилъ въ царьство его**". (Споменик т. III. стр. II. р. 594 *Ἑκατὸν βουνοὺς τὸν τόπον ὀνομάζουσιν οἱ ἐγχώριοι.**)

*) Стотѣ могили, пише г. Иречекъ. сж навѣрно *Ἑκατὸν βουνοί*, които Кедренъ споменува въ България прѣзъ войната на Печенегитѣ (1048—1053) въ врѣмето на царь Константина Мономаха. Това мѣстно название, произлѣзло поради многобройнитѣ могили въ Черноморскитѣ мѣстности, вижда се, че е било и другадѣ въ употрѣба; въ статията си за печенегитѣ въ България (Sitzungsberichte de kgl. böhm gessel. de Wissen. 1889 стр. 29) азъ споменахъ една мѣстность при Прутъ, която и сега се нарича румънски „O Sută de Mövile" сто могили. (Пер. спис. кн. 55 стр. 262). Относително мѣстонахождението на стотѣ могили, (или по-правилно на стохълмието), които били издигнати отъ първия български ханъ, настаненъ въ сѣверо-източна България, ще кажемъ, че трѣба да ги диримъ при Шуменско**) слѣдъ изхода отъ Върбицкия проходъ. За това ни говори Кедринъ на двѣ мѣста. Първо, пише той: „Печенѣгитѣ, като минаха Балкана, както казахме, и като разгледаха между Балкана и Дунава равнината, която се простира до морето, и като намѣриха мѣстность, която има тѣсни лѣсисти долини и лѣсове и всевъзможни скривалища *καὶ λόχμας παντοδαπὰς* искуствени пещери*) и вода и паши (*стохълмие мъстностьта наричатъ мъстнитъ жители*), тамъ се настаняватъ и оттукъ, като правили нашествия не малко безпокоели византийскитѣ земи". ***) А на страница 597 продължава сжщия авторъ: (Никифоръ) „като

*) Въ града Шуменъ се намирало *(τὸ βαυλευτήρων τῶν Σκυθῶν)* сборището на скититѣ, т. е., народното събрание на печенегитѣ. *(ὁ δὲ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ περίοδρον ταχὺ καταλαμβάνει τὴν Πλίσκοβαν κἀκεῖθεν εἰς ἀκρολοφίαν τινὰ τὴν τοῦ Συμεῶνος ἄνεισιν ἥ καὶ Βουλευτήριον τῶν Σκυθῶν ἐγχωρίως ὠνομάζετο.* Alexias VII, 3. p 340).

**) Искуственитѣ пещери и дупки въ Шуменско сж описани отъ К. Шкорпилъ въ „Матеріалы для Болгарскихъ Древностей" стр. 430, 433, 435, 438, 441.

***) *Οἱ Πατζινάκαι δὲ τὸν Αἷμον, ὡς εἴπομεν, διαβάντες, καὶ τὴν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ἴστρου κατασκοπήσαντες πεδιάδα τὴν διήκουσαν μέχρι θαλάσσης, καὶ τόπον εὑρόντες νάπας καὶ ἄλση ἔχοντα καὶ λόχμας παντοδαπὰς καὶ ὕδωρ καὶ νομὰς (Ἑκατὸν βουνοὺς τὸν τόπον ὀνομάζουσιν οἱ ἐγχώριοι), ἐκεῖσε ἐγκαθιδρύονται, καὶ ἐκδρομὰς αἰτόθεν ποιούμενοι οὐ μακρὰ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐλύπουν.* Cedren. II p. 594.

Какво е подбудило, навѣрно Аспаруха, да издигне тѣзи сто могили, не ни е извѣстна цѣлта му. Може да се прѣдположи, че тукъ имаме работа, може би, съ стратегически съображения! Въ всѣки случай Омъртаговия насипъ или тумба, трѣба да считаме като паметенъ хълмъ*).

Въ двадесеть и първия редъ отъ надписа стои съединителния съюзъ *καί*, който е пропуснатъ отъ г. Θ. Успенскій. На 25—26 редъ се намира думата *γηνομενος*. Г-нъ Лопаревъ пише *γινόμενος* а г. Θ. Успенскій *γενώμενος*. Обаче правилната форма е *γεινόμενος*, ако произхожда отъ глагола *γείνομαι* (се раждамъ), въ praes. и impf. = *γίγνομαι*.

Правилно е *θεορῶν*, а не *θεωρῶν*, както пише Златарски. Слѣдъ това формата *ὑπο(μι)μνήσκηται* е по правилна отъ *ὑπομνήσκεται*, защото прѣдъ този глаголъ стои *ἵνα*. Удвоението на слогътъ *μι*. отсѫтствува. Всичкитѣ грѣшки въ надписътъ посочватъ ни на туй, че каменорѣзачътъ си служилъ съ копие, написано отъ лице, което незнаело добрѣ гръцкия язикъ; а туй дава ни право да прѣдполагаме, че лицето, което съставило текстътъ, е било българинъ, а не гръкъ.

Слѣдъ горѣизложенитѣ обяснения върху текста на търновския надписъ можемъ да прѣдставимъ вече и самия него въ правилна форма, както слѣдва:

[Κάν]α[ς] ὐβιγὴωμ Ομορτάγ, εἰς τὸν παλαιὸν οἶκον αὐτοῦ μένων ἐποίησεν ὑπέρφημον οἶκον εἰς τὸν Δανούβην καὶ ἀνὰ μέσα τῶν δύω οἴκων τῶν παμφήμων, καταμετρήσας εἰς τὴν μέσην, ἐποίησα τοῦμβαν, καὶ ἀπὸ τὴν αὐτὴν μέσην τῆς τούμβας ἕως τὴν ἀρχαίαν εἰσὶν ὀργυιαὶ μυριάδες β΄, καὶ ἐπὶ τὸν Δανούβην εἰσὶν ὀργυιαὶ μαριάδες β΄. τὸ δὲ αὐτὸ τουμβι(ον)ἐστὶν πάμφημον. Μετρήσαντες τὴν γῆν ἐποίησαν τὰ γράμματα ταῦτα. Ὁ ἄνθρωπος καὶ καλλὰ ζῶν ἀποθνήσκει, καὶ ἄλλος γεννᾶται καὶ ἵνα ὁ ἐσχατον γενώμενος ταῦτα θεορῶν ὑπο(μι)μνήσκηται τὸν ποιήσαντα αὐτό. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος ἐστὶν Ὠμορτὰγ κάννας ὐβιγή. Ὁ θεὸς ἀξιώσῃ αὐτὸν ζῆσαι ἔτη ϙ΄.

пое силитѣ (византийски) и като прѣмина Балкана прѣзъ именуваната *Сидира* (върбицки проходъ) се отправи противъ печенегитѣ; а като дoше до едно мѣсто, което не било много далечъ отъ *стотѣ хълмове*, наричано Днакенѣ, се настани на лагеръ".**)

*) Въ такъвъ случай въ България ще имаме засега петь видове констатирани могили. I) *Жилищни*, т. е. могили, които изпърво сѫ служили като жилища на първобитнитѣ хора отъ ново-каменната и бронзова епоха. II. *Пѫтепоказални*, или *наблюдателни*, които сѫ били издигнати за да показватъ посоката на пѫтя или пъкъ за огледване на околната мѣстность. III) *Гробни*, които служили като гробници. IV) *Паметни*, които били издигнати за споменъ и V) *Пограничні*, които служили за разграничаване на отдѣлни мѣстности. Въ Тесалия, споредъ проф. *M. Τσοῦντα*, сѫ констатирани само първитѣ три видове могили. (Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. Athènes 1905 p. 212).

**) *ὃς (ὁ Νικηφόρος) ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις καὶ τὸν Αἷμον διατειχωθεὶς διὰ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς ἀπῆει κατὰ τῶν Πατζινάκων, ἐλθὼν δὲ κατεσκήνωσεν ἔντινι χώρῳ οὐ μακρὰν ἀπέχοντι τῶν ἑκατὸν βουνῶν τῷ λεγομένῳ Διακενέ.* Jbid. II. p. 597.

Буквалния прѣводъ е:

„*Най великия ханъ Омъртагъ, като прѣбиваваше въ*
„*стария си домъ направи великолѣпенъ домъ на Дунава; и*
„*като измѣрихъ* (растоянието) *помежду двата великолѣпни*
„*дома, посрѣдата издигнахъ насипъ* (могила, тумба) *и отъ*
„*самата срѣда на насипътъ* (могилата) *до стария ми дворъ*
„(авлия) *има двадесеть хиляди сажни* „($42^1/_2$ километри) *и*
„*толкова има до домътъ на Дунава; а и насипътъ е вели-*
„*чественъ. Като измѣриха земята* (растоянието), *изрѣзаха*
„*този надписъ. Човѣкътъ и като живѣе добрѣ, умира и*
„*другъ се ражда* (на негово мѣсто); *а тоя който се ражда*
„*най-подиръ, като разгледва това* (писмото) *нека да си при-*
„*помни за оня, който направилъ това. А името на вожда*
„*е Омъртагъ великъ ханъ. Богъ да го удостои да проживѣе*
„*сто години*".

Вториятъ надписъ е издълбанъ върху мраморенъ стълбъ, който билъ намѣренъ въ Провадия, а сега е прибранъ въ народния музей подъ № 3689 и гласи тъй:

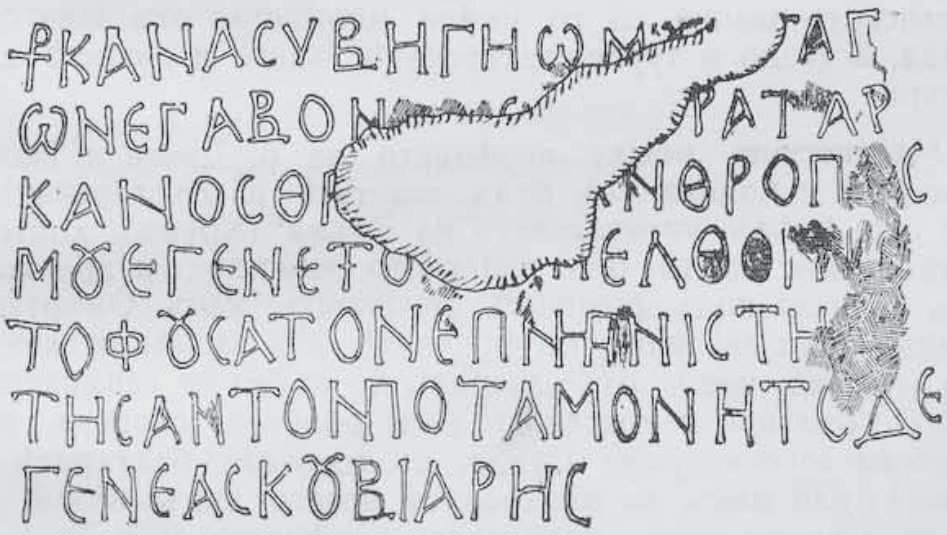

Т.е. *Канас υβηγι ωμου . . αγ* [1] */ωνεγαβον . . . . . ρα ταρ/* [2] *κανος*
θ . . . . . νθροπ . . [3] */μου εγενετο . . . . . ελθον ις/* [4] *το φουσατον*
επνηγην ις τι. τησαν τον ποταμον ητ. δε [5] */γενεας κουβιαρης.*

Текстътъ правилно възстановенъ ще бѫде:

Κάνας ὑβηγὴ Ὦμου(ρτ)ὰγ. Ὠνεγαβον . . . . . ρα ταρκάνος
θ(ρεπτὸς ἄ)νθρωπός μου ἐγένετο καὶ ἀπελθὼν εἰς τὸ φουσᾶτον
ἐπνίγη εἰς τὴν Τήσαν τὸν ποταμὸν· ἦτο δὲ γενεᾶς Κουβιάρης.

Буквално се прѣвежда този надписъ тъй:

»*Велики канъ Омуртагъ. Онегабъ . . . . . тарканъ стана »мой храненъ човѣкъ и като се отправи на война, се удави »въ рѣката Тиса, и (той) бѣше отъ рода Кубиаръ*«.

Втория надписъ е издълбанъ въ честь на починалия военачалникъ Онегаба . . . . съ звание тарканъ, който билъ храненъ човѣкъ на великия канъ. Българския (воевода) тарканъ се удавилъ въ рѣката Тиса и великиятъ канъ Омъртагъ отъ признателность овѣковѣчилъ неговата ранна смъртъ съ паметникъ. Тарканското звание се срѣща въ нашитѣ каменни надписи нѣколко пѫти, а сѫщо и у византийскитѣ автори, както ще видимъ по-долѣ въ другъ надписъ (петия), дѣто намираме *Охшунъ жупанъ тарканъ*, *Ὀχσουνός ὁ ξουπὰν ταρκάνος*. А въ наришкия надписъ отъ врѣмето на Симеона Велики четемъ: *ἐπὶ Θεοδώρου ὀλγοῦ ταρκάν* (съ метатеза) (*въ врѣмето на Теодора тарканъ на алгъта*). У Константина Багранородни намираме Булия тарканъ. Conct, Porph. De ceremoniis p. 681.

А че думата тарканъ е звание се вижда ясно и отъ извѣстието на Менандра. (*ἦν δὲ ἐπίκλησις τῷ μετ᾽ ἐκεῖνον πρευσβευτῇ ταγμὰ αὐτῷ, ἀξίωμα δὲ ταρχάν*. Menandri Fragm. II. 20). Тарканското звание сѫ го имали множество отъ азиатскитѣ народи, а сѫщо и турско татарскитѣ, както и нашитѣ стари българи.

Мѣстностьта между порѣчието на р. Драва и Тиса въ маджарско е подпаднала подъ властьта на българскитѣ канове още прѣзъ управлението на Крѣма (Крумъ), който завладѣлъ една часть отъ аварското канство; а другата му часть паднала подъ франкитѣ. Великиятъ канъ Омъртагъ е водилъ, види се, война съ франкитѣ или за нѣкои аварски земи (голѣма часть отъ аваритѣ по късно се асимилира съ старитѣ българи и красивото имъ облекло, споредъ извѣстието на лексикографа Суида, сѫ го заели българитѣ отъ аваритѣ) или пъкъ за върховната власть надъ нѣкои словѣнски племена, които насѣлявали порѣчието на р. Тиса. Туй събитие трѣба да е станало подиръ 827 г. тъй като, споредъ извѣстията на франкскитѣ аналисти, слѣдъ горната дата, сѫ започнали войнитѣ между българитѣ и франкитѣ, които успѣли да завладѣятъ по-голѣмата часть отъ аварското ханство и подчинили подъ властьта си нѣкои словѣнски племена.

Третия надписъ е издълбанъ върху крипто-кристална колона и билъ намѣренъ пакъ въ Провадия до Чобанъ-джамия отъ Ф. Каницъ; и той вече е прѣнесенъ въ народния музей и се пази подъ № 3345. Съдържанието му е слѣдното:

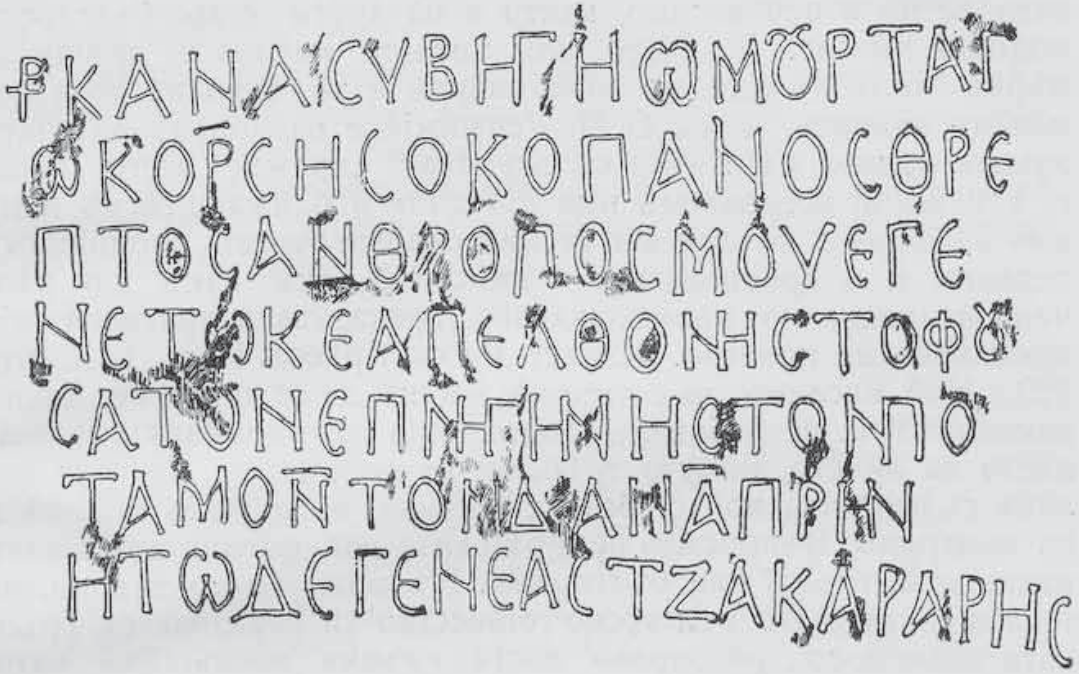

Т. е., *Канас υβηγη ωμουρταγ*
ωκορσης ο κοπανος δρε
πτος ανδρωπος μου εγε
νετο κε απελδον ηστο φου
σατον επνηγην ησ τον πο
ταμον τον δαναπρην
ητω δε γενεας τζακαγαρης.

Правилната му форма ще бжде:

Κάνας ὑβηγὴ Ὡμουρτάγ
Ὡκορσὴς ὁ κοπάνος δρε-
πτὸς ἄνδρωπός μου ἐγέ-
νετο καὶ ἀπελθὼν εἰς τὸ φου-
σᾶτον ἐπνίγη εἰς τὸν πο-
ταμὸν τὸν Δάναπρην·
ἦτο δὲ γενεᾶς Τζακαγάρης.

Прѣвода му гласи:

„Велики канъ Омуртагъ. Окоршъ копанътъ стана мой „храненъ човѣкъ, и като се отправи на война се удави въ „рѣката Днѣпъръ, и бѣше отъ родътъ Чагагаръ“.

И тоя надписъ е обнародванъ нѣколко пѫти*), той е интересенъ, че ни донася думата *копанъ*, която навѣрно е означавала нѣкакъвъ чинъ въ старо българската войска, тъй като Окоршъ, комуто се прилага тази титла, свързана навѣрно съ нѣкаква длъжность въ пойската, или администрацията, се подвизавалъ на бойното поле. „За сега значението ѝ остава

*) Виж. Пер. Спис. кн. LXIII, стр. 96, и Извѣстія Русск. Археол. Инст. t. X. стр. 190 и пр.

неизвѣстно и необяснимо, както и на други старо-български подобни титли". Званието или титлата *копанъ* се срѣща за първъ пѫть до сега въ паметницитѣ и то само въ този каменъ надписъ. Г-нъ Ѳ. И. Успенскій е наклоненъ да счита думата *копанъ* идентична съ *жупанъ*: „прежде всего, пише г. Успенскій, встрѣчаемъ имя *ὁ Ζουπὰν* и ближайшее къ нему имя *ὁ κοπανὸς*, котори мы весьма склоны считать двойникомъ перваго, т. е. предполагатъ *к* вмѣсто *ζ*, такъ какъ для рѣзчика надписи, по происхожденію грека, то и другое чтеніе одинаково не понятно. (Извѣст. Русск. Археол. Инст. t. X. стр. 199.). Ний мислимъ, че е твърдѣ мѫчно да се допустне, какво каменорѣзача не е бивалъ достатъчно освѣдомяванъ за званието на лицето, комуто трѣбало да се постави паметна колона съ надписъ, който, безъ съмнѣние, подлежелъ подирѣ и на контролъ. Въпросътъ не е рѣшенъ, кой именно изрѣзвалъ надписитѣ, гръкъ или българинъ. Нъ може да се твърди, че тогава по-видното български общество си служило съ гръцката писменость, разбирало доста гръцки язикъ. Тъй като, ако не е било тъй, не би се издигали на гръцки язикъ редъ надписи, които били прѣдназначени да се четатъ и отъ българитѣ. Още въ Кръмово врѣме почнало да се усилва гръцкото влияние въ България. Тогава мнозина гръцки военачалници и видни политически личности напустнали Византия и се установили въ България на постоянно мѣстожителство. А и съ увеличаването числото на византийскитѣ пленници нарастналъ, както броятъ на християнитѣ въ България, тъй и гръцкото културно влияние.

Освѣнъ това този надписъ ни донася извѣстие и за нѣкакъвъ воененъ походъ на българитѣ къмто рѣката Днѣпъръ прѣзъ господарувавието на Омъртага, фактъ, който не ни се съобщаваше, нито отъ византийскитѣ писатели, нито пъкъ отъ други нѣкакви източници, било франкски или словѣнски. А относително въпросътъ, срѣщу кого е било отправено това военно прѣдприятие на българитѣ, чиито държавни граници сѫ се простирали далечъ нѣкѫдѣ къмъ сѣвероистокъ въ Бесарабия, мѫчно е сега да се каже нѣщо по-опрѣдѣлено, ако и да мислятъ нѣкои, че това сѫ били маджаритѣ, които още не сѫ били настанени по онѣзи мѣстности. Арабския писатель Аль-Масуди пише, че българитѣ (борджанитѣ) сѫ нападали и на хазаритѣ. Нъ срѣщатъ се и свѣдения, които говорятъ, че къмъ р. Днѣпъръ, въ която се удавилъ нашия копанъ *Окоршъ*, сѫ живѣли и словѣнски племена. Като се вземе още въ внимание факта, че и въ каменния надписъ отъ 822 г. намѣренъ при Крумово, (№ 8), за който ще говоримъ по-долѣ, словѣнитѣ се поставятъ еднакво съ гърцитѣ, като неприятели на българитѣ, както и извѣстието на руския лѣтописецъ Нестора, че българитѣ »*насилнаци словѣномъ биша*« (Лѣт. по

Лавр. спис. С.-П. 1871, стр. 10), то би било по-приемливо, ако отнесемъ тоя походъ на българитѣ срѣщу народи, за които имаме указания въ източницитѣ, отколкото да прѣдполагаме, че това военно дѣло било насочено противъ маджаритѣ, както мисли г-нъ проф. В. Златарски.

Четвъртия надписъ е на мраморна колонка, намѣрена въ с. Суютли (новопазарско). Сега той се съхранява въ народния музей подъ № 3607.

Този надписъ се чете:

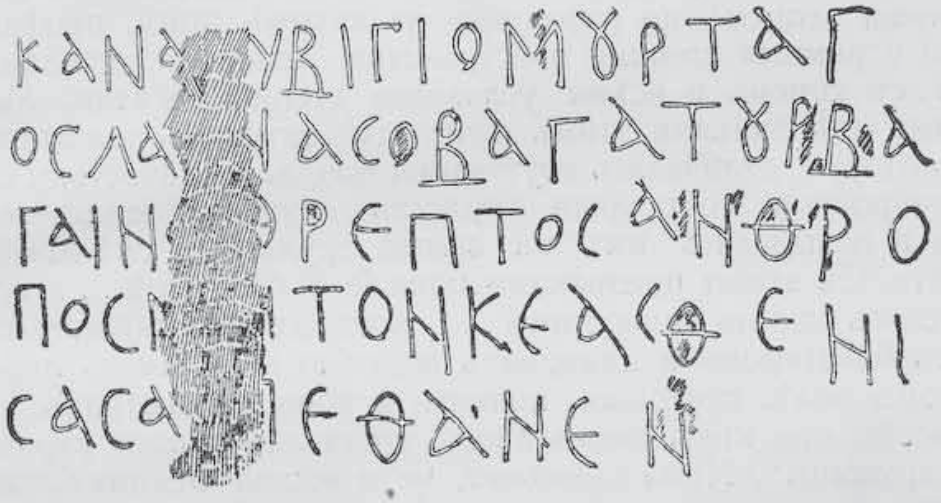

Т. е.: *Κανα· υβιγι ομουρταγ*
οσλα/νας ο βαγατουρ βα
γαιν . . . ρεπτος ανθρο
πος . . . ητον κε ασθενι
σας α . εθανεν

Възстановенъ правиленъ текстъ ще имаме:

Κάνας ὑβιγὶ Ὁμουρτάγ.
Ὁσλά/ρ/νάς ὁ βαγατοὺρ βα-
γαΐν/αδ/ρεπτὸς ἄνθρω-
πός μου ἦτον καὶ ἀσθενή-
σας ἀ/π/έθανεν.

Прѣведенъ на български надписътъ гласи:

„Велики канъ Омуртагъ.

„Осланъ багатуръть багаина бѣше мой храненъ човѣкъ „и като се разболѣ почина.

Особена палеографическа важность въ писмото на тѣзи надписи нѣма, а се повтарятъ почти посоченитѣ особености, поради което не намираме за нуждно да повтаряме.

Нъ въ четвъртия надписъ интересно е първо собственото име *Осланъ*, което ученитѣ го отождествяватъ съ турското Арсланъ (лъвъ) и маджарското Ороланъ. (Archeologisch-epi-

graphisch. Mitteilung. aus Oesterreich-Ungarn XIX). Думата пъкъ *богатуръ* я сравняватъ съ татаро-монголската багатуръ и руската »*богатыръ*« която е заета отъ татарския язнкъ. Тя означава херой, юнакъ надъ юнака, и се счита като почетно военно звание.

Любопитно е обяснението, което дава В. Миллеръ, за богатиръ, Экскурсы, стр. 222 и Матеріалы для болгарскихъ древностей стр. 201 Издан. на Руския Археол. Инст. въ Констан. t. X.

„Восточное слово нѣкогда выражало и сложившееся на востокѣ въ степи, представленіе: оно обозначало степнаго удальца, непремѣнно наѣздника на лихомъ конѣ, проѣзжающаго огромныя степныя пространства, человѣка, сроднившагося съ конемъ и всѣми условіями степной жизни. Между такими наѣздниками этимъ почетнымъ титуломъ пользовались тѣ, которые отличались неутомимостью, выносливостью, силой и храбростью, составляли гордость дружины какогонибудь кана и посылались имъ на самыя трудныя и смѣлыя предпріятія. Съ этими признаками понятіе о богатырѣ . . . прилагается къ такимъ личностямъ . . ., которыя напоминаютъ тюркскихъ богатуровъ и пвиводятъ подобно имъ жизнь либо въ чистомъ полѣ. совершая подвиги и живя въ шатрахъ, либо времеино при княжескомъ дворѣ, составляя лучшее украшеніе его дружины". Нѣма съмнѣние, че и нашия *Ославъ богатуръ* притежавалъ такива военни качества, които съставлявали гордость за старо българската войска и частно за личната дружина на кана.

Думата богатиръ, споредъ този старобългарски надписъ, се употрѣблявала още въ VIII вѣкъ, а навѣрно и по-рано. Нъ въпросъ е, дали тя е била свойственна на българския народъ, или пъкъ била заета отъ съсѣднитѣ чергарски и конни народи въ централна Азия, съ които отдавна българитѣ се намирали въ близки сношения.

Що се отнася до думата *βαγαΐνος — ας* багаинъ, която се срѣща въ нашия надписъ, а сжщо и въ надписътъ отъ врѣмето на великия канъ Маламиръ, наслѣдникъ на Омъртага, дѣто четемъ *καὶ τοὺς βοϊλάδας καὶ βαγαΐνούς*, ще кажемъ, че покойния Томашекъ, като посочваше на турското ѝ произхождение отъ коренътъ *bagh* допускаше, че трѣба да е означавала войникъ или военачалникъ. (Der Titel oder Beiname *βαγαΐνος* geht auf dieselbe wurzel bagh zurück und mag Kämpfer, Heerfürer bezeihnet haben. Archäolog. epigraph. Mittheilungen aus Österreich — Ungarn Bd. XVII p. 208). К. Иречекъ пъкъ даде ѝ значение на по долно съсловие отъ самитѣ боляри. (*Βαγαΐνος* war offenbar eine niédere Adelsclasse Ibid. Bd. XIX p. 239). Нъ сближението ѝ съ **Оуганъ**, остава неприемливо. (Извѣст. Русскаг. Археол. Институт. въ Конст. t. X. стр. 202). Ѳ. И. Успенскій, като си служи съ работата на академика В. Радловъ, Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, II, p. 138,

пише по този въпросъ слѣдното: „Можетъ быть всего проще видѣть въ немъ (выраженіемъ *βαγαΐνα*) производное отъ бäг — der Fürst, Beamte, Adelige; бäгім=бäгін; при этомъ *βαγαινα* могло бы значить „принадлежащій къ сословію беговъ“. Нъ при все това на всичко трѣба за сега да се гледа като на догадка, до като не се произнесатъ ученитѣ ориенталисти. „Принимая въ вниманіе, что объясненіе нашимъ терминамъ всего вѣроятнѣй искать въ турецко-татарскихъ діалектахъ мы возлагаемъ всѣ надежды на ученыхъ оріенталистав, безъ помощи которыхъ наши догадки въ этой области остаются лишенными почвы“. (Ibid p. 202).

Петия надписъ се състои отъ три откъслъци, найдени въ Абобския ровъ; той се чете:

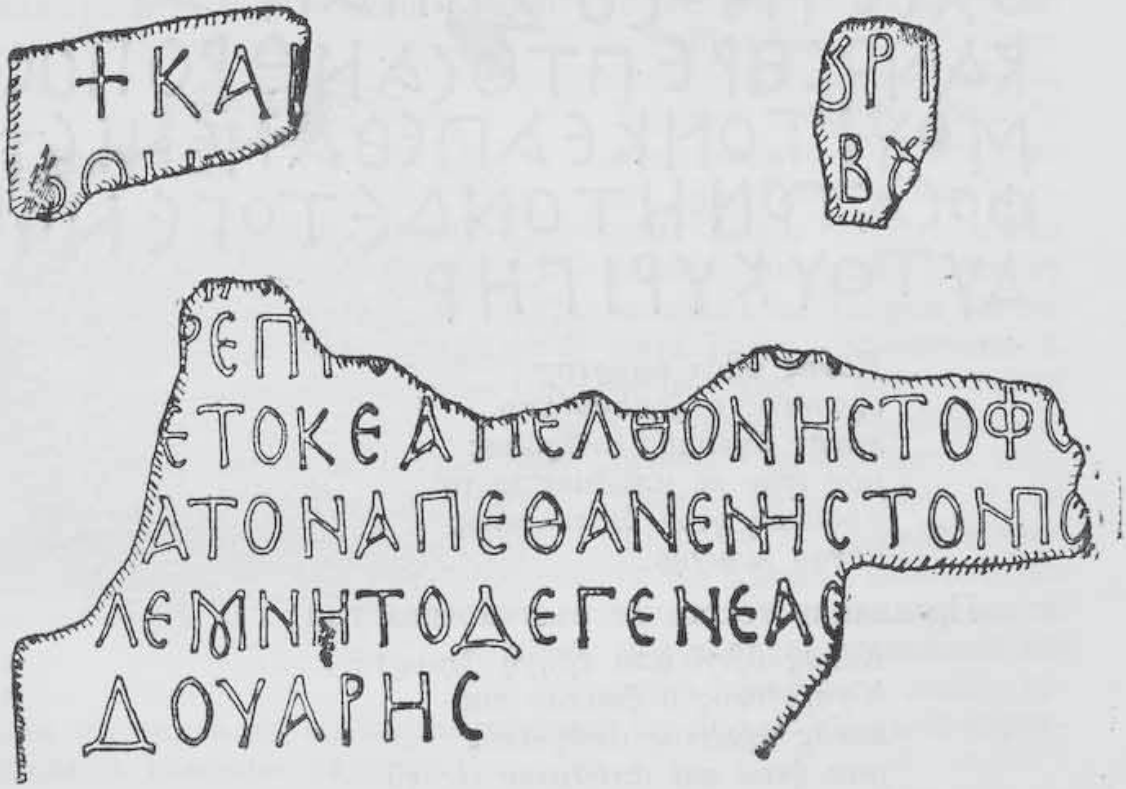

Т. е. *Καν . . . . . .ουρτ . .*
. ον . . . . . βου
. . . . . .
. ρεπ . . . . . .
. ετο κε απελθον ησ τον πο
λεμον ητο δε γενεας . . . . .
δουαρης.

Текста се попълва, както слѣдва:
Καν[ας υβηγη Ὡμ]ουρτ[άγ]·
. ον . . . . . βου
. . . . . .

[θ]ρεπ[τὸς ἄοθρωπός μου ἐγέ]
[ν]ετο καὶ ἀπελθὲν εἰς τὸ φο[υ]
[σ]ᾶτον ἀπέθανεν εἰς τὸν πό
λεμον· ἦτο δὲ γενεᾶς . . . . .
δονάρης.

»*Велики канъ Омуртагъ . . . . . стана мой храненъ* »*човѣкъ, и като се отправи на война, умрѣ, а родътъ му* »*бѣше . . . . . дуаръ.*

Шестиятъ надписъ се чете, както слѣдва:

1

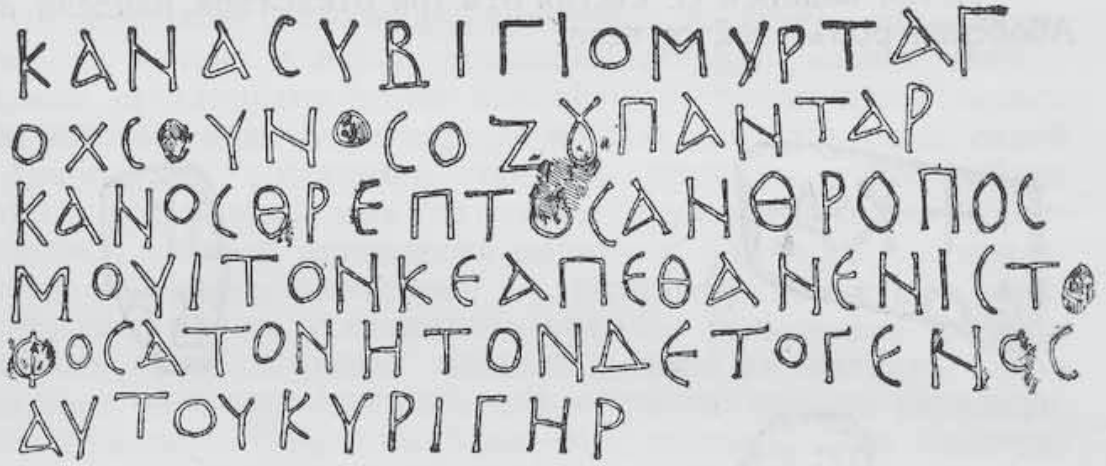

Канας υβιγι ομυρταγ
οχσουνος ο ξουπαν ταρ
κανας θρελτος ανθροπος
μου ιτον κε απεθανε ις το
φοσατον ητον δε το γενος
αυτου κυριγηρ.

Правилния текстъ се възстановява тъй:

Κάνας ὑβιγὶ или *ὑβηγὴ Ὠμυρτάγ.*
Ὄχσ[ο]υνὸς ὁ ξουπὰν ταρ-
κανὸς θρεπτὸς ἄνθρωπός
μου ἦτον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ
φουσᾶτον· ἦτον δὲ τὸ γένος
αὐτοῦ Κυριγήρ.

Прѣвода гласи:

»*Велики канъ Омиртагъ. Охшунъ или Охсунъ жупанътъ* »*тарканъ бѣше мой храненъ человѣкъ и умрѣ на война; а* »*родътъ му бѣше Киригиръ*«.

И тоя надписъ сега се намира въ народния музей подъ № 3604 въ отдѣлението, дѣто сж изложени и другитѣ старобългарски колони.

Той е обнародванъ отъ проф. Ѳ. И. Успенскій съ обяснения, къмъ които ще прибавимъ и слѣднитѣ.

На първо мѣсто въ надписа личи собственото име *Оксунъ;* аналогично татарско име се намира и въ рускитѣ стари лѣтописи: Оксанъ, както и Асламъ, за което стани дума погорѣ. Оксунъ е билъ, и жупанъ и тарканъ. (*Οχσουνος ο ζουπαν ταρχανος*).

Жупанската титла се срѣща само въ тоя надписъ, и отъ други източници до сега незнаехме, че и старитѣ българи сж имали жупанска титла. Словѣнитѣ, както е извѣстно, и въ Балканския полуостровъ сж имали жупани и тази титла сж я давали на старѣйшината на племето, а земята, кждѣто живѣело самото племе, се наричала жупа. Нѣкои учени отнасятъ титлата *жупанъ*, както и жупата, къмъ не словѣнскитѣ учрѣждения. Между туй жупанското звание намираме и въ единъ надписъ върху златнитѣ сждове на така нарѣченото „Атилово съкровище", а сега установено, че е *старобългарско*, открито въ маджарско въ Nagy—Szent—Miklós (Comit. Torontál). Той гласи:

† *Βουηλα. ξοαπαν. Τεση, Δυγετουγι. Βουταουλ ξωαπαν. Ταγρογη. Ητζιγη. Ταιση**). Археолозитѣ прѣвеждатъ го: Буила жоапааъ ва Тесъ или Тайсъ (Тиса) и въ земята Дигетой, Бутаулъ жоапанъ на Тагрои на земята Таисъ. Интересно е, че въ този надписъ върху сждътъ на *„старо-българското съкровище"* личи онова характерно *В* съ продължена долната черта на дѣсно, както и въ нашитѣ датирани надписи. Значи тукъ виждаме важенъ признакъ, който говори въ полза на едноврѣменостьта на сждоветѣ съ Омортаговитѣ каменни надписи.

Проф. Успенскій като ималъ прѣдъ видъ старитѣ обяснения на Hampel я**), прие, че този паметникъ е отъ германското племе гепиди, че се отнася къмъ края на III-я вѣкъ и че двамата жупани Буила и Бугаулъ сж били гепидски, поради което потърси и нѣкакво сходство между германцитѣ и старитѣ българи, като счете и жупанското звание за твърдѣ старо. Матеріалы дла болгарскихъ древностей, София 1905, стр. 199). Обаче Dr Bruno Keil изказа мнѣние, че надписътъ въ този

*) Joseph. Hampel. Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn 1905. II. Bd. s. 421.

**) Der Goldfund von Nagy—Szent—Miklós. Budapest, 1885.

паметникъ е отъ миого по-късно врѣме, и че е на словѣнски язикъ съ гръцки букви***).

Други учени повѣрваха, че тукъ се намиратъ имена на старобългарски жупани. A. G. Nagy обърналъ внимание на туй, че името *Боила* се срѣща и върху надгробния надписъ на Kül—Taghin—Khagan († 731 г. подиръ Р. Хр.) въ Orkhon, поради което мисли, че имената на двамата жупани сѫ били отъ аварско произхождение. Обаче и Hampel напослѣдъкъ е наклоненъ да приеме, че названията на жупанитѣ въ горѣспоменатия надписъ сѫ или старо-български, или аварски, както и сокровището. „Danach läge die Möglichkeit vor, den Schatz dem VII. bis IX Iahrhunderte zuzuschreiben. (Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I, Bd. S. 157)*). Областьта надлъжъ по рѣката Марошъ, кѫдѣто се намѣрило старо-българското сокровище било спорно мѣсто между авари и българи, отъ както българитѣ се бѣха прострѣли отъ Дунава по сѣверна посока и вѣроятно, тази область пръзъ IX вѣкъ прѣминала врѣменно подъ властьта на българитѣ, слѣдъ като биде сломена мощьта на аваритѣ. (Ibid. p. 157). (Разкопаването на могили отъ българско произхождение е важно и по отношение на този въпросъ. Между туй отъ насъ нищо не се върши за разслѣдване на българската старина, а се разходватъ огромни суми само за класическата старина!) Нъ туй е непростимо.

Жупанътъ Охсунъ или Охшунъ въ нашия надписъ трѣба да е управлявалъ нѣкоя жупа на многобройнитѣ словѣнски племена, които били подчинени на българитѣ. Жупанътъ е могълъ да има и звание *таркань*, което могло да бѫде и почетно, а по нѣкога бивало свързано и съ висша военно-административна власть, както е въ дадения случай. Тъй като е извѣстно, че, както българскитѣ таркани, тъй и кавканитѣ, сѫ прѣдвождали и многочисленни войскови отдѣления прѣзъ врѣме на войнитѣ съ неприятелитѣ.

(Слѣдва).

***) Die griechischen Inschriften im sogenannten Schatze des Attila. Repertorium für Kunstwissenschaft 1897, Bd. XI, S. 256—61.

*) Beide Stäme (Avaren und Bulgaren) herrschten über slavische Völker, welche in jenen ahrhunderten im Osten Ungarns als Ackerbauer und Hirten bereits ansässig waren, wodurch der slavische Herrschertitel zoapan leicht erklärlich wird. (Ibid. p. 157).

* * * и Д. Ихчиевъ.

Турскитѣ вакъфи въ българското царство и документи върху тѣхъ.

Подъ думата вакъфъ се разбира богуугоденъ даръ, цѣлта на който е да направи дарителя приятенъ прѣдъ Бога и да увѣковѣчи паметьта му прѣдъ людието. У мухамеданитѣ вакъфитѣ водятъ началото си отъ постановлението на свещеното право (илми фикъхъ). Така въ корана четемъ: „земнигѣ блага принадлежатъ само на бога, а людиего сѫ тѣхни съдържатели". При туй коранътъ прѣпоржчва на правовѣрнитѣ да посветяватъ даже и личностьта си на бога. „Слѣдъ смъртьта на человѣка, е казалъ Мухамедъ, понеже работата и дѣятелностьта му се прѣкратяватъ, то неговитѣ притежания не се записватъ вече въ актива му, освѣнъ дѣлата, които произтичатъ отъ три нѣща:

1) „Отъ богуугодни заведения, оставени като вакъфъ, защото този, който е сполучилъ съ помощьта на спечеленото прѣзъ живота да основе вакъфъ, винаги се благославя отъ ония, които се ползуватъ отъ вакъфа".

2) „Отъ работата, съ която е възможно да се ползува человѣкъ. Напримѣръ единъ ученъ, който е успѣлъ да остави полезно съчинение, живѣе постояно въ паметьта на ония, които сѫ се ползували и ще се ползуватъ отъ съчинението му".

3) „Отъ оставеното добрѣ възпитано дѣте, защото слѣдъ смъртьта на бащата, то ще му чете молитви и по такъвъ начинъ добродѣтелта на починалия ще се продължава у сина му".

Нъ пророкътъ Мухамедъ не се задоволилъ само съ устни проповѣди, а е показалъ на дѣло богоугодностьта на вакъфа, като е подарилъ на бѣднитѣ правото на обитаване въ седъмь имѣния, които притежавалъ въ гр. Медина*.

*) Разказватъ още, че когато Омеръ Фарукъ се явилъ прѣдъ Мухамеда и го запиталъ, какъ ше може полезно да употрѣби подиръ смъртьта си едно имущество. Той му отговорилъ: „като го направишъ неотчуждаемо и произведенията подаришъ за винаги на бѣднитѣ". Списан. на Юр. Друж. г. V кн. IX, стр. 393-4.

Споредъ сѫщитѣ свещени постановления, (шерришерифе аякями узуре) посвещението на нѣща съ богоугодна цѣль или вакъфътъ бива три вида.

Първиятъ видъ вакъфъ се нарича *вакфи сахихе* или *вакфи лязимие,* сир. *дѣйствителенъ* и *окончателенъ вакъфъ*, който не може по никой начинъ да се унищожава и видоизмѣнява, до като въ държавата сѫ въ сила постановленията на шераата. Такъвъ вакъфъ *ненарушимъ* се обусловява не само отъ волята на завѣщателя, нъ още и отъ условията за вѣчното сѫществувание на богоугоднитѣ заведения, като: джамиитѣ, месчедитѣ тюрбетата (мавзолеитѣ) чешмитѣ, библиотекитѣ, религиознитѣ книги и др. подобни.

Вториятъ видъ вакъфи се именуватъ „*вакфи гайри*"—сахихе или „*гайри лязимие*" (*недѣйствителни*). Тоя родъ вакъфи се считатъ за непълни и могатъ да се видоизмѣняватъ допълняватъ и унищожаватъ, ако волята на завѣщателя не е точно опрѣдѣлена или пъкъ срѣдствата за подържанието на хайратитѣ не сѫ достатъчни, нито пъкъ ясно обяснени. За това тоя родъ вакъфи се считатъ като не напълно-дѣйствителни, и могатъ да изгубатъ свѣко юридическо значение, защото не е ясно опрѣдѣлена цѣлта имъ, нито пъкъ е осигурено тѣхното дълготрайно сѫществувание. Къмъ тоя родъ вакъфи се отнасятъ: имаретитѣ, завиетата, текетата, медресетата и мектебитѣ. Тѣ ако и да принадлежатъ на вакъфа, нъ нѣматъ нужната юридическа гаранция и немогатъ да сѫществуватъ, защото може да имъ липсува източника, отъ който черпятъ всекидневнитѣ разходи, потрѣбни за подържката имъ. Подобенъ родъ вакъфи могатъ да се видоизмѣняватъ, допълняватъ и унищожаватъ, съгласно съ волята на завѣщателя, а главно съобразно съ неговото материално положение. *)

Третиятъ видъ вакъфи се наричатъ „*вакъфи мюстесна*" т. е. *исключителни* или *привилигировани*. Вакъфитѣ мюстесна сѫ били достояние само на високозаслужилитѣ на държавата *газии* (непобѣдими) и на завоевателитѣ на османската империя, които за услугитѣ си сѫ били удостоени съ слава и почести отъ султанитѣ**. Тѣ сѫ завѣщавали на вакъфа не само собственитѣ си землища, планини, гори, градове, села, махали,

---

*) Завѣщателятъ на тоя родъ вакъфи може да запази правото да попълни празднотата, когато материалнитѣ срѣдства му позволяватъ т. е., да опрѣдѣли точно и ясно нужднитѣ разходи за подържанието на своитѣ заведения, нъ тогава вече посвещениятъ отъ него имотъ на вакъфа прѣобраща послѣдния отъ недѣйствителенъ въ пъленъ и окончателенъ вакъфъ, защото се осигурява сѫществуванието му.

**) Газиитѣ притежатели на подобни исключителни вакъфи въ Европейска Турция не сѫ били много на брой. Поглавнитѣ сѫ били: гази Михаилъ бей, гази Али бей (внукъ на Михаилъ бея) гази Евреносъ бей, гази Якши бей, гази Тимурташъ паша, гази Лала Шахинъ паша, гази Лала Али бей Карли Илли, гази Искендеръ паша, гази Яхи паша, гази Рустемъ паша, гази Кара-Мустафа паша, гази Пиръ Мехмедъ паша и пр. и пр.

нъ и тѣхнитѣ произведеиия и десятъка и приходитѣ отъ налозитѣ*), а даже сѫ имали право да посвещаватъ на вакъфа и хората, рая християни, които сѫ живѣелн въ тѣхнитѣ земи и сѫ се считали като тѣхни роби, като тѣхенъ недвижимъ имотъ съ право на пълна собственость. (Ве раялери мюлкиетъ узере темелюкъ ве мали мюлкъ гиби тесаруфъ идюбъ).

Юридическата страна на вакъфа.

Всѣки мухамеданинъ, който е встѫпилъ въ пълнолѣтне, а особено въ пълна зрѣла възраст, и който душевно и тѣлесно е здравъ, може да прави завѣщание и да посвѣщава на вакъфа само свои собствени имоти. Посвѣщаването става публично прѣдъ съвѣта на шераатския сѫдъ. Завѣщателятъ е длъженъ да прѣдстави прѣдъ сѫда всички свои документи за право на собственость, които той притѣжава. Кадията на шераатското сѫдилище се счита за прѣдсѣдатель на сѫдебния съвѣтъ, прѣдъ който се извършва вакфието (посвѣщението). Завѣщателя е дълженъ или самъ лично да присѫтствува въ засѣданието на съвѣта, или да проводи свой пълномощникъ съ законно шераатско пълномощие, надлѣжно утвърдено споредъ шераатскитѣ правила. Като отвѣтна страна на завѣщателя се явява имамина на джамията отъ махалата, въ която живѣе завѣщателя или пъкъ чиновникътъ, който управлява и надзирава общитѣ вакъфи, лежащи въ територията на неговата область. Отвѣтникътъ, по всичкитѣ правила на шераата, е дълженъ да възражава и да отблъсва исканията на завѣщателя, ако той въ тѣхъ съглежда нѣкои съмнителни и неясни понятия, или ако той вижда въ прѣдставенитѣ документи за право на собственось нѣкои противорѣчия, които немогатъ, споредъ шераата, да служатъ за автентични документи.

Документи за право на собственность сѫ: худжети, тапийски актове и султански мюлкнамета. Ако пъкъ прѣдмета, който е завѣщанъ, е билъ движимъ имотъ, или въ налични пари, — то завѣщателятъ е дълженъ да прѣдстави прѣдъ съвѣта на сѫда самата вѣщъ, която завѣщава, или самитѣ монети, и да ги прѣдаде въ ржцѣтѣ на чиновника по общитѣ вакъфи, или, ако такъвъ нѣма, въ ржцѣтѣ на имамина на махаленската джамия. Прѣдаването става въ присѫтствието на шераатския съвѣтъ, дѣто имаминътъ или чиновникътъ по вакъфитѣ изповѣдватъ, че сѫ получили завѣщаната вещь или паричнитѣ суми. Тази тѣхна изповѣдь се записва въ самия актъ на завѣщанието (въ вакфиетнамето), което ще се издаде отъ шераатския съвѣтъ, прѣдъ който се извършва самото вакфие.

*) Приходитѣ отъ налозитѣ сѫ били твърдѣ много. Ето нѣкои отъ тѣхъ: ресуми испенджъ, ресуми хънта или кендумъ, ресуми шайръ и пр. и пр.

По първия и втория родъ вакъфи се прѣдставятъ прѣдъ сѫда само худжети и тапийски актове отъ страна на завѣщателя; а по третия родъ вакъфи — т. е. по „мюстесна вакъфи“ се прѣдставляватъ не само худжети „тапийски актове, нъ и султански грамоти, *„мюлк-намей-хумаюнъ“*.

Ниви, ливади, гори, планини, бостани и изобщо земи, които се числятъ къмъ *„ерази-мири“* (държавни земи) и „ерази-харчие“ (земи подъ данъка „харчъ“) — не могатъ по никой начинъ да се посвѣщаватъ и подаряватъ отъ частни лица, които ги владѣятъ, тъй като тѣзи земи, споредъ теорията на прочутия нѣкогашъ шейх-ул-ислямъ Ебу-суудъ ефенди (1530 — 1560 г. р. хр.), само се владѣятъ отъ частнитѣ лица, нъ не се и стопанисватъ. Единственъ тѣхенъ стопанинъ на тѣзи земи се счита, споредъ шераата и корана само *имаминътъ*, или *господаръть-султана* на страната, която съ мечъ (калъчъ иле) или по миренъ начинъ е успѣлъ да я покори и завладѣе. Държавнитѣ земи „ерази мири“ се ступанисватъ само съ султански грамоти, хрисовули, наречени *„мюлк-намеи хумаюнъ“*. Държавниятъ глава (султанътъ) има право да подарява собственността на такъвъ родъ земи само на заслужили държавни мѫже — мюслюмани, които сѫ принесли извѣстна услуга на турската империя и на короната, като ги снабдява съ царски крѣпостни актове, за да могатъ да станатъ пълна тѣхна собственость.

Историческата страна на вакъфа.

По-горѣ се спомена, че въ шераата се казва, какво „всѣкой правовѣренъ е длъженъ поне единъ пѫть прѣзъ живота си да посвѣти на вакъфа какъвто и да е свой собственъ имотъ“. Значи завѣщанието на имоти у мухамеданитѣ съ богоугодна цѣль, води своето начало отъ врѣмето, когато започнали да се изпълняватъ прѣдписанията на свещения имъ законъ (шераата). Нъ между турцитѣ, споредъ коментаритѣ върху закона за земитѣ (кюллияти Шерхъ-канони-ерази) отъ Халисъ Ешрефъ, вакфирането започнало едва къмъ началото на XIV вѣкъ (прѣзъ султанствуването на Османъ ханъ I Ертогрулъ). Въ растояние на туй столѣтие (къмъ 1400 г., когато владѣнията имъ въ Европа и Азия нарастнали твърдѣ много) желанието на османскитѣ турци да посвѣщаватъ на вакъфа собствени имущества се развило толкова много, щото рѣдко се намиралъ мюсюлманинъ — билъ той голѣмецъ, или състоятеленъ, или военененъ, или държавенъ мѫжъ, или ученъ и пр., който да не е завъщавалъ нѣщо на вакъфа. Даже самитѣ султани, велики везири, паши, мюшири, сердари и други високи държавни сановници, сѫ посвѣщавали на вакъфа огромни земи, имоти и приходитѣ отъ тѣхъ, а даже въ нѣкои мѣстности и заробеното население (раята), която се считала като

тѣхенъ собственъ имотъ. Нь вакфиронието е получило още по-голѣми размѣри съ омисълъ въ това, че волята и желанието на завещателя сж имали за цѣль да осигурятъ ползуването отъ една часть на имотитѣ, а своитѣ прѣки наслѣдници, на които по една или друга причина могли да бждатъ конфискувани имотитѣ. Вакъфа по принципъ не е могълъ да се продава, нито се отчуждавалъ по какъвто и да билъ начинъ за дългове, като вещь, защото тя не принадлежи вече, нито на учредителя, нито на замѣстника-управителя.

Поради туй виждаме, че почти всичкитѣ по-главни актове за завѣщание на вакъфски имоти, сж условни и въ тѣхъ се гарантирва за прѣкитѣ наслѣдници на завѣщателя, ползуването отъ вакъфитѣ. Съ една рѣчъ, завѣщаниятъ на вакъфа имотъ остава цѣлъ непокътнатъ, не раздѣлимъ на части, и то не само за нѣколко години, нъ за цѣли столѣтия, както сж останали многобройнитѣ имоти на гази Михалъ бей и на неговия внукъ гази Али бей ибнъ Хадъръ бей. Значи, цѣлта на завѣщателя се постигала напълно; удовлетворявали се и двѣтѣ страни. Тукъ излагаме и самитѣ документи на завѣщанията (вакфиет-наметата), отъ съдържанието на които читателя ще може лесно да се ориентира за значението на вакъфа въ политическо и економическо отношение на страната. Ще се обнародватъ по хронологически редъ само по главнитѣ вакъфи, а именно: на *Аля-единъ Али бега* (или Плѣвенския), на *Карли заеде Лала Али-бега* (или Карловски), на *Гази Исмаилъ Исвендияръ бега* и пр.

Прѣводъ.

Завѣщанието на Аляадинъ Али бей, внукъ на Михайлъ бега.

Настоящия актъ за завѣщание (вакфиетъ наме) се състави и написа съ божия помощь въ мое присжтствие и отъ мене. — Азъ Ахмедъ, Директоръ — Назъръ на вакъфитѣ въ Бруса.

(Печатъ) Ахмедъ Назъри-уль-вакъфъ.

Слѣдъ краткитѣ обяснения на свещенитѣ молитви, които въ случая сж нужни и които сж извлѣчени отъ свещенитѣ мохамедански съчинения за значението на човѣка тукъ—на земята, а слѣдъ смъртьта му, за неговия духъ — на онзи свѣтъ небесенъ, — завѣщанието гласи така:

Аляединъ Али бей е синъ на покойния Хадъръ бей, а послѣдния бѣ рожденъ синъ на гаази Михайлъ бея. Али бей е единъ отъ великитѣ и самоотверженитѣ държавни сановници, чиито бащи и дѣди сж приели да изповѣдватъ мюсюлманската религия. Тоя доблестенъ и високоблагороденъ мохамеданинъ, пропитъ съ свѣтълъ духъ и бодрость, като е ималъ прѣдъ видъ вѣчния задгробенъ животъ съ всичкитѣ му райски наслаждения, споредъ както това е доказано отъ духовнитѣ съчинения за мохамеданската религия, — рѣши, за свое душевно спасение и за спасение душитѣ на своитѣ ближни, да завѣщае на вакъфа слѣднитѣ си собствени имоти и права на имоти, лежащи въ казитѣ: Плѣвенъ, Никополъ Видинъ и другадѣ.

Съ една трета часть отъ тѣзи приходи ще се подържатъ, споредъ добрѣ разбраната мисъль на завѣщателя, разноскитѣ по възпитанието на мохамеданскитѣ малолѣтни дѣца (Адамово потекло) въ духа на пророковата религия. Съ една трета часть отъ дохода ще се подържатъ и съградятъ богомолни домове, като: месчети, джамии, имарети, медресета, завиета, хамами и др. А съ останалата една трета часть (сюлюсъ хисеси) ше се подържатъ: законнитѣ наслѣдници на завѣщателя по права линия, съобразно съ числеността имъ. Мютевелията, който трѣбва да бжде по старшинство най-стария отъ синоветѣ на завѣщателя (хакъ-евлядиетъ-юлъ-евлядъ) ще се подържа отъ тази трета часть. Сжщо и заплатитѣ на служителитѣ отъ тоя вакуфъ ще се изплащатъ отъ дохода на тази трета часть.

Споредъ личнитѣ и устни думи на завѣщателя послѣдниятъ е завѣщалъ на вакъфа слѣднитѣ свои собствени имущества:

Месчетитѣ си, джамиитѣ си, имаретитѣ си, медресетата си, завиетата си и всички хамами, лежаши въ гр. Видинъ и онѣзи, които лежатъ въ прочутото село Баня, което е тоже пълна собственость на завѣщателя. Тѣзи всички имоти за напрѣдъ се завѣщаватъ и ставатъ пълна собственость на вакъфа. Всичкитѣ хамами, които се намиратъ въ селото Плѣвенъ (тъй е писано въ оригинала), както и богомолнитѣ домове, месчети, джамии и медресета, които се намиратъ тамъ и на които пространството е точно опрѣдѣлено и описано, — се завѣщаватъ изключително на вакъфа въ Плѣвенъ. А онѣзи имущества на завѣщателя, които лежатъ въ землището на казата Никополъ и отъ прихода на които съ една пета часть се подържатъ разноскитѣ за месчетитѣ, джамиитѣ, медресетата и завиетата въ Никополско, се завѣщаватъ всички на Никополския вакъфъ.

Тевлиетътъ на факъфа за имотитѣ, лежащи въ село Ябланица се възлага, по волята на завѣщателя, на Хадъръ бея, който е синъ на завѣщателя и който живѣе въ сжщото село. Тевлиетътъ на вакъфа за имоти, лежащи въ селото Горня-Десовица, се възлага на Хасанъ бея, тоже синъ на завѣщателя, който живѣе въ сжщото село. Тевлиетътъ за имотитѣ, лежащи въ селотс Гюрина Гюровица, се възлага върху Юсуфа, бенъ Абдулахъ, който е билъ робъ на завѣщателя. Той ще живѣе въ сжщото село Гюрина Гюровица. А тевлиетътъ на имотитѣ, които се намиратъ въ селото Долна Десовица, ще се въз-

ложи на Шамли Хадъръ бей, бенъ Абдуллахъ, който тоже е билъ робъ на завѣщателя и който постоянно живѣе въ сѫщото село.

Границитѣ и мѣстноститѣ на земитѣ, лежащи въ горѣозначенитѣ градове и села, сѫ точно опрѣдѣлени и описани, споредъ правителствения тефтеръ. А приходитѣ отъ тѣзи имоти ще се прибиратъ отъ управата на вакъфа и ще се раздѣлятъ на петь равни части. Отъ тѣзи части всѣки мютевелия ще получава по една пета часть, а останалата като излишна една пета часть се остава на вакъфа за подържане на богоугоднитѣ заведения.

Имуществата, земитѣ и доходитѣ отъ тѣхъ, като десетъкъ и данъкъ, които лежатъ въ землището на селото Долна Гюровица. никополска каза, ставатъ за напрѣдъ пълна собственость на вакъфа отъ никополската каза. За туй тѣзи земи и имоти отъ това село за напрѣдъ се причисляватъ къмъ собственитѣ имоти на така наречения Никополски казалийски вакъфъ. Останалитѣ други три села, заедно съ всичкитѣ имъ доходи, съгласно съ разрѣшението на сега царствующия султанъ Баязидъ ханъ II, (той е царувалъ отъ 886 г. до 918 г. или отъ егира 1482 г.—1512 отъ рождество Христово)— се подаряватъ и завѣщаватъ на вакфъа, като за напрѣдъ имотитѣ ставатъ пълна вакъфска собственость. Границитѣ и мѣстноститѣ, лежащи въ землищата на тѣзи села, сѫ добрѣ извѣстни измежду населението на тѣзи села. Тѣ започватъ най-напрѣдъ отъ мѣстността нарѣчена „Мермеръ-Тасъ“. Слѣдъ това границата върви паралелно съ общия пѫть (джадето), съ който се и съединява. Пѫтьтъ, който лежи отъ къмъ южната страна, върви паралелно съ границата и стигва тя до мѣстността наречана „Дойчиновиятъ долъ“ или „вадата на Дойчинъ долъ тай“. Отъ тамъ границата се съединява съ мездрата (полето) на Пенкьо, а отъ тамъ границата се съединява съ мездрата на Тютюрманъ. Границата отъ тамъ върви направо и обхваща забѣлѣжителното банално дърво наречено „Емрютъ агаджи“. Слѣдъ туй границата допира до голѣмото изсъхнало дърво нарѣчено „ябисъ“ (сухото), и отъ гдѣто, вървейки тя направо, достигва и се съединява съ селото Росица или Досица. Отъ тамъ границата, като обхваща половината отъ мездрата на Юнда, стигва до мездрата на врагътъ, нарѣчена „Душманъ-мездраси“. Слѣдъ туй границата обикаля лесоветѣ на гората, напуска ги и като върви паралелно съ пѫтя, пристигва до мѣстността нарѣчена „Кабаагачъ“. Отъ тамъ границата върви и се съединява съ мездрата на селото Росица. Слѣдъ туй границата минава прѣзъ срѣдата на мездрата „Юнда“ заобиколена прѣзъ срѣдата на „Душманъ-мездраси“ и стигва до бѣлѣжитото орѣхово дърво нарѣчено „джевизъ-агаджи“. Слѣдъ туй границата върви нагорѣ и стигва до голѣмото дърво нарѣчено „косъ-агаджи“ (пакъ орѣхово дърво). Отъ тамъ границата като обикаля около мѣстността на това дърво се спуща направо и стигва до мѣстността „Уюке“, (могилата), а отъ тамъ тя минава прѣзъ срѣдата на мездрата „Табежи“, допира до черния камикъ нарѣченъ „кара-ташъ“, а слѣдъ това, границата минава право и стигва до мѣстността нарѣчена „Синоръ-таши“. Слѣдъ това грани-

цата възвива и върви паралелно съ пжтя, като стигва до мездрата „Душманъ"- Отъ тамъ границата върви паралелно съ общия пжть, минава прѣзъ срѣдата на Дѣйковата мездра и стигва до вадата, нарѣчена „Шалникъ-дереси". Отъ тамъ границата върви отъ долу подъ гората, сетнѣ тази гора се изоставя и стигва до мѣстността на „Ахлатитѣ", а отъ тамъ тя слиза надолу и по течението на водата стигва до рѣката, нарѣчена „Войо-войникъ-дереси". Границата подиръ туй взема източно направление, върви по матката на тая рѣка и стигва до голѣмитѣ дървета „Кебири-ешчаръ", сетнѣ, изоставя ги и пристигва до дървото на Балйозъ бея, нарѣчено „Каба-агачъ". Отъ тамъ границата върви по край гробътъ на Добринъ Бурчакотъ, съединява се съ обществения пжть на селото и допира до мѣстността називаема „Тахонди-пунда". Подиръ туй границата минава тази мѣстность и стига до мѣстността нарѣчена „Хисарлъкътъ", която лежи срѣщу мѣстността „Кешишли котъ". Слѣдъ туй границата допира до голѣмия камикъ, нарѣченъ „Рейси-юл-хаджеръ и излизва слѣдъ туй на общесвения пжть (джадето). Отъ тамъ границата се изкача право нагорѣ и по върхътъ, като върви, отива до мѣстността нарѣчена „Каля-тепеси». А отъ тамъ границата слиза право надолу стигва до коритото на рѣката, нарѣчена „Родище-дереси", слѣдъ туй възвива малко, взима въ себе си низката мѣстность на това дере и стигва до мѣстността, нарѣчена „Киречлъкъ". Границата слѣдъ туй върви по тази мѣстность и стигва до мѣстността, нарѣчена „Кейклъкъ" (Яребичина); отъ тамъ тя, като върви се направо по тая мѣстность, влиза отново въ мѣстността на Елли-дере, гдѣто и се съединява. А отъ тамъ границата се обръща къмъ сѣверъ, върви паралелно съ пжтя и пристигва до мѣстността, нарѣчена „Тилки-бунаръ", а отъ тамъ тя се смѣсва съ мѣстността, нарѣчена „Добринова-мездра". Отъ тамъ границата върви направо по полето и стигва до мездрата на хаджи Юсуфъ, минава отъ тамъ по край Бурчакътъ и пристига въ Калугерово до нивата на Гюро Брайнъ. Слѣдъ туй границата върви по крайцата на тоя имотъ и допира до мѣстността, називаема „Аю-баши", отъ гдѣто, заобикаля гробищата, като върви паралелно съ пжтя, та стигва до мѣстността, нарѣчена „Яа аджи-изворъ". Границата слѣдъ туй минава отдѣлно подъ върховетѣ, върви по тѣзи върхове и излиза на пжтя за Силистра, а отъ тамъ стигва до мѣстността, нарѣчена „Обеклеръ". Слѣдъ туй границата върви по земитѣ на Обеклеръ и стигва до мѣстността, нарѣчена „Покровъ-дъщерица". Слѣдъ туй границата върви по край жилището на поетътъ Бали ефенди, слиза въ коритото на рѣката Искъръ (Искрюмъ), а отъ тамъ тя върви по край мѣстността на Петътѣ-могили, отъ гдѣто се спуща на надолу въ матката на тази рѣка, съ която и се съединява. Тази рѣка се нарича Старо-Дереси (или рѣка). Отъ тамъ границата върви по-долу подъ пжтя, минава прѣзъ мѣстността, нарѣчена „Мароница бунари" (Мариинъ кладенецъ), а отъ тамъ границата се свършва пакъ съ коритото и долината на тая рѣка.

Всички тѣзи имущества, които лежатъ въ границитѣ на тази опрѣдѣлена мѣстность, се завѣщаватъ и вакфиратъ на вакъфа съ

право да ги владѣе той (вакъфътъ), и да бждатъ негова пълна собственость. Находящитѣ се вжтрѣ въ тѣзи граници земи, посѣви, планини, могили, рѣки, извори, гори, дървеса, лозя и лесове — всички тѣзи имоти заедно съ тѣхнитѣ плодове и приходи, които тѣ даватъ, за напрѣдъ ставатъ пълна собственость на вакъфа, а тѣхното управление, по волята на завѣщателя, ще принадлѣжи на неговитѣ синове по старшинство и по реда на хаки-евлядиетъ.

Въ границитѣ на тѣзи имущества никое външно лице, което и да би било то, не може и нѣма право да навлиза въ тѣхъ, нито да се намѣсва въ владѣнията имъ. Защото, трѣбва да се знае, че тѣ сж подарени и завѣщани на вакъфа и се считатъ за пълна негова собственость. Наслѣдницитѣ на завѣщателя чрѣзъ мютевелията ще иматъ право да получаватъ отъ приходитѣ на тѣзи имоти, като десятъкъ на 9 едно. Този приходъ ще се раздѣля по еднаква равна часть между живитѣ прями наслѣдници на завѣщателя. На такова условие се съгласи и прѣдставителя на вакъфа Мустафа бенъ Къръшъ Мехмедъ, който живѣе въ селото или въ града Плѣвенъ. Освѣнъ това поменатия вакъфъ, който притежава имоти въ казата Никополъ, има право да владѣе тѣхната собственостъ. Така напр.: 12 дюкени, които се намиратъ вжтрѣ въ гр. Никополъ и на които границитѣ и мѣстноститѣ сж точно описани и опрѣдѣлени — ще се даватъ подъ наемъ отъ вакуфа, а приходътъ имъ ще се получава пакъ отъ вакъфа. По-прѣди тѣзи дюкени бѣха собственость на Пазарли, ибни-Айдинъ-Юлъ-Заимъ, който живѣе въ казаното село. Той ги продаде на купувача срѣщу извѣстна парична сума. Купувачътъ бѣ самиятъ завѣщателъ, който ги завѣща на вакъфа.

Завѣщателя при това, по своя воля, завѣща и всичкитѣ свои земи, лежащи подъ вѣдомството на града и на селото Плѣвенъ. Сжщо той завѣща и земитѣ си, които лежатъ подъ вѣдомството на града Никополъ. Приходитѣ и десятъцитѣ отъ тѣзи землени имоти, чийто граници сж точно опрѣдѣлени и описани, ще ги получава мютевелията на тоя вакъфъ, нъ съ условие, че той ще подържа извѣстно число бѣдни въ тоя вакъфъ. Житата отъ тѣзи произведения ще се смилатъ отъ вакъфскитѣ воденици, които лежатъ по течението на рѣката Каяджикъ, въ нахията Гьопса (Стрѣмска околия). Селото Шахинъ (Соколъ) лежи въ Гьопската нахия, а селото Доганджиларъ, което лежи подъ градътъ Филибе, слѣдоват. тѣзи двѣ села се завѣщаватъ на вакъфа и ставатъ негова пълна собственость. Десятъцитѣ и приходитѣ, които ще се прибиратъ отъ тѣзи двѣ села ще се прѣобръщатъ на брашно въ воденицитѣ на Каяджикъ, а това брашно ще служи за храна и издържка на бѣдната прислуга отъ тоя вакъфъ. Рѣката Каяджикъ тече въ долината на нахията Гьопса и става пълна собственость на вакъфа. Гьопската нахия се простира и границитѣ ѝ допиратъ близо до селото Баня. Това село се счита за градъ. По течението на рѣката, която минава прѣзъ това село завѣщателътъ е завѣщалъ на вакъфа находящитѣ се тамъ негови воденици и валявици, нарѣчени „Кебе-долаплари“. Това завѣщание е станало въ присжтствието на прѣдставителя отъ тоя вакъфъ Вейселъ бенъ Кара-

Али, който знае и да чете и да пише и който е житель отъ рѣченото село Баня, гдѣто заедно съ сѣмейството си живѣе.

Земнитѣ произведения и хранитѣ, които ще се прибиратъ отъ земитѣ и посѣвитѣ на селото Баня ще се прѣкарватъ на рѣката Витъ въ вакъфскитѣ тамъ воденици, за да се прѣобръщатъ и смилятъ на брашно. Това завѣщание е станало и по съгласието на прѣдставителитѣ отъ вакъфа именно — Мехмедъ ибни-Пазарли ширъ Мурадъ, бенъ Абдуллахъ, живущи въ селото Къшанъ. Така всичкитѣ имоти и земи, не само по-прѣди сж били стопанисвани отъ Петръ Куйковъ, който живѣе въ сжщото село Къшанъ, а тъй сжщо той е владѣлъ и всички земи, лежащи между селата и градътъ Никополъ. Както и онѣзи които се намиратъ въ полетата на селото Бѣловски бродъ и нему подвѣдомственитѣ махали, — всички тѣзи земи, ниви, ормани и планиии, чийто граници сж точно извѣстни и опрѣдѣлени, достигватъ до рѣката Осъмъ и до селото Осмочанъ, което лежи подъ вѣдомството на градътъ Ловечъ. Тѣзи имоти по законна покупка сж биле купени отъ завѣщателя и той, като свой имотъ, ги вакфиралъ за въ полза на вакъфа. Завѣщателътъ подъ име Ханъ бей, ибни Емири гаази е притежавалъ още много други недвижими имоти и джамии, чийто граници сж биле опрѣдѣлени и се простиратъ до горѣрѣчената рѣка, която тече прѣзъ землището на селото Мехмедли, подвѣдомствено на градътъ Ловечъ. Тѣзи свои имоти и земи както и воденици и валявици, които лежатъ на поменатата рѣка Осъмъ съ всичкитѣ имъ права и принадлежности и съ всичкитѣ имъ плодородни и неплодородни дървеса, които се намиратъ въ тѣхъ, ставатъ чиста собственость на тоя вакѣфъ.

При това завѣщателътъ подарява на вакъфа своитѣ земи, ниви, гори и планини, що лежатъ въ селото Услоякъ, което е подвѣдомствено на градътъ Ловечъ. Границитѣ на това село се намиратъ между двѣтѣ горѣозначени рѣки (Каяджикъ и Осъмъ) и допиратъ до селото „Ново-селъ“, което лежи сжщо подъ вѣдомството на гр. Ловечъ. Всички тѣзи земи, гори и планини, воденици и валявици, които лежатъ въ землището на това село, заедно съ тѣхнитѣ храни, хамбари и пасбища, се завѣщаватъ напълно на вакъфа. Мездрата, нарѣчена подъ името „Владичина“, Ловченска нахия, заедно съ нейнитѣ земни произведения, съ водениците и валявицитѣ, които се намиратъ по течението на рѣката, що минава прѣзъ това село, — тази мездра по-прѣди се притежавала отъ Исмаилъ ага, а сетнѣ се е купила съ законна покупка отъ завѣщателя. Всичкитѣ земи, воденици и валявици, лежащи въ селото Мездра, завѣщателътъ ги завѣща, и тѣ ставатъ пълна собственость на вакъфа.

Сжщо земитѣ и имотитѣ, които по-прѣди се притежаваха отъ Касъмъ бея, ибни Махмудъ бей, а които отпослѣ се купиха отъ завѣщателя, се състоятъ отъ: ниви, поляни, ливади, гори, воденици и валявици, чийто граници сж точно опрѣдѣлени и забѣлѣзани. Завѣщателатъ е заявилъ прѣдъ шерията, че всички тия свои имоти и земи заедно съ тѣхнитѣ права, съ хранитѣ и принадлежноститѣ имъ съ

воденицитѣ, валявицитѣ имъ, съ градинитѣ, плодородни и не плодородни, съ водитѣ, изворитѣ и рѣкитѣ имъ той ги завѣщава на вакъфа.

Мездрата подъ название „Бобошевица“, чийто граници сѫ точно описани и която мездра завѣщателятъ е билъ стопанисалъ, е завѣщана на право на вакъфа; а отъ сега за напрѣдъ тази мездра е притежание на вакъфа, който е и става пълненъ стопанинъ. — Така всичкитѣ седъмь поляни (мездри) състоящи се отъ: поляни, ниви, гори, планини, долини, висини, рѣки (дерета) воденици, валявици и др., както и селата: двѣтѣ Митрополии, Бѣлколинъ, Успординъ, Буковникъ, Лозаница, Суваджикъ-бунярь и Десовица, които се намиратъ подъ вѣдомство на града Плѣвенъ, — съ една рѣчь, всички тѣзи означени мезри и села, които сѫ били пълна собственость на завѣщателя, се вакфираха за въ полза на вакъфа. Освѣнъ тѣзи свои земи и села, които завѣщателятъ бѣ заявилъ, че ги завѣщава, той добави, че и приходитѣ на тѣзи завѣщани мездри и села и пр. доброволно ги посвѣщава за въ полза на вакъфа ведно съ другитѣ свои мездри отъ селата: Крагуй, Подримъ и цѣлото село Ожшанъ. Сѫщо той подарява и завѣщава на вакъфа мездритѣ си, лежащи въ селата Новоселци и Долна Гюровица. Границитѣ на тѣзи села и мездри сѫ опрѣдѣлени и описани по реда на шераята. За напрѣдъ всички тѣзи имоти, земи и тѣхнитѣ имъ произведения ставатъ пълна собственость на вакъфа. Независимо отъ това завѣщателятъ отъ своя страна бѣ заявилъ, че той завѣщава и подарява на вакъфа и всички свои земи, имоти, гори, планини и мездри, лежащи въ гр. Видинъ и въ Видинската околия. Приходитѣ отъ тѣзи земи и мѣста, както и десетъка на тѣзи земи ще служатъ за издържане на медресетата, джамиитѣ, имаретитѣ, текетата и завиетата, лежащи въ Видинската кааза. На мюдереситѣ (духовни учители) ще имъ се изплаща дневно по 20 дерхима за тѣхната учителска длъжность. Разхода за тѣхъ ще се погашава, както отъ десетъка на хранитѣ, а тъй сѫщо и отъ прихода на наемитѣ на хамамитѣ, които се намиратъ въ градъ Видинъ и въ Видинската кааза.

Споредъ условията на тоя вакъфъ, които сѫ изложени устно отъ самия завѣщатель, се установява обстоятелството, че ежедневнитѣ заплати на вакъфскитѣ мюдереси, на улемитѣ, на салихитѣ (благороднитѣ), на практикантитѣ мюдереси, на ученицитѣ, които слѣдватъ да се учатъ въ медресетата, както и на всички онѣзи, които се грижатъ специално за просвѣщението на правовѣрнитѣ мухамедани, ще се изплащатъ редовно прѣзъ всѣка година и нѣма да прѣкъснатъ — било въ врѣме на учение, когато се прѣподаватъ лекции и уроци, било въ врѣме на ваканциитѣ, когато и учители и ученици се намиратъ въ отпускъ.

Разноскитѣ за ремонтъ, потрѣбенъ за хамамитѣ ще се изплащатъ отъ прихода на тѣзи хамами. А съ приходитѣ, що се събиратъ отъ земнитѣ произведения и отъ другитѣ имоти на тоя вакъфъ ще се издържатъ разноскитѣ на богоугоднитѣ заведения, ще се изплащатъ заплатитѣ на лицата, които прислужватъ при тоя общъ вакъфъ, а тъй сѫщо ще се изразходватъ разноскитѣ, потрѣбни за

ежедневната храна на хлѣбъ и месо на бѣдни, богати, болни, неджгави и страдающи хора, които за изцѣление би идвали на поклоление въ текетата, завиетата и имаретитѣ на тоя свещенъ вакъфъ. Защото всички тѣзи хора, щомъ встжпятъ въ прага на вакъфскитѣ имоти трѣбва да бждатъ добрѣ нагостени, нахранени и напоени съ сладки шербети. Хранитѣ, които би се придобили отъ полскитѣ земи на селото Къшанъ, както и отъ други мездри на тоя вакъфъ, — ще се смилатъ на брашно въ вакъфскитѣ воденици, които сж построени по течението на рѣката Витъ. Смлѣното брашно ще се разнася по имарета, по завиега и по текетата на тоя вакъфъ, за да служи като главна хлѣбна храна. Сжщо и земнитѣ храни, които ще се прибиратъ отъ мездрата „Пощуровица", ще се смилатъ на брашно въ сжщитѣ воденици на рѣката Витъ и ще се изпраща по текетата и завиетата на тоя вакъфъ за прѣхранване на идящитѣ отъ разни страни на поклонение бѣдни хора, болни и сакати.

Шеиховетѣ (старейтѣ) имамитѣ, хатибитѣ и всичката прислуга на тѣзи текета и завиета, както и онѣзи на имарета трѣбва, съобразно съ условията на тоя вакъфъ, да се хранятъ отъ тамъ добрѣ и да се обличатъ, както подобава за санътъ имъ. Тѣзи вакъфски служители, като сдужители на бога, сж длъжни да бждатъ къмъ посѣтителитѣ вежливи, смиренни, учтиви и благосклонни еднакво къмъ всички, били тѣ бѣдни или богати, били тѣ здрави или неджгави, било тѣ жени или дѣца.

Знайно е, че всички тѣзи посѣтители, които влизатъ въ вакъфскитѣ имоти, дохождатъ съ цѣль или за изцѣряване отъ нѣкоя душевна болѣсть, или за здравието на нѣкои свои домашни или за спасение на тѣхнитѣ души. Шейховитѣ се обязани безусловно съ разни благи проповѣди, съ сладкодумни изрѣчения да утѣшаватъ наскърбенитѣ, да ги увѣщаватъ съ свещенни благи думи, извлечени отъ свещеннитѣ наши книги и винаги да имъ говорятъ за рая и за блаженството въ небесния свѣтъ (дженетъ). По тоя начинъ ще може всѣки единъ посѣтитель да става въ сърдцето си и душата си напълно удовлетворенъ и да поглъща съ охота думитѣ и изрѣченията, които ще му се вдъхнатъ отъ устата на шейха.

Мютевелията на тоя вакъфъ ще е длъженъ и ще има постоянно грижата да се занимава съ трудолюбие, да поправя каквито и да било развалини върху имуществата на вакъфа. Разхода за такива ремонти мютевелията има право да взима изобщо отъ паричнитѣ срѣдства на вакъфа, които се получаватъ отъ всичкитѣ приходи на тоя вакъфъ, нъ съ условие: че изразходванитѣ парични суми за поправка на вакъфа ще бждатъ непрѣменно завѣрени и удостовѣрени, а сжщо и записани въ главнитѣ книги, както на вакъфа а тъй сжщо и въ сиджилятитѣ на мѣстния кадия. Мютевелията на тоя вакъфъ ще има право за трудътъ на неговата дѣйность по управлението дѣлата на вакъфа — да получава на день по 6 дерхими. Тази сума ще се взема отъ приходитѣ на самия вакъфъ и се вписва като разходъ въ разходнитѣ книги на вакъфа. Въ разходнитѣ книги на вакъфа се записватъ най-напрѣдъ партиди, главно за поправката на тоя ва-

къфъ, за данъцитѣ на тоя вакъфъ, които би се изплащали на държавата и за други дневни нужди, потрѣбни за имамската служба.

На хатибина, който би служилъ въ една вакъфска джамия ще му се изплаща на день отъ вакъфа по 4 дерхими, за гдѣто той ще извършва и ще чете въ петъченъ день нѣкои молитви, извлѣчени отъ сюритѣ на свещения Алъ-коранъ. Сжщо той ще извършва въ всѣки петъченъ день и потрѣбното богослужение, съгласно съ догмата на мохамеданската религия. Ца имамина въ джамията ще му се плаща на день по три дерхими за трудътъ му, гдѣто ще изпълнява имамската служба. Сжщо на него ще му се плаща отдѣлно по половина дерхимъ на день за проповѣдъ, която той ще държи въ петъченъ день прѣдъ обществото (джемаата) на мюсюлманитѣ—богомолци. Темитѣ на проповѣдитѣ ще се извличатъ главно отъ сюритѣ на алъ-корана, а именно отъ сюрата „Фатиха". На мюезимина въ джамията ще му се изплаща на день по три дерхими за трудътъ му, за гдѣто той ще извършва всѣкога и редовно законната езанска служба (т. е. той ще призовава съ високъ и мелодиченъ гласъ мохамеданитѣ на молитва 5 пжти на день). Служителятъ въ джамията и въ медресето, който се именува каймакамъ-джамиси (юлъ-медресе) ще получава на день по 2 дерхими. А служителятъ „муарифъ" ще получава на день по 1 дерхимъ. Моллата ходжа (учитель), който ще прѣподава само корана и свещенитѣ религиозни книги ще получава дневно по 3 дерхими. А ходжитѣ по възпитанието на малолѣтни дѣца и на бѣднитѣ, що живѣятъ въ сградитѣ на вакъфа, ще се хранятъ и обличатъ отъ тоя вакъфъ. За постелки и рогоски, които сж потрѣбни за училищата, ще се изразходватъ на день по 1 дерхимъ.

Съ срѣдствата на вакъфа ще се издържатъ ежегодно по 30 дущи студенти (талебета), които ще изучаватъ главно свещения Алькоранъ, хадиса, шерията и др. религиозни съчинения. Тѣзи студенти ще се хранятъ постоянно отъ доходитѣ на вакъфа и ще се обличатъ отъ тамъ. Студентитѣ ще учатъ и изучаватъ свещения аль-коранъ съ всичкитѣ му подробни коментарии и ще се стараятъ въ едно непродължително врѣме да присвоятъ материята на тая наука, та да могатъ да излѣзатъ достойни за проповѣдь и назидания, както и да пѣятъ съ мелодиченъ и приятенъ гласъ откъслъцитѣ на божественитѣ молитви и славословия, които трѣбва да се отдаватъ публично богу въ джамиитѣ, медресетата и които тамъ да служатъ за спасението на прѣчистия духъ на великия пророкъ Мохамеда, за просвѣтяването на мюсюлманския свѣтъ, за разпространението религията на исляма по цѣла вселенна, за здравието на живущитѣ прями наслѣдници на завѣщателя на тоя вакъфъ, а сжщо и за спасението душитѣ на умрѣлитѣ бащи, дѣди и прадѣди на тоя завѣщател. На всѣки единъ студентъ, ученикъ ще му се отпущатъ дневно за неговата подържка по 1 дерхимъ. Други 80 ученици-талебета ще се учатъ като степендиянти на вакъфа въ вакъфскитѣ медресета. На всѣки единъ такъвъ ученикъ степендиянтъ за храна и облѣкло ще му се изплаща по единъ дерхимъ на день. Учителитѣ-мюдериси въ медресетата на вакъфа ще получаватъ мѣсечни заплати отъ

вакъфа, като имъ се смѣта броя на лекциитѣ, които тѣ ще прѣподаватъ на ученицитѣ. Заплатата на всѣки мюдерисъ ще му бѫде по единъ дерхимъ на лекция, която той ще чете. На главния писарь (кятибинъ) на тоя вакъфъ ще му се изплаща на день по два дерхима за трудътъ му, гдѣто той ще завежда входящитѣ и изходящитѣ бумаги, ще ги изпраща, гдѣто се слѣдва и ще ги регистрирва въ книгитѣ на регистратурата. На икономa на вакъфа, който се именува „килердаръ“ ще му се изплаща отъ вакъфа на день по 2 дерхима. За лѣкарь (табипъ), който ще надзирава студентитѣ, ученицитѣ и стипендиянтитѣ) и учителитѣ отъ медресетата, а тъй сѫщо и лицата (персонала), които ще служатъ на вакъфа, ще му се плаща на день по 1 дерхимъ въ готови пари и по половина дерхимъ на день за храна. На вакъфскитѣ хлѣбари, които специално се занимаватъ съ печението хлѣбъ потрѣбенъ за вакъфа, ще имъ се плаща на день на всѣки единъ хлѣбаръ въ готови пари по 1 дерхимъ и по половина дерхимъ за храна. На прислугата за миене, чистене и нареждане пръстенитѣ и бакърни сѫдове, които сѫ потрѣбни въ ежедневната кухня на вакъфа, ще имъ се плаща на день по единъ дерхимъ. На кятибина на имарета, който ще завежда дѣлата и канцеларията на тоя имаретъ, ще му се изплаща на день отъ вакъфа по два дерхнма. Кятибинътъ ще е дължснъ да води външна и вѫтрѣшна кореспонденция на имарета отъ тоя вакъфъ—била тя малка или голѣма все едно. На бирницитѣ, наречени „джаиби“, които сѫ натоварени съ събирането приходитѣ на вакъфа,ще имъ се плаща на день по 1 дерхимъ въ брой и по половина дерхимъ други ще имъ се добавятъ отъ общата сума на приходитѣ. За тази услуга именно, гдѣто мютевелията ще изпълнява и воденисто дѣлата отъ тоя вакъфъ ще му се изплаща по 2 дерхима на день и ще получава още на 10 едно отъ чистия доходъ, който би останалъ на вакъфа. При това мютевелнята ще се храни даромъ въ имарета на тоя вакъфъ. Хлѣбътъ и храната въ вакъфа винаги ще бѫдатъ чисти, вкусни и прѣсни. А хлѣбътъ ще бѫде измѣсенъ отъ чисто пшеничено брашно (хънта или кендумъ). Ястията винаги ще бѫдатъ горѣщи и готови на опрѣдѣленото врѣме за ядене. Тѣ ще се слагатъ на трапези, които ще бѫдатъ поставени на редъ и прѣдъ бѣдни, и прѣдъ богати, и прѣдъ болни, и прѣдъ гости, и прѣдъ постоянно живущитѣ тамъ хора, както и прѣдъ прислугитѣ и други случайни посѣтители. Хлѣбътъ и месото, което се опрѣдѣля за персонала на прислугата отъ имарета, всѣки день ще бѫдатъ нагласени и доставени на врѣме. Съ съгласието на валията иа страната, на улемитѣ, на мѣстнитѣ кадии и на мютевелията на тоя вакъфъ отъ срѣдствата на вакъфа, се отпущатъ всѣки день за хлѣбъ и месо по 40 дерхима, споредъ както това се практикува и въ други имарети, принадлежащи на други вакъфи. За зеленчучни прѣдмети, като: лукъ, крумитъ, патлиджанъ, магданозъ и др. подобни,—на день ще се изразходватъ по 13 дерхима. За жито—булгуръ отъ чиста пченица се отпущатъ по 6 дерхима на день. За соль, фасулъ, бакла, бизелъ и др. съестни нѣща — ще се изразходватъ на день по 3 дерхима. За чисто брашно отъ пшеница, което

безъ да се прави отъ него хлѣбъ, ще е потрѣбно за друга нѣкоя цѣль, ще се изразходва на день по 11 дерхима.

На кадията въ гр. Никополъ, Никополска каза, ще му се изплаща на день по 1 дерхимъ за надзоръ въ управлението на тоя вакъфъ и ще съблюдава тамъ слѣднето: дали правата на вакъфа сѫ запазени за правоимѣющитѣ наслѣдници върху тоя вакъфъ и дали изпълняватъ точно и редовно служителитѣ на вакъфа своитѣ обазаности. Кадията въ края на всѣки мѣсецъ ще е длъженъ да съставлява за прихода и разхода по една равносмѣтка. Въ текста на тая равносмѣтка ще се изтъква нагледъ състоянието на имотитѣ на тоя вакъфъ, тѣхното положение и дали тѣ сѫ въ редовна исправность. При това кадията ще констатира дѣлата на всѣки единъ служитель отъ тоя вакъфъ, като е длъженъ да обръща най-голѣмо внимание върху злоупотрѣбленията, ако такива се случатъ. Щомъ кадията това нѣщо забѣлѣжи, той е длъженъ, като сѫдия на страната и облѣченъ съ правата на сѫдебна власть, да публикува злоупотрѣбленията и да наблюдава вакъфа, да поиска отъ отговорното лице злоупотрѣбената сума. А лицата, които сѫ злоупотрѣбили отъ вакъфа, той има право, споредъ шерията, да ги отстрани отъ вакъфската длъжность и да назначава на мѣстото на уволнения други честни, и довѣрени лица, които би били способни да управляватъ този тевлиетъ.

Подиръ туй завѣщательтъ съ клѣтва проклина и обрича на вѣчно проклятие прѣдъ бога и прѣдъ страшния неговъ небесенъ сѫдъ (евми-юлъ-киаметъ) за найтежко наказание на всички онѣзи лица, които би се провинили, биле тѣ: велики везири, юмери, бейлербей, високи държавни сановници и др. подобни, а сѫщо и онѣзи, които би дръзнали да видоизмѣнятъ, да прииначатъ мисъльта, да фалшифициратъ съдържанието и да унищожатъ това свещенно ваквиетъ-нааме. Това ваквиетъ-нааме ще има сила на законъ въ цѣлата Османска империя, въ Арабия, въ Египетъ-Кайро, както и въ прѣдѣлитѣ на Румелия, лежаща въ Европейска Турция. Тевлиетътъ, или управлението на тевлиета се възлага по право и по редътъ на старшинство на найстария синъ на завѣщателя (хакъ евладиетъ усюли узере евлеаади евладане ве баатини батинданъ). Тоя свещенъ актъ се състави споредъ шерията, и въ присѫтствието на долуозначенитѣ мюсюлмани, като свидѣтели, отъ делегирания директоръ на императорскитѣ вакъфи въ Бруса — днесъ, въ срѣда (15 день) отъ мѣсецъ реджебъ 901 г. отъ егира (30 мартъ 1496 г. отъ рождество Христово).

Свидѣтели и близки роднини на завѣщателя:

Халилъ бей, синъ на завѣщателя Али бея.
Хасанъ бей, синь на завѣщателя Али бея.
Мехмедъ бей, синь на завѣщателя Али бея.
Ахмедъ Челеби бей, тоже синь на завѣщателя Али бея.
Мевлаане Кемалъ юлъ-мюдересъ.
Мевлаане кади тачъ-юлъ-Единъ.
Мехмедъ бей, ибни пазарли.
Куртъ бей, ибни паша егитъ.

Мустафа бей, ибни Юсуфъ-юлъ-заимъ.
Увейсъ бей, ибни Махмудъ бей.
Хабипъ, ибни Идризъ юлъ-заимъ.
Войвода Махмудъ, ибни Абдуллахъ.
Мевлаане Синанъ, ибни Абдуллахъ.

Мурадъ, бенъ Абдуллахъ елхазенъ (хазнатаръ, съкровищникъ)
Искендеръ, ибни Карагьозъ елъ кятипъ.
Евранъ, ибни Чулми менади юлъ Разиянъ.
Джерахъ Юсуфъ, ибни Абдуллахъ.
Куртъ, ибни елхааджи Ибрахимъ, елъ кятипъ.
Субаши Караманъ, ибни Абдуллахъ.
Мустафа, ибни Абдуллахъ елъ зевакъ.
Субаши Исмаилъ, ибни Абдуллахъ.
Мевлаане елъ хаджи Фикихъ.
Субаши Пазарли.
Субаши Али, ибни Карахалилъ

Забѣлѣжка: Настоящия актъ се провѣри отъ менъ и излезе напълно вѣренъ съгласно съ думитѣ на завѣщателя, затова азъ го завѣрихъ. Ахмедъ, чиновникъ по вакъфскитѣ дѣла въ гр. Бруса

(П.) *Ахмедъ.*

II Забѣлѣжка: Настоящия прѣписъ е вѣремъ съ оригинала му, поради което и го завѣрявамъ.

Азъ: Ахмедъ, бенъ Мехмедъ, кадия на сждилището „Даудъ Паша“ въ гр. Костантиние.

(П.) *Ахмедъ бенъ Мехмедъ.*

III Забѣлѣжка. Съдържанието на настоящето ваквиетъ-нааме, по форма и по сжщество е направено, съгласно съ шерията и е вѣрно съ първообразното.

Завѣритель: азъ, Хасанъ, кадия на Плѣвенската кааза

(П.) *Хасанъ.*

IV Забѣлѣжка. Съдържанието на тоя актъ-завѣщание по форма и по сжщество, като отговаря напълно на постановленията на свещенния шериятъ, го завѣрявамъ и утвърждавамъ

Азъ, шейхъ Мустафа юлъ Мудересъ, висши сждебенъ чиновникъ и делегиранъ да изслуша изповѣдьта на завѣщателя.

V Бѣлѣжка. Долоподписаниятъ кадия на Никополската кааза Али бенъ Сюлюманъ, удостовѣрявамъ не само правилното съставяние на тоя актъ, че е съставенъ съгласно съ шерията, нъ и още удостовѣрявамъ, че той е точенъ и вѣренъ по форма и по сжщество.

VI Забѣлѣжка. Удостовѣрявамъ, че съдържанието на това ваквиетъ-нааме е цѣлесъобразно съ оригинала му, и че по форма и съдържание — отговаря на постановленията на шерията.

Плѣвенски кадия: *Сеферъ, бенъ Сабитъ.*

Отъ страната на тоя актъ има слѣднитѣ забѣлѣжки:

Отъ старата регистратура се вижда, че горното ваквиетъ-нааме е напълно зарегистрирано въ вакъфскитѣ книги, възъ името на Михаилъ бея. Затова азъ го и завѣрявамъ.

(П.) *Мехмедъ Али.*

1145 г. отъ егира, или 1733 отъ рождество Христово

По надолу на двѣ мѣста се срѣщатъ записани слѣднитѣ бѣлѣжки:

Актътъ е пристигналъ въ главната канцелария на вакъфа, е точно завѣренъ и истиненъ, безъ нѣкакви поправки, погрѣшки и др. Тоя актъ буквално е зарегистриранъ въ главнитѣ вакъфски книги въ министерството на евкафа.

Допълнение.

Като прибавка отъ долу на тоя актъ е написанъ и слѣдния свещенъ актъ, въ текста на който има слѣдното съдържание:

„Настоящия актъ ще има сила на законъ и ще се уважава за дѣйствителенъ и законеиъ шериятски хюджетъ, който ще има валидность на неоспоримъ, и на сждебенъ актъ, влѣзналъ въ законна сила за изпълнение, съ слѣдующитѣ мои заявления:

1) Азъ Карагьозъ, бенъ Абдуллахъ, който присжтствувахъ при издаването на горното вакфиетъ-нааме и който бѣхъ назначенъ отъ завѣщателя за законенъ мютевелия по управлението дѣлата на вакъфитѣ и на имаретитѣ, завѣщани отъ Михалъ бея, — сега въ присжтсвието на почтеннитѣ мюсюлмаии-свидѣтели: Куртъ бей ибни паша Егитъ, войвода Синанъ, ибни Али и Иллиясъ, ибни Амза, заявявамъ устно и изповѣдвамъ така:

„За напрѣдъ за истински мютевелия на тоя вакъфъ опрѣдѣлявамъ, споредъ волята на завѣщателя, Хасанъ бея, който е найстария синъ на покойния Али бей, а Али бей бѣ синъ на покойния Хадъръ бей, а послѣдния пъкъ бѣ синъ на гаази Михаилъ бея. Хасанъ бей, новиятъ мютевелия на тоя вакъфъ, който сега лично присжтствува въ тоя шериятски съвѣтъ е присжтствувалъ и въ врѣмето, когато баща му Али бей завѣщаваше имотитѣ си на вакъфа и прие тогава да изпълнява службата на мютевлията, само че по неговото тогава малолѣтство, се възложи изпълнението на тая служба върху мене.

Днесъ той, Хасанъ бей, като пълнолѣтенъ и достоенъ да изпълнява тевлиетската служба по вакъфитѣ, завѣщани отъ баща му Али бея, приема да изпълнява тая служба и да води дѣлата на тевлиета. Хасанъ бей, като мютевелия, ще има пълно право да управлява не само вакфиранитѣ имоти отъ баща си Али бея, нъ и още и онѣзи имоти, които сж завѣщани отъ дѣда и прѣдѣдо му. Той е достоенъ да води и направлява дѣлата на тоя вакъфъ, съобразно съ волята на завѣщателитѣ и съгласно съ постановленията на шерията. Той ще разпрѣдѣля правилно и законно приходитѣ отъ

тѣзи вакфирани имоти и ще изплаща редовно на всѣки единъ служащъ отъ тоя вакъфъ така, както то е опрѣдѣлено въ самото вакфиет-нааме, съгласно съ волята и желанието на завѣщателя.

Имаретътъ, който се намира въ гр. Плѣвенъ ще се държи за бѣднитѣ винаги отворенъ, ще бѫде въ пълненъ порядъкъ и ще се дава тамъ безплатно храна, ястие и госба на всички, които вѫтрѣ въ него живѣятъ, както и на пѫтници, на бѣдни, на болни, на страждащи отъ всѣкакви болести и на посѣтители.

Въ петъченъ день, както и въ светитѣ праздници на рамазана, на байряма и на лейлегеджеси, ще се раздава на бѣднитѣ, на пѫтницитѣ и на гоститѣ, които се намиратъ тамъ, подсладенъ орисъ въ видъ на ашуре. Бѣднитѣ, както и богатитѣ, мѫжетѣ, женитѣ, дѣцата, гоститѣ и пѫтницитѣ, които прѣминаватъ отъ тамъ и по нѣкоя работа прѣстояватъ тамъ, трѣбва да бѫдатъ добрѣ гледани, нахранени за да бѫдатъ доволни и да могатъ тѣ отъ сърдце и душа да кажатъ: богъ да прости и богъ да даде на душитѣ на завѣщателитѣ блаженство, вѣченъ покой и рай въ вѣчния небесенъ свѣтъ.

Икономътъ на тоя вакъфъ е дълженъ, съгласно съ волята на завѣщателитѣ, да държи постоянно въ депозитъ въ килера си достатъчно количество готовъ орисъ, който той ще събира отъ оризницитѣ на вакъфа.

Всѣки день трѣбва да се изразходва чистъ орисъ по 12 оки, както по 6 оки чисто овче масло на день.

Прѣзъ течението на годината ще се правятъ периодически гозби отъ халва, които ще се раздаватъ въ имарета, като за тази цѣль се опрѣдѣлява за разходъ 500 дерхима отъ тоя вакъфъ. Халвата ще се раздава на бѣднитѣ, като задушница за спасението душитѣ на завѣщателитѣ. Бѣднитѣ, страждующитѣ и болнитѣ, които посѣщаватъ имарета, както и живущитѣ тамъ люди, трѣбва добрѣ да се гледатъ и добрѣ да се третиратъ отъ прислугата на вакъфа и ще се раздава на тѣхъ еднаква храна и ястия.

Тоя свещенъ шериятски (актъ-ваквиетъ-нааме), щомъ се състави, написа и одобри отъ мютевелията Хасанъ бея, а тъй сѫщо и отъ шераятския съвѣтъ, се поднесе на одобрѣние и санкциониране на великия султанъ и императоръ Баязидъ ханъ II, който е могущъ султанъ халифъ на цѣла Арабия, на Персия, на двата велики океана, на много морета и на двѣтѣ суши, — тоя султанъ, прѣдъ когото всѣки трѣбва да се кланя и да му се подчинява и да изпълнява неговитѣ високи заповѣди, защото, както се каза по-горѣ, той е великъ самодържецъ и императоръ.

Това завѣщание „ваквиетъ-нааме“ слѣдъ като се легализира и отъ страната на великия султанъ, влиза въ пълна законна сила. — Написа се, и се състави и издаде днесъ, първитѣ числа отъ мѣсецъ шевалъ 910 г. отъ егира (7 мартъ 1505 год. отъ рождество Христово).

ФЕРМАНЪ.

Издаденъ отъ султанъ Махмудъ ханъ II, синъ на султанъ Мустафа ханъ III, по въпроса за вакъфа „Гаази Михалъ бей зааде-гаази Али бей и Сюлюманъ бей," лежащъ въ Плѣвенско и др.

5 шевалъ 1239 г. отъ егира, (23 юли 1823 год. р. хр.).

До тебе, мой високославенъ, достоенъ и мждъръ съвѣтникъ, министръ на високославната ми империя и самоотверженъ пълководецъ (мюширъ) на славната моя армия; ти, който съ голѣмъ дипломатически тактъ дирижирашъ държавнитѣ ми дѣла, имеюще важно значение за империята ми и ги искарвашъ на добъръ край; ти, който умно и съ тактъ управлявашъ дѣлата на нациитѣ и здраво укрѣпвашъ народнитѣ институти за благото на моитѣ поданици, които живѣятъ въ славната ми империя, както и за развитието източницитѣ на държавнитѣ ми богатства; ти, славний ми везирю и управителю, командантъ (мухавизъ) на областьта Видинъ и на санджака Никополъ. Дано всевишния богъ увеличи твоята слава и силата ти! Сжщо и до васъ, мой високопросвѣтени, славни и справедливи кадии на казитѣ Плѣвенъ и др. Нека богъ подари слава и увеличи вашата сждебна-просвѣтителна дѣйность. А така сжщо и до тебъ славний ми, достоенъ и високъ сановникъ Мир-и-Османъ който за сега си назначенъ за каймакамъ-мютевелия на вакъфа „гаази Михалъ бей зааде Али бей и Сюлюманъ бей." Нека богъ продължи за дълго врѣме твоята слава и сила!

Съ пристигването на тоя ми султански актъ който е скрѣпенъ съ високитѣ ми свещени знакове, — нека Ви бжде извѣстно, че благородната госпожа Фатме ханъмъ е подала до императорския ми диванъ една молба, надлежно подпечатана и подписана отъ нея. Отъ текста на тази молба се узнава, че тя е била опрѣдѣлена за мютевелия на вакъфа „Гаази михалъ бей зааде, Али бей и Сюлюманъ бей," като за тази цѣль ѝ е билъ вржченъ и надлежния султански бератъ. Фатиме ханъмъ е станала мютевелия възъ основа на условията, които сж написани въ акта за вакъфа и които сж привилигировани по изричната заповѣдь на завѣщателя, по реда на „хакъ евлядиетъ ве мешрутиетъ юзере." Вакфиранитѣ имоти на тоя вакъфъ се състоятъ отъ богоугоднн заведения: джамии, имарети и др. хайрати, лежащи въ градътъ Плѣвенъ и околностьта му, Никополски санджакъ. Въ жалбата си тя заявява и се оплаква, че нѣкои рая-християни на вакъфа, които сж живѣли въ градътъ Плѣвенъ и въ селата, лежащи подъ вѣдомството на казата Плѣвенъ, като не могли да изплащатъ на вакъфа припадающата имъ се часть отъ данъцитѣ, съ които тѣ биле обложени, биле принудени да напустнатъ старитѣ си жилища, да избѣгатъ по чужди страни и мѣста и да се заселятъ тамъ, гдѣто тѣ намѣрятъ за удобно. Нъ тѣхнитѣ данъци, съгласно съ условията на вакъфа, като оставали неизплатени, сж били възлагали върху останалитѣ други раи, които биле

длъжни да ги изплащатъ. По тоя начинъ тѣхното материялно положение е станало много тежко и официялно сж заявили, че не ще могатъ да понесатъ тоя тежъкъ товаръ, нито ще могатъ да ги изплащатъ и тѣзи данъци, защото щѣли биле да се съсипятъ окончателно, ако тѣ дѣйствително се заставятъ да ги изплащатъ. Въ края на жалбата си просителката-мютевелия иска да издамъ една височайша заповѣдь, съ която да се заповѣда особено на тебъ, мой великий везирю, за да се погрижешъ да издиришъ избѣгналитѣ отъ вакъфа раи и да ги докарашъ на мѣстожителство тамъ, гдѣто тѣ сж биле родени и гдѣто е било тѣхното дѣйствително родно отечество, споредъ както това се изисквало отъ условията за тоя вакъфъ.

Жалбата на просителката се получи и се проводи за справка въ старата архива, въ отдѣла на счетоводството за малкитѣ вакъфи, които сж подъ прямия надзоръ на великия везиръ.

Отъ кратката резолюция, която ми се доложи по направената справка се установи слѣдното:

Вакъфътъ и вакфиранитѣ имоти отъ поменатитѣ завѣщатели— „гаази Михалъ бей, зааде Али бей и Сюлюманъ бей“, споредъ както сж тѣ описани въ регистритѣ на вакъфа, се намиратъ, както въ самия градъ Плѣвенъ, така и въ селата, лежащи подъ вѣдомството на Плѣвенската каза и др. Отъ произведенията на тѣзи вакъфски земи, имоти и емляци, тевлиетътъ ще има право да получива само една пета часть. За мютевелия на тоя тевлиетъ е била по прѣди сестрата на покойния елхаджи Редованъ бей, а именно Фатме ханъмъ, дъщеря на Али бея, понеже тя, по реда на старшинство е била, най-старийтъ членъ отъ потомцитѣ на наслѣдницитѣ на завѣщателя и е водила единъ редовенъ и правиленъ животъ, а при това тя е била и способна да управлява тевлиетътъ на тоя вакъфъ. За каймакаминъ-мютевелия на вакъфа е билъ опрѣдѣленъ съ царски бератъ Османъ бей, ибни Мехмедъ бей. По тоя начинъ управлението на тевлиета се възлага съ царски бератъ, както върху помената Фатме ханъмъ, дъщеря на Али бея, а тъй сжщо и върху Османъ бея, синъ на Мехмедъ бея.

Слѣдъ туй се поискаха свѣдѣния по тоя въпросъ отъ бившия главенъ управитель на императорската архива Мехмедъ Хамидъ. Послѣдния на бърза ржка, като е извлѣкълъ нужднитѣ свѣдѣния отъ счетното отдѣление на царската архива, ми ги прѣдстави за свѣдѣние. Отъ тѣзи извлѣчения нагледно се установи слѣдното: вакфиранитѣ по-прѣди имущества отъ гази Али бея, бенъ Михаилъ бей се състоятъ и намиратъ въ градътъ Плѣвенъ и въ селата ДолнаГюруга и Кѣшанъ. Покойния султанъ Баязидъ ханъ съ височайше царско мюлк-нааме бѣ опрѣдѣлилъ, щото тѣзи три села съ всичкитѣ имъ права, земи, мездри и приходи отъ налозитѣ, като: ресуми »юва“, ресуми „качкунъ“, ресуми „мали гаибъ“, ресуми „мали мевкутъ“, ресуми „бейтюлмалъ“, ресуми »харачъ“, ресуми „испенчъ“, ресуми „гала“, ресуми „кованъ“, ресуми „агнамъ“, както и малкитѣ берии и налози, нарѣчени: ресуми „джурмъ ве джинаетъ“, ресуми „баде-

хава“ и ресуми „есиябъ“, — вкички тѣзи имущества и права се били чиста собственость на завѣщателя гаази Али бея. Управлението на тѣзи права и имоти бѣ свободно и независимо и той, завѣщателатъ имаше си самостоятелно финансиялно бюро по събирането на тѣзи данъци и налози. Приснопамѣтния султанъ Баязидъ ханъ за собственността на всички тѣзи имоти бѣ издалъ на завѣщателя надлежния царски високъ актъ, нареченъ „мюлкъ-нааме хумаюнъ“. Споредъ тоя актъ завѣщателя имаше право да владѣе имотитѣ, земитѣ и селата, имената на които сж по-горѣ описани, както и да прибира десятъка, данъка, такситѣ отъ налозитѣ, които раятахристияни трѣбваше да плащатъ на правителството. Въ прѣдѣлитѣ на тѣзи вакуфски села живѣяха рая християни, нарѣчени „хаимани“; тѣзи селяни-раи още отъ старо врѣме бѣха прѣселени тамъ и бѣха единъ видъ привилигировани, защото бѣха исключени отъ правителственитѣ тефтери и никакъ не фигурираха, като рая на правителството. Всѣки единъ рая-селянинъ бѣ освободенъ и не плащаше десятъкъ, джизие и аварисъ ханеси. Раята бѣха записани въ вакъфскитѣ тефтери и се считаха като рая на вакъфа. За селенитѣ отъ тѣзи три села рая „хаимани“, бѣха сбирщина отъ разни страни и мѣстности и бѣха докарани тамъ да заселятъ тая страна, да се установятъ тамъ на постоянно мѣстожителство и да обработватъ земитѣ. При това, тѣзи обаче раи-селяни сами бѣха чиста собственность на самия завѣщатель и той можеше, както си ще, да ги притежава и владѣе като своя чиста собственость (мюлкъ). За такова стопанисване на живи хора-раи бѣ издаденъ на гаази Али бея особенъ султански актъ — „мюлкънааме“, споредъ който завѣщателя ставаше пълновластенъ господарь на тѣзи раи и на приходитѣ отъ тѣхъ. Слѣдъ това рѣчения султанъ Баязидъ ханъ бѣ издалъ и другъ султански актъ, съ който се опрѣдѣляваха точно границитѣ на тѣзи села. Въ границитѣ на тѣзи свои села завѣщателятъ Али бей бѣ съградилъ нѣколко джамии, имарети и завиета. Всички тѣзи богоугодни заведения той ги вакфира за въ полза на вакъфа. А нѣкои отъ своитѣ си имущества той завѣща на вакъфа, а само доходитѣ отъ тѣхъ остави да ги владѣятъ синоветѣ му. Други негови имоти се стопанисваха отъ неговитѣ подчинени раи и роби, живущи въ града Плѣвенъ, защото тѣзи раи бѣха привилигировани и бѣха освободени отъ плащането на всѣкакви данъци и десятъци. Даже и сега всичкитѣ тѣзи негови права подробно сж описани въ книжата на старата архива и съ рапортъ ми сж прѣдставени на мое императорско усмотрение. Мюлкнааметата и вакфието на Али бея надлежно се санкционираха и потвърдиха отъ мене и отъ моята императорска власть за да иматъ сила на законъ. Това обстоятелство се доказа, както отъ старитѣ официални, правителствени тефтери, а тъй сжщо и отъ моитѣ султански финансови книжа. Това нѣщо, слѣдъ като се бѣ установило, бѣ се издала особенна заповѣдь, съ която се бѣ прѣдписало да се утвърди това положение на работитѣ тъй, както що е било и по-прѣди, а това утвърждение се зарегистрира и въ старитѣ султански тефтери.

Въ тази смисълъ и духъ се написа една заповѣдь до сегашния главенъ управитель въ тая область, за да не изисква отъ Плѣвенскитѣ кюфари никакви данъци за „джизие“, като му се указваше, че тѣ сж били привилигировани, и освободени отъ всѣкакви налози, които не се слѣдва да се взема за напрѣдъ отъ тѣхъ споредъ шерията. По сетнѣ обаче, споредъ както ми се съобщи, е било рѣшено и се е издалъ височайши царски ферманъ, по силата на който Плѣвенскитѣ кюфари да бждатъ обложени съ данъка „джизие“ и тоя данъкъ се събира направо отъ раята за въ полза на правителството ми. А другитѣ останали данъци, ресуми и десятъци ще трѣбва да се изплащатъ направо на притежателя на тоя вакъфъ.

Нъ, отъ по-сетнѣ се узнало, че имало издадена и друга заповѣдь (мукарарнааме), споредъ която изрично се казвало, че кюфаритѣ отъ Плѣвенъ да не се облагатъ ни съ данъкъ „джизие“, нито пъкъ да се събира тоя данъкъ отъ тѣхъ. А ако данъкътъ се е събиралъ, то е трѣбвало тоя данъкъ, като царска милость, да се възвърне на дирѣ на данъкоплатцитѣ кюфари. Тогава е била издадена на поменатитѣ кюфари една свещенна султанска грамота, която е била записана и въ новитѣ царски регистри, споредъ както това става явно отъ регистратурата на императорската ми архива.

Това нѣщо изрично е било забѣлѣзано въ старитѣ книжа на архивата ми и ми се доложи съ рапортъ за мое по-нататъшно разпореждане. Азъ постановихъ щото за напрѣдъ да се дѣйствува по тоя въпросъ тъй, както се е дѣйствувало и по-прѣди и както е забѣлѣзано въ старитѣ регистри. Рѣшено е било, щото на раята — кюфари, отъ Плѣвенъ да имъ се възвърне привилегията, която тѣ сж имали по-прѣди, а това мое царско рѣшение, за знание да се запише и регистрира и въ новитѣ правителствени тефтери.

И така, споредъ новитѣ царски тефтери, е било забѣлѣзано, че жителитѣ на града Плѣвенъ се раздѣляватъ на особени махали, като броя на живущитѣ на всѣка една махала лица сж били по именно записани,—било по общини (джемаатъ), било и по описъ,— и че броя на лицата кюфари е било извѣстно като тѣ сж били нарѣчени „геберани“ (огнѣпоклоници).

Данъцитѣ и десятъка, който ще се зима отъ произведението на земитѣ и които ще се събиратъ за смѣтка на вакъфа отъ раята — жители на гр. Плѣвенъ, заедно съ данъцитѣ на циганитѣ, живущи тамъ, се състоятъ отъ слѣднитѣ данъци: ресуми „испенчъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата сума отъ тѣзи данъци е възлизала годишно на 37855 акчета. Жителитѣ селяни, които живѣятъ въ селото Долна Гюруга, Плѣвенска нахия, заедно съ живущитѣ тамъ цигани ще даватъ на вакъфа слѣднитѣ налози: ресуми „испенчъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата сума отъ прихода на това село, заедно съ други суми, възлиза годишно на 37855 акчета. А раята селяни, които живѣатъ въ сжщото село Долна Гюруга, Плѣвенска нахия, безъ циганитѣ, ще изплащатъ на вакъфа годишно: ресуми „испенчъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата годишна сума, заедно съ други суми, възлиза на 18650 акчета. Раята —

жители, които живѣятъ въ селото Горния Плѣвенъ (Плѣвня Балакариеси) ще изплащатъ на вакъфа данъцитѣ: „испенчъ“, „хъната“ и „шайръ“. Годишно общата сума на тѣзи приходи възлиза на 3195 акчета. Раята — жители отъ селото Търла, Плѣвенска нахия, чийто брой е описанъ, ще изплащатъ сѫщитѣ налози на вакъфа, като: „испенчъ„, „хъната“ и „шайръ“. Годишната обща сума отъ тѣзи налози възлиза на 4370 акчета. Раята — жители, живущи въ селото Карагуй, Плѣвенска нахия, чийто брой е описанъ, ше плащатъ на вакъфа налозитѣ: испенчъ, хъната и шайръ. Годишната обща сума отъ доходитѣ на тѣзи налози, заедно съ други суми, възлиза на 9100 акчета. Раята — жители отъ село Безденлю, Плѣвенска нахия, ще изплаща на вакъфа годишно налозитѣ и десятъка: „испенчъ, хъната и шайръ“. Общата сума на тѣзи доходи годишно възлиза на 14140 акчета. Раята жители отъ селото Бродъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ за себе си и за произведенията на тѣхнитѣ храни, въ полза на вакъфа, годишно слѣднитѣ налози: испенчъ, хъната и шайръ. Общата годишна сума на тѣзи налози, заедно съ други, възлиза на 8460 акчета. Раята жители отъ село Горни Луковитъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ за себе си и за произведенията на тѣхнитѣ храни испенчъ, хъната и шайръ. Общата годишна сума на тѣзи данъци, заедно съ други суми, възлиза на 4000 акчета. Раята жители отъ село Смърденъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ житни произведения: испенчъ, хъната и шайръ. Общата годишна сума отъ тѣзи данъци, заедно съ други, възлиза на 1537 акчета. Раята-жители, живущи въ село Горна Митрополия, Плѣвеиска нахия ще изплащатъ за себе си и за десятъкъ отъ тѣхнитѣ произведения на вакъфа: испенчъ, хъната и шайръ. Общата годишна сума отъ тѣзи налози, заедно съ други суми, възлиза на 18625 акчета. Раята-жители отъ селото Долна Митрополия, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ земни произведения, налозитѣ: испенчъ, хъната и шайръ. Общата сума годишно на тѣзи налози, заедно съ други суми, възлиза на 8000 акчета. Раята-жители отъ селото Василъ-долъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ земни произведения, налозитѣ: испенчъ, хъната и шайръ. Общата годишня сума, отъ тѣзи налози, заедно съ други доходи, възлиза на 7478 акчета. Раята-жители отъ село Услецъ, Плѣвенска нахия, сѫ смѣсъ отъ мюсюлмани и геберани; тѣ ще исплащатъ годишно на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ храни налозитѣ: ресуми „чифтъ“, ресуми „хъната“ и ресуми „шайръ“. Общата гоцищна сума отъ тѣзи налози, заедно съ други доходи, възлиза на 5848 акчета. Раята-жители, живущи въ селото Брѣстовецъ, Плѣвенска нахия, сѫ смѣсъ отъ мюсюлмани и геберани (подъ думата геберани значи огнепоклоници или християни) и ще плащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ произведения налозитѣ: ресуми „чифтъ“, ресуми „хъната“ и ресуми „шайръ“. Общата годишна сума на тѣзи налози. заедно съ други приходи, възлиза на 5990 акчета. Жителитѣ-мюсюлмани и геберани, които живѣятъ въ

селото Хамелъ, или съ друго название село „Плази гасъ“, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа данъцитѣ: чифтъ, хънта и шайръ. Общата сума отъ тѣзи налози, заедно съ други малки берии, възлиза годишно на 9436 акчета. Раята-жители, живущи въ селото Телишъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ десетични храни, налозитѣ: испенчъ, хънта и шайръ. Общата сума отъ приходитѣ на това село, заедно съ други суми, възлиза годишно на 7895 акчета. Раята-жители отъ селото Ласкари, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ землени произведения, налозитѣ: испенчъ, хънта и шайръ. Общата годишна сума отъ приходитѣ на това село, заедно съ други суми, възлиза на 3467 акчета.

Така по тоя начинъ общия сборъ отъ доходитѣ на горѣобозначенитѣ села, които доходи ще се получаватъ отъ управлението на вакъфа, възлиза годишно на сумата 172,455 акчета (биръ юкъ етмишъ ики бинъ юсъ елли бешъ акче). Сумитѣ по разхода, които сѫ прѣдвидени за подържане на сградитѣ тамъ джамии, за храна и гостба, които сѫ потрѣбни за имаретътъ, както и за други цѣли по вакъфа, — тѣзи разходи възлизатъ годишно на сума 122,354 акчета. Това се твърди отъ тефтеритѣ и книжата на вакъфа, въ които поименно е записано съ букви, а тъй сѫщо е записано отдѣлно подобно и въ отчетното отдѣление по книгитѣ на тоя вакъфъ. Споредъ тѣзи точни данни и съгласно съ изискванията на закона за царската дефтерхана се установява на яве фактътъ, че десятъкътъ отъ хранитѣ и данъцитѣ отъ раята-жители на града Плѣвенъ, на селото Долно Гурова, на селото Горни Плѣвенъ, на селото Търло, на селото Карагуй, на селото Пардилово, на селото Перловецъ, на селото Буковинъ-горно, на селото Исмрадинъ, на селото Горна Митрополия. на селото Долна Митрополия, на селото Василъ долъ, на селото Охтинъ, на селото Брестовецъ, на селото Мухълъ, или съ друго название, село Плази-гасъ, на селото Телишъ, както и на селото Ласкари, — всички тия раи-жители ще трѣбва да се владѣятъ и да се притежаватъ отъ страна на вакъфа, посвѣтенъ отъ поменатия Али бея, бенъ Михайлъ бей.

Управительтъ (еминътъ) на императорската ми дефтерхана, слѣдъ като ми донесе тѣзи свѣдѣния съ илямъ, подпечатанъ отъ него самаго съ собствения му печатъ, ме удостовѣри напълно въ това нѣщо, а молбата съ една кратка резулюция на гърба ѝ, ми се повърна за мое по-нататъшно разпореждание. Слѣдъ тѣзи добити свѣдѣния императорския ми диванъ поиска точни допълнителни свѣдѣния за условията на тоя вакъфъ и за начина, по който вакъфътъ ще се управлява. Исканитѣ ми свѣдѣния се доставиха съ рапортъ и отъ тѣхъ нагледно се установи, че живущитѣ въ тѣзи села рая — селяни сѫ били още отъ старо врѣма, още когато тѣхнитѣ бащи и дѣди сѫ живѣли, — сѫ били рая — привилегировани, като корении жители. Тѣхнитѣ синове и тѣхнитѣ внуци тамъ сѫ били родени и тамъ сѫ живѣли и порастнали, поради което и земята имъ е станала тѣхно отечество. Тѣзи раи сѫ напустнали старитѣ си свои родни

мѣста и жилища и се прѣселили въ други каази, въ други села и мѣстности, като паракенде — распръснати и неустановени. Съгласно съ шерията тѣзи избѣгнали раи се слѣдва да се издирятъ и да се повърнатъ надирѣ, а като се установятъ на второто имъ тѣхно мѣстожителство, да се считатъ като рая на земята и като тѣхна родина. Въпросътъ за тѣхното избѣгване ще се разгледва отъ сждиитѣ въ мѣстнитѣ шериятски сждилища. Сждията — кадия — и другитѣ членове на меджлиса ще вематъ прѣдъ видъ слѣднитѣ съображения: изселенитѣ раи отъ тѣзи вакъфски села дали не сж заселени на постоянно мѣстожителство въ други каази, дали тѣ не сж били записани като рая на други тимари и дали давносния срокъ отъ 10 години не е изтекълъ. Тоя срокъ за давность отъ 10 години ще се счита отъ деня, когато раята селяни сж напустнали старитѣ си огнища и когато тѣ сж били записани въ новитѣ провѣрочни книжа, както и въ новитѣ списъци при описването на раитѣ. Съ една рѣчь всички такива издирени раи, чийто срокъ за давность отъ 10 години не е изтекълъ, трѣбва да се залавятъ отъ административно-полицейскитѣ власти и да се сждятъ по шериятски редъ. По-сетнѣ ще ги прѣпращате на постоянно мѣстожителство въ старитѣ имъ жилища, гдѣто тѣ сж биле роденн и гдѣто тѣ сж биле записани за рая на завѣщателя, за синове и внуци на рая и сж били отъ старо врѣме, когато тѣзи раи сж биле чиста собственость на завѣщателя имъ. Това обстоятелство се твърди дословно отъ кратката бѣлѣжка (деркенаръ), която е била извлѣчена отъ старитѣ книжа на императорската ми дефтерхана, както и отъ финансовитѣ книжа на самия вакъфъ.

Възъ основа на тази кратка бѣлѣжка и съгласно съ извлѣченията, направени отъ регистратурата на императорската ми архива, които ми сж прѣдадени направо на менъ, тѣ ме замолиха да имъ издамъ височайша заповѣдь по тоя въпросъ. Азъ благоволихъ да издамъ тоя ми царски ферманъ. Прочее, щомъ ви пристигне тамъ, заповѣдвамъ ви да вземете всичкитѣ нуждни мѣрки за повърщането и за изнамѣрването на ония избѣгнали раи отъ вакъфа, които дѣйствително сж живѣли въ вакъфскитѣ имоти и които раи сж биле родени тамъ, а отъ сетнѣ сж били избѣгали въ разни каази и села. Залавянето на тѣзи раи ще става по сждебенъ и административенъ начинъ; а сждътъ е длъженъ да ги изпита и да ги изпраща подъ конвой до мѣстото, гдѣто е постоянното седалище на управителя на тоя вакъфъ. Управителятъ-мютевелия ще е длъженъ да намѣсти възвърналитѣ се раи на постоянното мѣстожителство въ старитѣ имъ жилища и тѣ тамъ ще бждатъ отново записани, като раи на вакъфа и като коренни жители въ правителственитѣ тефтери. Тѣзи тефтери ще бждатъ подпечатани съ частнитѣ печати на управлението на вакъфа, ще се пришиватъ и ще се прѣдаватъ на императорската ми власть.

По тоя начинъ раитѣ като се запишатъ въ моитѣ царски тефтери за раи на вакъфа, ще фигурираатъ като стари раи и като синови и внуци на стари коренни раи отъ тоя свещенъ вакъфъ. Тѣ ще бждатъ настанени на постоянно мѣстожителство въ старитѣ имъ огнища, гдѣто по прѣди сж биле родени и като такива тѣ ще бждатъ записвани въ всички официални тефтери.

Заповѣдвамъ още, щото сѫдебно-полицейската власть да вземе мѣрки и още отъ сега да се разпореди за издирването на такива прѣселенци, за вдигането имъ отъ мѣстата, гдѣто и да се намѣрятъ както и за прѣнасянето имъ съ врѣме въ старитѣ имъ жилища.

Заповѣдвамъ още, щото органитѣ на моята власть да не оставятъ по никой начинъ да се скитатъ тѣзи бѣжанци насамъ нататъкъ, като паракенде. Защото рѣшено е, щото всички онѣзи скитници — раи, които нѣматъ установено мѣстожителство, които не сѫ били записани отново подъ тежкия данъкъ „аваризъ-хаана“ и на които давностния 10-годишенъ срокъ не е билъ изтекълъ, — всички такива избѣгнали раи да се залавятъ и да се установятъ въ старитѣ имъ огнища, безъ нѣкой отъ страна човѣкъ да упорствува въ това и да противодѣйствува на властьта, понеже това упорствуване ще е равносилно съ незачитание канона на императорския ми регистъръ. Лицата, които би опорствували, ще ги накажя най строго.

Всички мои държавни служители и чиновници, въ интереса на тѣхната имъ служба, сѫ дължни да покажатъ голѣми усилия и ревностно да изпълнятъ тази ми височайша царска заповѣдъ. Тѣ трѣбва да се стараятъ повече, отъ колкото трѣбва, щото да не пострадятъ нѣкои други раи, които сѫ биле записани подъ описа на чужди тимари. Чуждитѣ раи, не трѣбва да се закачатъ и насила дѣ не се взиматъ; върху тѣхъ никакви насилие и заплашване и подкупване и измѫчване за прѣмѣстването имъ да не имъ се върши, нъ прѣдлага настаняването въ земитѣ и селата на поменатия вакъфъ.

А вие, г.г. кадии и каймаками сте длъжни да се разпорѣждате по тоя въпросъ, съгласно съ шерията, и да дѣйствувате точно и съобразно съ духа на тази ми царска заповѣдь. Тъй да знаете! Честь, слава и пълна вѣра отдайте на свещенитѣ ми знакове — турата и монограма ми, — положени на чело на настоящий ми султански фермань, издаденъ въ гр. Константиние — днесъ 5 шевалъ 1239 година отъ егиера (23 юли 1823 година).

(Слѣдва). Прѣвелъ: *Д. Ихчиевъ.*

Д-ръ Г. И. Кацаровъ.

Етнографическото положение на старитѣ македонци*).

Прѣди да говоримъ за заселването на македонцитѣ въ историческитѣ имъ жилища, необходимо е да хвърлимъ набързо погледъ върху по-старото население на Македония. Въ тая страна срѣщаме разнообразни племена, които се наслоявали едно върху друго, додѣто най-послѣ влѣзли въ състава на македонската нация.

Най-старото население на Македония, по всѣка вѣроятность, е сродно съ онова население, което едно врѣме обитавало М.-Азия, островитѣ на Егейско море и Гърция, прѣди да дойдатъ въ тия мѣста индоевропейски племена. Това население въ историческо врѣме се прѣдставлява отъ мало-азиатскитѣ племена: Килики, Писиди, Кари, Лики и пр.; съ тѣхъ сж сродни и Хетититѣ отъ източна М.-Азия, които ок. 1760 г. пр. Хр. проникватъ въ Сирия и Месопотамия и ограбватъ дори Вавилонъ[2]). Че това „мало-азиатско“ население, чието етнографско положение още не е установено, е населявало островитѣ на Егейско море и Гърция, доказва се не само отъ извѣстията на старитѣ автори, но и отъ разпространението на географическитѣ имена съ не гръцки суфикси — *nda*, —*ndos* (—nthos), —assos, —issos (—asa, —iso), които сж общи за М.-Азия и Гърция[3]).

И въ Македония това прѣдиндоевропейско население е оставило слѣди, както ясно личи отъ мѣстнитѣ имена. Така напр. името на македонския градъ Ἄλίνδοια се срѣща и въ Кария (Ἄλινδα); Ἄρνίσσα въ Еордея, между Битоля и Водена, ни напомнюва Ἄρνα въ Ликия; езеро Βόλβη (Бешик-гьолъ) — града Βόλβαι въ Ликия [4]); Σίνδα на солунския заливъ — Σίνδα въ Писидия, Σινδησσός въ Кария[5]).

По нататъкъ трѣбва да забѣлѣжимъ, че името „Пелагони“ въ С. Македония навѣрно трѣбва да се свърже съ „Пеласгитѣ“, както изтъкна Fick[6]) (πελασγός отъ πελαγ-σκός) и както се приема за вѣроятно и отъ Ed. Meyer[7]). Тия Пеласги обаче сж едно прѣдгръцко племе, което живѣло въ Тесалия (Пеласгиотисъ на р. Пеней); явна е значи свръзката между прѣдгръцкото население на Гърция и това на Македония. Забѣлѣжително е, че и името Γορτυνία на горни Вардаръ се

*) Продължение отъ кн. II. Стр. 175.

2) *Ed. Meyer*, Gesch. des Altertums, т. I, 2-а часть, стр. 577 (2-о изд.),

3) *Ed, Meyer*, ц. с. 623 сл. *Г. И. Кацаровъ*, въ Пер. Спис. кн. LXVII. стр. 255 гл. и тамъ цитираната литература.

4) Въ единъ надписъ отъ с. Шатрово (Дупн. ок.) се срѣща име Βολβαβοιηνοί. (Арх. Изв. на Нар. Музей 152). И въ Тракия има слѣди отъ старо „малоазиатско“ (хетитско) население: в. Г. И. Кацаровъ, ц. м. стр. 261 сл.

5) *A. Fick*, Vorgriech. Ortsnameu, 151; *сжщия*, Hattiden und Danubier in Griechenland. 21.

6) Vorgriech. Ortsnamen. 19.

7) Ц. М. стр. 688.

срѣща и въ Критъ (*Γόρτυν*), дѣто тоже живѣли Пеласги. Къмъ това пранаселение на Македония трѣбва да се причислятъ по всѣка вѣроятность и Еордеитѣ[8]), които за пръвъ пѫть споменува Херодотъ (VII. 185) между Пеонцитѣ и Ботиеитѣ: значи старитѣ имъ жилища били около езерото Begorritis (Острово). Една часть отъ тѣхъ намѣрваме и въ Ю. Илирия около р. Деволъ, който споредъ Arrian. Anab, 1, 5, се наричалъ *Ἐορδαικός*[9]).

Сѫщо и Ботиеитѣ между Lydias (Могленитикосъ) и Халиакмонъ на З. и Вардаръ на И. споредъ старитѣ автори сѫ прѣселенци отъ Критъ, което се потвърждава до нѣкждѣ и отъ географическитѣ имена[10]).

Между тракийскитѣ племена, които се поселили въ Македония, на първо мѣсто трѣбва да споменемъ Бригитѣ (*Βρύγοι, Βρίγες*), име, което у гърцитѣ добило форма *Φρύγες*[11]). Старитѣ гръцки автори съ право свързватъ Бригитѣ съ Фригитѣ на М.-Азия; послѣднитѣ дѣйствително минали отъ Европа въ тая область на М.-Азия, която въ историческо врѣме носи името имъ.

За пръвъ пѫть Бригитѣ се споменуватъ въ телегонията на Евгамона (epic. graec. fragm. ed. Kinkel, p. 57): Одисей прѣдвождалъ Теспротитѣ въ борбата имъ противъ Бригитѣ[12]), на които помагали боговетѣ Аресъ и Аполонъ.

Бриги срѣщаме и въ сѣверни Епиръ между илирийски племена (Strab. p. 326; Appian. bell. civ. II, 39); въ залива Quarnero се споменуватъ *βρυγηΐδες νῆσοι*, дѣто Бригитѣ отъ материка имали храмъ на Артемида. Споредъ Скимносъ (ст. 434, 437) тѣ живѣли при Охридско езеро; а споредъ Страбона (VII, p. 327) Бриги живѣли и по горното течение на Еригонъ; въ тая область (на И. отъ Охридско езеро) се намѣрвало мѣстото Brucida (Brygiada) на Via Egnatia[13]). При планината Бермионъ (Докса) ги поставятъ Страбонъ (VII, 330, fr. 35) и други. Споредъ свѣденията на Херодота (VI, 45; VII, 185) Мардоний въ похода си противъ Македония билъ нападнатъ

---

[8]) *Fick*, ц. съч. 108.

[9]) По-подробно в. *Oberhummer*, Pauly-Wissowa, R. E. V, 2656.

[10]) Пеласги живѣли и въ Атосъ: ср. Thuk. IV, 109: *αἳ οἰκοῦνται ξυμμίκτοις ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων, καί τι καὶ Χαλκιδικὸν ἔνι βραχύ, τὸ δὲ πλεῖστον Πελασγικὸν τῶν καὶ Λῆμνόν ποτε καὶ Ἀθήνας Τυρσηνῶν οἰκησάντων, καὶ Βισαλτικὸν καὶ Κρηστωνικὸν καὶ Ἠδῶνες.* Трѣбва да забѣлѣжимъ, че старитѣ автори погрѣшно идентифицирали Пеласгитѣ съ Тирсенитѣ отъ Лемносъ (*Meyer*. Gesch. d. Alt. I, 2, 2-о изд. 686); послѣднитѣ сѫ идентични съ Turša на египетскитѣ паметници и съ италийскитѣ Тирсени (=Етруски); сега се приема, че Етрускитѣ се прѣселили въ Италия прѣзъ море; вѣроятно тѣ дошли отъ източната половина на Егейското море.

[11]) *Kretschmer*, Einleitung, 229. За Бригитѣ в. и *Fick*, Hattiden und Danubier, 35 гл.

[12]) Безосновно приематъ нѣкои учени, че подъ това име трѣбва да се разбиратъ просто сѣвернитѣ непрiятели (Илирийци или Македонци) на Теспротитѣ: *Helbig*, das Homer. Epos, 2-о изд. 14.

[13]) в. *Steph. Byz. Βρυγιάς· πόλις Μακεδονίας.*

прѣзъ нощьта отъ Бригитѣ, които избили мнозина отъ войницитѣ му (въ 492 г. пр. Хр.): значи Бриги живѣли и въ Ематия. Мѣстото *Βριγίζης* не далечъ отъ езерото Болбе свидѣтелствува за Бриги при Струма[14])

Обстоятелството, че намѣрваме Фриги въ области, които по-сетнѣ сж заети отъ Илиритѣ и че еднакви мѣстни тракийски имена се повтарятъ въ западната и източната часть на полуострова, ни кара да приемемъ, че едно врѣме цѣлиятъ полуостровъ отъ Понта до Адриатическото море билъ заетъ отъ тракийски племена[15]); послѣ, когато въ западната часть на полуострова нахлули илиритѣ, запазили се само отдѣлни острови отъ по-старото тракийско население. Patsch прѣдполага, че именно тоя натискъ на илирийскитѣ племена върху тракитѣ е причинилъ фригийското прѣселение въ М.-Азия. Кога е станало това прѣселение, не може за сега да се опрѣдѣлипо-точно.

Kretschmer[16]) мисли, че прѣселението на тракийски племена въ М.-Азия се почнало още въ третото хилядогодие пр. Хр.; разбира се, че то не е станало изведнажъ, а се е продължавало дълги столѣтия дори до историческо врѣме[17]). Ed. Meyer[18]) не е съгласенъ съ това мнѣние; наистина и той допуща, че отдѣлни рояци рано още минали отъ Тракия въ М.-Азия; но тѣ сж били незначителни и не сж могли да промѣнятъ етнографическия съставъ на малоазиатското население; обаче Фригитѣ и сроднитѣ съ тѣхъ племена (Миси и пр.) проникнали въ М.-Азия тепърва въ началото на 12 в. пр. Хр.[18a]); съобразно съ това мнѣние Ed. Meyer твърди, че културнитѣ останки въ Троя (II градъ) и въ старитѣ могили на Фригия е прѣдиндоевропейска.

Фригийската култура сигурно е оставила слѣди въ Македония. За главния богъ Сабазий ние вече споменахме; него придружаватъ Силени (македонски *Σανάδαι*), изворни духове. Извѣстното фригийско сказание за Мидасъ и Силена е локализирано въ планината Бермиосъ, както ни съобщава Херодотъ (VIII. 138): „(Аргеадитѣ) живѣли близо до градинитѣ, които се наричатъ градини на Мидасъ, сина на Гордия; въ тѣхъ растатъ диви рози, които иматъ по 60 листа и по мириса си надминаватъ всички други; надъ тия градини лежи планината Бермионъ“.

Сжщото сказание за Мидасъ е локализирано и пò на С. на границитѣ на Медитѣ и Пеонцитѣ при извора *Ἴννα*, въ

---

[14]) в. *Tomaschek*, Thraker, I, 27. *Oberhummer*, у Pauly-Wissowa, III, 920.

[15]) Това доказа *Patch*, Jahreshefte des Österr. Arch. Instit. X (1907) 169 сл. ср. и *Kiessling*, Zeitschr. f. Ethnologie, 1905, стр. 1014.

[16]) Einleitung, 181.

[17]) Споредъ *Körte*, Gordion, стр. 6. фригитѣ минали въ М.-Азия въ половината на II-то хилядогодие пр. Хр.; споредъ *Fick*, Hattiden 36 — около 1000 г. пр. Хр.

[18]) Gesch. des Alt. I. 2, 2-о изд. 613 гл

[18a]) По тоя въпросъ в. и Zeitschr. f. Ethnol. 1909, стр. 298 сл. (Schuchhardt и Ed. Meyer).

който Мидасъ смѣсилъ вино, за да улови Силена (*Ἴννα, μέσῃ Μαίδων καὶ Παιόνων, ἣν ἐκέρασε οἴνῳ ὁ φρύξ Μίδας, ὅτε ἑλεῖν τὸν Σειληνὸν ὑπὸ μέθης ἠθέλησεν*: Fr. Hist. graec. II, 19; *Tomaschek*, Thraker, I, 32).

Мидасъ е по всѣка вѣроятность богъ на изворитѣ[19]); неговитѣ магарешки уша[20]) сж остатъкъ отъ първоначалния му животински образъ. Интересно е да се забѣлѣжи, че въ Микена е открита една фреска, която прѣдставя нѣкакъвъ демонъ съ магарешка глава[20a]). Първоначалната природа на бога проглежда и въ названието на извора *Ἴννα* (ср. латин. hinnus, муле)[21]). S. Reinach[22]) прѣдполага че това магаре — божество може би се хранѣло съ рози, като напомня при това за историята на магарето у Апулея (Metam. XI, 12) което, за да добие първоначалнята си човѣшка форма, трѣбва да яде рози. Едва ли може да има съмнѣние, че магарето като символъ на производителната сила на природата ще да е играло роль въ култа на старото малоазиатско тракийско население[23]).

На И. отъ фригитѣ идатъ *Едонски* племена[24]). Къмъ тѣхъ принадлежатъ Мигдонитѣ по долни Вардаръ до планината Киссосъ (дн. Хортачъ), въ мѣстностьта Антемусъ и около езерото Болбе. Цѣлата мигдонска область била заета послѣ отъ Пеонци както ще видимъ по-долѣ. По-нататъкъ идатъ Грастонитѣ (*Κρηστῶνες*); тѣхната область (отъ изворитѣ на Галикосъ до езеро Болбе) била стѣснена отъ Бисалтитѣ, които се простирали на З. отъ долня Струма отъ Амфиполисъ до Heraclea Sintica; тѣ владѣли и богатитѣ съ руди планини, които дѣлятъ долината на Струма отъ Мигдония. Бисалти живѣли и въ Атонъ и отчасть дори на И. отъ Струма[25]). Прѣди грѣко-персийскитѣ войни Бисалтитѣ и Крестонитѣ се намѣрвали подъ властьта на единъ царь[26]). Александъръ I Македонски ги покорилъ подъ властьта си и завладѣлъ и

---

[19]) в. *Roscher*, Lexik. der griech. röm. Mythol. II, 2954 сл.

[20]) „Извѣстната приказка, която обяснява тоя животински образъ, е етиологическа и е произлѣзла отъ конфликта между по-старата прѣдстава за *силена* Мидасъ и по-младата за *царя* Мидасъ“ (Kretschmer, 199). Знае се че името Мидасъ носятъ фригийски царе.

[20a]) За тия демони в. *de Visser*, die nichtmenschengestalt. Götter der Griechen стр. 198 сл.

[21]) Споредъ *Brugmann*, Indogerm. Forsch. XXII, 197 *ἴννος* произлиза отъ *ἴσνος*, дума минала отъ М.-Азия; ср. армен. išan (магаре); цитир. споредъ Woch-für klass. Philol. 1908, стр. 305.

[22]) Mythes, Cultes et Religions, II, 254 заб.

[23]) *Schröder*, Arch. für Religionsviss. VIII, 77 сл. *Г. И. Кацаровъ*, цит. м. стр. 263.

[24]) *Tomaschek*, Thrakes, I, 33 сл.

[25]) *Oberhummer*, у Pauly-Wissowa, III, 499.

[26]) Herod, VIII, 116: *ἔνθα καὶ ὁ τῶν Βισαλτέων βασιλεὺς γῆς τε τῆς Κρηστωνικῆς ἔργον ὑπερφυὲς ἐργάσατο*. Имаме бисалтски монети отъ царетѣ *Mosses* (ок. 480 г.), *Demetrios* (ок. 450 г.), *Bastareus* (ок. 350 г. пр. Хр.), в. *Head*, historia. nummorum, 178 сл.

минитѣ въ планината Дисоронъ (Круша Балканъ)[27]), които му донасяли дневно по единъ сребъренъ талентъ[28]).

Главнитѣ седалища на Едонитѣ били по долня Струма и планината Пангей до Филипи. Тукидидъ (IV, 107) споменува едонски царь Питакъ; имаме стари едонски монети отъ *Γέτας Βασιλεὺς Ἠδωνᾶν* (ок. 500 г. пр. Хр.)[29]). У Едонитѣ най-много цъвтѣлъ оргиастическия култъ на Диониса, който е разпространенъ и въ Македония; сѫщо и Котито (*Κότυς*), богиня на плодородието, която тоже се чествувала оргиастично, е специално едонско божество. —

Остатъци отъ старата култура на долня Македония прѣдставятъ чирепитѣ отъ глинени сѫдове, събрани въ могилитѣ на солунската равнина (отъ P. Träger); тѣ сѫ проучени отъ H. Schmidt[30]); не ще бѫде излишно да съобщимъ тука на кѫсо неговитѣ резултати.

Въ домашната керамика на тия могили се различаватъ нѣколко групи; къмъ най-старата принадлежатъ чирепи безъ никакви орнаменти; сѫдоветѣ сѫ били работени на ржка отъ грубо смачкана глина, смѣсена съ пѣсъкъ; поради недостатъчно изпичане чирепитѣ сѫ разноцвѣтни (сиви, кестеневи, отчасть черни). Сѫдоветѣ били намазвани съ каль, която била углаждана слѣдъ изпичането. Сѫщата техника показватъ и сѫдоветѣ отъ най-старото поселение въ Троя.

И сѫдоветѣ отъ срѣднята група сѫ работени още на ржка, ако и да показватъ по-добра техника; глината е подобра, и е изпечена равномѣрно; чирепитѣ сѫ жълти, кестеневи, червеникави и сиви.

Характерно за паничкитѣ е едно разширение на перваза имъ, съ една надатка, която е наведена или хоризонтална, та образува единъ видъ дръжка (трижгълна, трапезовидна); въ нѣкои тая дръжка е провалена или има форма на зенгия; дръжкитѣ сѫ прилѣпени къмъ сѫда хоризонтално. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ орнаментирани. Сѫщото явление се срѣща и въ троянската керамика. Други отъ сѫдоветѣ иматъ вертикални дръжки съ своеобразна форма.

Сѫдоветѣ отъ третята монохромна група сѫ работени вече съ грънчарско колело и показватъ голѣмъ напрѣдъкъ въ сравнение съ прѣдидещата. Чирепитѣ сѫ повечето сиви. За формата на сѫдоветѣ неможе да се сѫди, защото нѣма запазени цѣли сѫдове, но явно е, че тѣ, и по форма, и по техника, сѫ сродни съ съотвѣтната троянска керамика.

Въ сѫдоветѣ отъ втората група намѣрваме вече и орнаментика: тя е вдълбана или боядисана (нарисувана). Право-

---

[27]) ср. *Philippson* у Pauly-Wissowa, V, 1889 подъ дума Dysoron.
[28]) Herod. V, 17.
[29]) *Head*, hist. Numm. 179.*Tomaschek*, I, 38.
[30]) Die Keramik der Maked. Tumuli, въ Zeitchr. für Ethnologie, 1905, стр. 91 сл. съ образи.

линейнитѣ орнаменти биватъ: свързани тижгълници, изпълнени съ паралелни линии, или тижгълници, отдѣлени чрѣзъ ивици и снабдени вжтрѣ съ редица петна; послѣ хоризонтални или зигзачни ивици (ленти); брѣзди въ свързка съ врѣзани клинчета; отъ послѣднитѣ трѣбва да се различаватъ вдълбанитѣ петна (обр, 44, 45 у Schmidt; сжщата орнаментика показватъ находки отъ Султанъ у г. Чилингирова; ср. и сжда отъ Топра-Асаръ, въ Период. Спис. LXIX, стр. 375, обр. 11); по-нататъкъ намѣрваме вълнисти орнаменти, ударени върху глината съ нѣкакъвъ многозжбенъ инструментъ, инкрустирани съ бѣло чирепи и пр.

Геометрическитѣ орнаменти по нѣкога сж нарисувани съ четка съ матова и тъмно-виолетова-кестенева боя; и тѣ иматъ свои паралели въ троянската керамика, както изтъква Schmidt.

Освѣнъ горѣспоменатитѣ орнаменти се явява и *спиралата*, която бива вдълбана, боядисана или пластична. Вдълбаната спирала се явява и въ свързка съ матовата орнаментика, но тя не играе самостоятелна роля. И тая спирална орнаментика ни напомня прѣдмикенската спирала въ троянската керамика.

Въ други чирепи срѣщаме ивична спирала, която се образува отъ нѣколко паралелни брѣзди или отъ ивици, изпълнени съ неправилни брѣзди. Ивицитѣ по нѣкога сж изпълнени съ точици. Чирепитѣ сж кестеняви и черни; послѣднитѣ иматъ слѣди отъ бѣла инкрустация и графитенъ блѣсъкъ[31]).

Има и чирепи отъ по-груби, по-голѣми сждове и pithoi (делви), които по перваза, горнята часть и корема сж снабдени съ пластични орнаменти.[32])

Освѣнъ домашната, намѣрваме и импортирана керамика, която почва съ микенски вази и достига дори до елинистично врѣме; ясно е, значи, че и Македония е била изложена на влияние отъ микенската и гръцката култура.

H. Schmidt, като взима прѣдъ видъ досегашнитѣ находки въ Троя, произнася се рѣшително, че носителитѣ на описаната по-горѣ македонска керамика (домашната) сж били тракийски племена; и ние знаемъ, дѣйствително, че по долния Вардаръ и между него и Струма сж живѣли тракийски племена (едони и мигдони). Ала това заключение за етническото единство на носителитѣ на старата троянска култура и тия на сжщата култура въ Македония, не е съвсѣмъ сигурно, както изтъква Ed. Meyer[38]): „примитивното художество на това врѣме . . . е още лишено отъ индивидуална особеность, до която достига тепърва развития критски и микенски стилъ, и затова то може

---

[31]) Обр. 73 у Schmidt има паралела въ Султански находки (Съобщение на А Чилингировъ).

[32]) Обр. 78 и 82 иматъ паралели въ находки отъ Султанъ и Кремиковци.

[38]) Gesch. d. Altertums, I. 2, 2-о изд. 674. Ср, и *Hirt*, Indogermanen, I, 216.

да се разпростира безразлично върху далечни области и етнографично съвсѣмъ различни народи".

Изтъкнато е вече обстоятелството, че въ хомеровия епосъ тракитѣ се явяватъ съ сѫщата материална култура, както ахейцитѣ[34]); така тѣ употрѣбяватъ боевата колесница и носятъ сѫщитѣ ризници, шлемове, голѣми копия и дълги мечове, както ахейцитѣ. Поетътъ (Il. X) хвали до небеса боевата колесница на Резосъ, обкована съ злато и сребро, неговото позлатено въорѫжение достойно да го носятъ богове! Тракитѣ изобщо били много искусни въ обработванеро на металитѣ. Извѣстно било и тракийското вино; Одисей хвали виното, което му подарилъ Маронъ, Аполоновия жрецъ въ Исмаросъ, като божеско питие. За съотвѣтна духовна култура у тракитѣ говори обстоятелството, че Илиадата вече споменува тракийския пѣвецъ Тамирисъ и че въ по-сѣтнешно врѣме гърцитѣ считатъ Пиерия за отечество на Музитѣ.

Понеже въ историческо врѣме тракитѣ се намѣрватъ на много по-ниска културна стъпень[35]) повдига се въпросъ, кои фактори сѫ съдѣйствували за по-високото културно развитие на тракитѣ въ по-старо врѣме. Helbig прѣдполага, че тракитѣ отъ една страна били повлияни отъ по-напрѣдналитѣ народи въ М.-Азия, отъ друга страна получили културни елементи отъ финикянитѣ, които имали колонии по тракийския брѣгъ и близкитѣ острови. Тая кратковрѣменна по висока тракийска култура угаснала, когато гърцитѣ основали по тракийския брѣгъ земледѣлски колонии и влѣзли въ конфликтъ съ тракитѣ; контактътъ съ южната култура тогава се прѣкъсналъ и тракитѣ отново изпаднали въ варварско състояние,

Съ това мнѣние на Helbig мѫчно можемъ да се съгласимъ, защото за нѣкакво влияние на финикянитѣ върху тракитѣ нѣмаме никакви положителни данни; сѫщо отъ обстоятелството, че тракитѣ у Хомера сѫ въорѫжени по сѫщия начинъ както ахейцитѣ, още не слѣдва, че тѣ сѫ имали сѫщата култура. Южнитѣ тракийски племена изобщо може би сѫ били по-културни отъ сѣвернитѣ; но за сега поне неможемъ да приемемъ, че тракитѣ въ хомерово врѣме сѫ имали по-висока култура, която послѣ изчезнала. —

Върху пелагонци и траки се населили послѣ пеонци, които, по всѣка вѣроятность, били отъ илирийско потекло.

---

[34]) *Helbig*, das homerische Epos, 2 о изд. стр. 7 сл.

[35]) Въорѫжението на тракитѣ въ ксерксовата войска описва Херодотъ (VII, 75): *Θρῆικες δέ ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι ἀλωπεκέας ἔχοντες ἐστρατεύοντο, περὶ δὲ τὸ σῶμα κιθῶνας, ἐπὶ δὲ ξειρὰς περιβεβλημένοι ποικίλας, περὶ δὲ τοὺς πόδας τε καὶ τὰς κνήμας πέδιλα νεβρῶν, πρὸς δὲ ἀκόντιά τε καὶ πέλτας καὶ ἐγχειρίδια μικρά* (тракитѣ носѣха на главитѣ си шапки отъ лисича кожа, тѣлото имъ бѣ облѣчено съ клашници, отгорѣ бѣха намѣтнати съ шарени ямурлуци; на краката и бедрата носѣха чизми отъ еленска кожа; освѣнъ това носѣха копия (за хвърляне), леки щитове, и малки мечове). Ср. Xenoph. Anab. VII. 4.

Споредъ Хомера пеонцитѣ живѣли въ Мигдония по долни Вардаръ. Херодотъ (VII. 124) разказва, че Ксерксовата войска по пѫтя си отъ Акантъ къмъ Терма (Солунъ) минала прѣзъ пеонска и крестонска область[36]). Къмъ С. тѣ се простирали по долината на Вардаръ до Стоби (при Грацко); къмъ И. проникнали въ областьта на трако-фригийскитѣ племена дори до Струма; Херодотъ (V, 15, 16) споменува въ тия мѣста отдѣлни пеонски племена: *Σιριοπαῖονες* (*Σιρραῖοι*) съ главно мѣсто *Σῖρις* (Сересъ) и *Παιόπλαι*[37]) на Ю. отъ Демирхисаръ.

Интересно е Херодотовото описание на жителитѣ на езерата Керкинитесъ (Тахино) и Прасиасъ (Бутково)[38]). То заслужва да го приведемъ изцѣло: „тѣ живѣятъ въ самото езеро по слѣдния начинъ: въ срѣдата на езерото стоятъ свързани скели върху високи колове; тамъ води отъ сушата само единъ мостъ. Коловетѣ, върху които стоятъ скелитѣ, въ старо врѣме били поставяни отъ гражданитѣ задружно, но слѣдъ това опрѣдѣлили да се поставятъ така: всѣки, който се жени, донася за всѣка жена по три кола отъ планината която се казва Орбелъ (Пиринъ), и ги поставя (въ езерото); всѣки обаче взима много жени. Тамъ тѣ живѣятъ по слѣдния начинъ: всѣки има върху скелята една колиба, въ която живѣе и единъ капакъ прѣзъ скелята, който води долу въ езерото. Малкитѣ дѣца връзватъ за крака съ вжже, отъ страхъ, да не се търколятъ долу. На конетѣ си и на добитъка си даватъ за храна риба[39]); тя се въди въ такова голѣмо количество, че, ако нѣкой отвори капака и спусне съ вжже една празна кошница и слѣдъ малко я извлече навънъ, то тя е пълна съ риба. Риба има два вида: папраксъ и тилонъ“.

Херодотъ тука нагледно описва едно наколно село, каквито сж сжществували въ прѣдисторическо врѣме въ много

---

[36]) Херодотъ (гл. 125) споменува, че камилитѣ на Ксеркса въ похода прѣзъ тия мѣста били нападнати отъ лъвове; тука имало много лъвове и *βόες ἄγριοι* (уръ, бизонъ). Бизонътъ у пеонцитѣ се наричалъ *βόνασσος* (Aristot. Hist. Anim. II, 1) и се въдѣлъ въ планинитѣ Орбелосъ и Месапионъ. Пеонскиятъ царь Дропионъ (ок. 279 г. пр. Хр.) изпратилъ въ Делфи като обреченъ даръ, единъ бизоновъ черепъ отъ мѣдь (Pausan. X, 13, 1; Pauly-Wissowa V, 1721); съ роговетѣ на това животно пили пеонскитѣ царе: *Tomaschek*, Thraker, II, 1, стр. 6.

[37]) *Σιρός* е тракийска дума, значи яма; в. *Tomaschek*, II, 19. Името *Παιόπλαι* е явно илирийско; *Kretschmer*, 246.

[38]) Споредъ R. Kiepert (у H. Kiepert, Formae orbisantiqui, листъ XVI, текстъ стр. 4) Прасиасъ е Бутково, а не Дойранско езеро, както мисли Хрисохоосъ въ една мене недостжпна брошура (цитирана у R. Kiepert).

[39]) Ср. *Athen.* p. 345 e: „*οἶδα δὲ καὶ τοὺς περὶ Μόσσυνον τῆς Θρᾴκης βοῦς, οἳ ἰχθῦς ἐσθίουσι παραβαλλομένους αὐτοῖς εἰς τὰς φάτνας*; както се вижда името на това наколно жилище било *Μόσσυνος* (ср. фригийската дума *μόσσυν* у *Tomaschek*, Thraker, II, 1, 16). Навѣрно по сжщия начинъ е живѣло въ тия езера и по-старото тракийско население.

страни[40]). Ако еднъ день тия езера се изслѣдватъ[40а]), може би ще се открияТъ слѣди отъ тия най-стари жители, каквито сж намѣрени въ Швейцария и на други мѣста.

Не дълго прѣди 514 г. пр. Христа Пеонцитѣ отъ Струма прѣдприели походъ противъ града Перинтъ (Herod. V, 1) Слѣдъ несполучливия походъ на Дария противъ Скития, пълководецътъ му Мегабазъ завзелъ южния брѣгъ на Тракия; Перситѣ главно искали да завладѣятъ плодородната мѣстность при Струма, златнитѣ рудници въ Пангей и сребърнитѣ въ Дисоросъ. Слѣдъ упорити борби една часть отъ Пеонскитѣ племена била прѣселена отъ Мегабаза въ Фригия[41]).

За културата на Пеонцитѣ нѣмаме много извѣстия; отъ фригийскитѣ племена тѣ приели култа на Диониса, който споредъ Хесихия у тѣхъ се наричалъ *Δύαλος*[42]), тѣ почитали сжщо и Артемида[43]). Слънцето почитали въ образъ на дискъ (Maxim. Tyr. VIII. 8). Споредъ Хекатея (у Athen. X, 447 c.) Пеонцитѣ пили *βρῦτον* (бира) отъ ячмикъ и единъ видъ боза отъ просо и нѣкаква трѣва (*παραβίην ἀπὸ κέγχρου καὶ κονύζης*). Царетѣ пили съ позлатенитѣ рогове на бизона, както ни съобщава Теопомпъ[44]). Който убивалъ единъ неприятель, занасялъ главата му при царя и получавалъ отъ него като награда една златна чаша[45]); пеонската страна била богата съ злато[46]).

V.

Върху горѣизброенитѣ племена се наслоили македонцитѣ, както ни съобщава Тукидидъ въ своята история на Пелопонеската война (II, 99); неговото цѣнно извѣстие заслужва да се приведе тука изцѣло:

---

[40]) Ср. *Forrer*, Ürgeschichte des Europäers стр. 160.

[40а]) Въ Прѣспенското езеро, споредъ разкази на селянитѣ, когато намалявала водата въ нѣкои години, виждали се останки отъ нѣкакви сгради; може би това сж слѣди отъ стари наколни жилища. На източния брѣгъ на езерото има сега село Нàколецъ. (*В. Кжнчовъ*, Мсб. IV, 34 сл.. *Шкорпилъ*, Могили, стр. 100 сл.).

[41]) За обяснение на това Херодотъ (V, 12) разказва слѣдната анекдота: Дарий видѣлъ въ Сарди една едра и хубава пеонка, която сжщеврѣменно водѣла коня да го напои, носѣла на главата си стомна за вода и прела ленъ; тя била подучена да мине прѣдъ Дария отъ двамата си братя, които искали да добиятъ властьта надъ Пеонцитѣ. Дарий се заинтересувалъ за тая жена и, като научилъ отъ нея и братята ѝ, че всички пеонки били така прилѣжни, заповѣдалъ Мегабазу да прѣсели въ Азия Пеонцитѣ съ женитѣ и дѣцата имъ.

[42]) *Töpffer*, Attische Genealogie, 39, свързва това име съ името съ атическата фратрия *Δυαλεῖς*, която специално почитала тоя богъ.

[43]) в. *Кацаровъ*, ц. ст. 263.

[44]) Fr. 43 (*Müller*, Fr. H. Gr. p. 285.): *τοὺς δὲ Παιόνων βασιλεῖς φησι Θεόπομπος ἐν δευτέρᾳ Φιλιππικῶν, τῶν βοῶν τῶν παὸ αὐτοῖς γινομένων μεγάλα κέρατα φυόντων, ὡς χωρεῖν τρεῖς καὶ τέτταρας χο'ας, ἐκπώματα ποιεῖν ἐξ αὐτῶν, τὰ χείλη περιαργυροῦντας καὶ χρυσοῦντας.*

[45]) Plut, Alex. 39.

[46]) в. *Tomaschek*, Thraker, I, 21.

„Къмъ македонцитѣ принадлежатъ наистина и линкеститѣ, и елимиотитѣ, и други племена по-нагорѣ, които сж съюзници или поданици на македонцитѣ, но си иматъ свои собствени царе. Сегашната приморска Македония придобилъ найнапрѣдъ Александръ, бащата на Пердикасъ, и прѣдцитѣ му, Теменидитѣ, родъ отъ Аргосъ; тѣ зацарували, слѣдъ като изгонили съ оржжие въ ржка отъ Пиерия[47]) пиеритѣ, които послѣ обитавали Фагретъ и други мѣста подъ Пангей отвждъ Стримонъ; (и до сега мѣстото подъ Пангея къмъ морето се казва Пиерийска вдлъбнатина). Отъ тъй наречената Ботия изгонили ботиеитѣ, които сега живѣятъ въ съсѣдство съ халкидянитѣ. Отъ Пеонея спечелили покрай р. Аксия тѣсна ивица, която се простира до Пела и до морето; отвждъ Аксия до Стримонъ владѣятъ тъй наречената Мигдония, отъ дѣто прогонили едонитѣ. Отъ сегашната Еордия изтикали еордитѣ, отъ които повечето погинали, а малка часть отъ тѣхъ се поселила около Фиска; отъ Алмопия[48]) изгонили алмопитѣ. Тия македонци покорили и други племена, надъ които владѣятъ и до днесъ, сжщо и Антемунтъ, Грестония, Бизалтия и голѣма часть отъ земята на собственитѣ македонци[49]). Това всичко се нарича Македония и, когато я нападналъ Ситалкъ, тамъ царувалъ Пердикасъ, синътъ на Александра".

Значи Тукидидъ тука ясно различава завоевателитѣ македонци отъ Елимиотитѣ, Линкеститѣ и другитѣ планински племена[49a]), които тоже били македонци, и послѣ станали съюзници или поданници на македонскитѣ царе, ако и да си имали собствени главатари.

По всѣка вѣроятность завоевателитѣ македонци найнапрѣдъ заели равнината между Бермиосъ и Аксиосъ и отъ тамъ разширили по-нататъкъ своята власть. Двата главни града на покореното тракийско и илирийско население Едеса и Буномосъ били прѣименувани, първиятъ въ *Αἰγαί*, вториятъ въ Пела[50]).

Врѣмето на завоеванието на разнитѣ области неможе да се опрѣдѣли по-точно. Мигдония е била завоювана навѣрно още отъ Пердика I въ първата половина на VII в.; послѣд-

---

[47]) Пиерия, въ старитѣ си граници между Олимпъ и Термейския заливъ, съ главни градове Пидна и Дионъ. Изгоненитѣ пиери се поселили послѣ отвждъ Стримонъ въ мѣстностьта до морето, дѣто се издига Пангей. Това крайбрѣжие се нарекло Пиерия.

[48]) Между Еордея и Пелагония, дн. Мъглена.

[49]) т. е. на останалитѣ македонски племена.

[49a]) т. е. Орести, Пелагонии, Тимпеи.

[50]) *Αἰγαί* може да се сближи съ дорийското *αἴγες = κύματα:* (Hesych.) значи има сжщото значение както *Εδέσσα* (отъ фригийско *βέδυ* = вода, дн. *Воденъ)*: Kretschmer, 286. *Βούνομος* е илирийско: ср. *Βοῦνος, πολις Ἰλλυρίας* (Steph. Byz.). Kretschmer 286. прѣдполага, че *βουνός* значело хълмъ, и че *Πέλλα* било неточенъ македонски прѣводъ на тая илирийска дума. Ср. и *Costanzi.* Saggio di storia Tessalica, I, стр. 16.

нитѣ завоеваниз (на Грестония и Бисалтия) падатъ въ врѣме на Александра I [51]).

Като минаваме къмъ въпроса за националностьта на македонцитѣ, трѣбва да забѣлѣжимъ, че македонското сказание дѣли произхода на династията отъ тоя на народа. Ето какъ прѣдава Херодотъ това сказание, (кн. VIII, гл. 137 сл.):

„Пердикасъ, прадѣдо на тоя Александръ въ седмо колѣно, спечелилъ властьта надъ Македонцитѣ по слѣдния начинъ. Отъ Аргосъ избѣгали при Илирийцитѣ трима братя отъ потомцитѣ на Темена: Гаванесъ, Аеропъ и Пердакасъ; отъ Илиритѣ минали въ горня Македония и дошли въ града Лебея[52]). Тукъ тѣ слугували за заплата при царя; единътъ пасѣлъ конетѣ, другиятъ — воловетѣ, третиятъ, най-младиятъ, Пердикасъ — дребния добитъкъ. Жената на царя самичка имъ варила ядене, защото въ старо врѣме и владѣтелитѣ били бѣдни съ пари (а не само простолюдието). Всѣки пѫть, когато се пекълъ хлѣбътъ, на малкия Пердикасъ хлѣбътъ ставалъ двойно по-голѣмъ отъ първоначалния си размѣръ. Понеже това ставало постоянно, царицата обадила на мѫжа си. Послѣдниятъ, като чулъ досѣтилъ се, че това е чудо, което прѣдсказва нѣщо велико. Той повикалъ наетитѣ си слуги и имъ казалъ да напуснатъ страната му. Тѣ му отговорили, че е справедливо да си получатъ платата, па тогава да си отидатъ. Царьтъ, когото божеството лишило отъ разсѫдъкъ, като чулъ за платата, посочилъ на слънцето, чиито лѫчи проникнали въ кѫщата прѣзъ комина, и казалъ: „ето достойна за васъ плата, която ви давамъ“. По старитѣ братя Гаванесъ и Аеропъ, като чули това, останали треснати; а малкиятъ, който случайно ималъ ножъ, казалъ: „приемаме царю, що давашъ“ и съ ножа си обчърталъ на пода слънчевата свѣтлина, слѣдъ което загребълъ три пѫти отъ слънцето въ пазухата си[53]) и се отдалечилъ заедно съ братята си.

Слѣдъ като се отдалечили, нѣкой отъ свитата на царя му обяснилъ, какво значи стореното отъ момчето и колко разумно то, най-младиятъ братъ, е взело даденото имъ отъ царя. Царътъ, като чулъ това, ядосалъ се и пратилъ конници противъ тѣхъ, за да ги убиятъ. Въ тая область има рѣка[54]), на която потомцитѣ на тия аргоски мѫже принасятъ жъртви като на спаситель. Водата на тая рѣка, слѣдъ като я прѣминали Теменидитѣ, придошла до толкова, че конницитѣ не могли да минатъ прѣзъ нея. Слѣдъ това Теменидитѣ дошли въ друга

---

[51]) Ed. Meyer Gesch. d. Alt. III, 536; *Kaerst*, I, 110.

[52]) Това име *Fick*, Vorgriech, Ortsnamen, 20 счита пеласгийско.

[53]) „Съ тая церемония Пердикасъ влиза въ притежание на огнището, дѣто падали слънчевитѣ лѫчи и слѣдователно на цѣлата собственость на царя; освѣнъ това взима слънцето като свидѣтель и поржчитель на придобитата собственость върху кѫщата и страната“ (Stein въ коментара къмъ това мѣсто).

[54]) Вѣроятно Еригонъ.

область на Македония и се поселили близу до градинитѣ, които, както казватъ, принадлежели на Мидасъ, сина на Гордия; въ тѣхъ растатъ диви рози, отъ които всѣка има по 60 листа и по мириса си надминаватъ всички други. Въ тия градини билъ уловенъ и Силенътъ, както разказватъ македонцитѣ. Надъ градинитѣ се простира планина на име Бермионъ, която е недостжпна поради студа. Отъ тая мѣстность, слѣдъ като я завладѣли, тѣ прѣдприемали нападения и покорили и останалата Македония.

Отъ тоя Пердикасъ Александъръ произлизалъ така: Александъръ билъ синъ на Аминтасъ, Аминтасъ, — синъ на Алкетасъ; баща на Алкетасъ билъ Аеропъ; баща на Аеропа — Филипъ; баща на Филипа — Аргей; баща на Аргея — Пердикасъ, тоя сжщиятъ който придобилъ царската власть[55])".

Значи въ началото на V в. пр. Хр. македонската царска фамилия на *Аргеадитѣ* се изкарвала отъ Теменидитѣ въ Аргосъ т. е, отъ Херакла. Ала това родословие послѣ (въ края на V в.) било измѣнено въ смисъль, че основатель и родоначалникъ на фамилията се явява нѣкой си *Κάρανος*[56]); и сказанието за основанието на царството получава друга форма. Еврипидъ въ своя „Архелай" драматизиралъ това сказание, както виждаме отъ съдържанието на драмата му у Hygin fab. 219, само че вмѣсто *Κάρανος* Еврипидъ поставя името „Архелай", за да поласкае царя Архелая, при когото гостувалъ[57]).

Основанието на *Aegae* отъ Карана разказва и Трогъ Помпей у Юстина (VII, 1, 7): Каранъ събралъ войска отъ Пелопонесъ и по заповѣдь на оракула отишълъ въ Македония (Ематия); като вървѣлъ слѣдъ едно стадо кози, което влизало въ Едеса, той успѣлъ да се вмъкне незабѣлѣзано въ града поради дъжда и мъглата. Като си припомнилъ за оракула, който му поржчалъ да си търси царство съ помощьта на кози, рѣшилъ да основе тамъ столица и нарекълъ града *Αἰγαί* (отъ *αἴξ*—коза). — Въ основа на това сказание лежи фактътъ,

---

[55]) Сжщото родословие познава и Тукидидъ (II, 100), защото дава 8 прѣдходници на Архелая († 399 пр. Хр.). Ср. *Niese*, Gesch. der griechi. u. Maked. Staaten, I, 24,

[56]) Theop. fr. 30 (Müller I 283): *ὁ Κάρανος ἀπὸ μὲν Ἡρακλέους ια'ἦν, ἀπὸ δὲ Τημένου τοῦ μετὰ τῶν ἄλλων Ἡρακλειδῶν καθελθόντος εἰς Πελοπόννησον ἕβδομος:* ср. Justin. VII, 1.

[57]) Ето съдържанието на тая драма у Хигина:

Archélaus Temeni filius exul a fratribus eiectus in Macedoniam ad regem Cisseum venit. Qui cum a finitimis oppugnaretur, Archelao regnum et filiam dare pollicetur, si se ab hoste tutatus esset. Archelaus... hostes uno proelio fugavit et ab rege pollicita petit. Ille ab amicis dissuasus fidem fraudavit eumque per dolum interficere voluit. Itaque foveam iussit fieri et multos carbones eo ingeri et incendi et super virgulta tenuia poni, quo cum Archelaus venisset ut decideret. Hoc regis servus Archelao patefecit. Qui re cognita dicit se cum rege conloqui velle secreto. Arbitris remotis Archelaus regem abretum in foveam coniecit atque ita eum perdidit. Jnde profugit ex responso Apollinis in Macedoniam capre duce oppidumque ex nomine caprae Aegas constituit.

че градътъ Едеса билъ прѣименуванъ отъ македонцитѣ въ *Αἰγαί;* подробноститѣ пъкъ на сказанието се дължатъ на народноетимологично обяснение на това име[58]). По-просто е прѣдадено сказанието у Синкела[59]) споредъ нѣкой по-старъ историкъ: Каранъ, братъ на аргивския царь Фейдонъ отива въ Македония и помага на царя на Ореститѣ, който воювалъ съ царя на Еордеитѣ Кисей; слѣдъ като успѣлъ да разбие Еордеитѣ, получилъ половината отъ завоюваната область, която му обѣщалъ царьтъ на Ореститѣ зарадъ помощьта му. Тамъ той основалъ единъ градъ, отъ дѣто завоювалъ Македония и установилъ своята власть. Неговъ наслѣдникъ билъ *Κοῖνος*.

Ние не можемъ да се спираме тукъ върху тия сказания: достатъчно е да забѣлѣжимъ, че това по-сетнѣшно продължение на родословието отъ Пердикасъ назадъ едва ли има нѣкаква историческа стойность[60]).

Повдига се сега въпросъ, дали съ право македонското сказание дѣли произхода на династията отъ тоя на народа. На тоя въпросъ трѣбва да се отговори отрицателно. Справедливо изтъква Kaerst, че въ македонската история не се забѣлѣзва никаква противоположность между народа и царската фамилия. Произходътъ на „Аргеадитѣ“ отъ пелопонеския Аргосъ е измисленъ по политически причини: да докаже елинския произходъ на династията[61]).

Това е станало, по всѣка вѣроятность, въ врѣме на Александра I (Филелинъ), съ когото почватъ елинофилскитѣ стремежи на македонскитѣ царе. И у други владѣтели на сѣверни племена срѣщаме въ това сѫщото врѣме съзнателенъ стремежъ да въведатъ въ страната си елинска култура; така напр. царьтъ на Молоситѣ Тарипасъ, въ врѣме на пелопонеската война, се опиталъ да стори това въ Епиръ[62]); при това родоначалникътъ на царската фамилия билъ свързанъ съ Ахила. Сѫщо Арабей, царьтъ на Линкеститѣ, съврѣменникъ на македонскитѣ царе Пердикасъ II и Архелай, се изкарвалъ отъ рода на Бакхиадитѣ. Тия случаи ни обясняватъ и родословието на македонскитѣ царе. Едва ли можемъ да се съмняваме, че тѣхния родъ нѣма нищо общо съ Пелопонския Аргосъ; много по-вѣроятно е, че тоя родъ произхожда отъ други единъ Аргосъ, който именно се намѣрвалъ въ Орес-

---

[58]) в. по-горѣ заб. 50; народната етимология изкарва името *Αἰγαί* отъ *αἴξ*(коза).

[59]) *Müller,* Fr. H. Greec. III, 689. Pausan. IX, 40, 8.

[60]) в. Hoffmann, Makedonen, 123 сл. За тия сказания ср. и *Gruppe,* Griech. Mythologie I, 219.

[61]) *Kaerst,* 118.

[62]) в. *Pauly-Wissowa,* R. E., V, 2722.

тида[63]). Това обстоятелство, разбира се, направило възможно свързването на династията съ Пелопонеския Аргосъ и Хераклидитѣ.

Видѣхме по-рано, че мнозина учени считатъ македонцитѣ гърци. Това мнѣние подържа и Bury[64]); споредъ него първоначалното население на македонската равнина било гръцко: това воинствено гръцко племе разширило постепенно властьта си надъ племената, които живѣли въ вжтрѣшнитѣ планини; тия племена обаче (Оресititѣ, Линкеститѣ и пр.) били отъ илирийско потекло[65]). Тия васални планински племена се опитвали постоянно да отърсятъ македонското владичество; опасноститѣ, които заплашвали Македония отъ страна на непокорнитѣ васали, бъркали ѝ дълго врѣме да играе нѣкаква роль въ гръцкия свѣтъ.

Ние изтъкнахме вече по-рано, че въ Македония наистина се запазили остатъци отъ старо-гръцко население; но не отъ тѣхъ е излѣзло образуването на македонската държава.

Гърцитѣ сж проникнали въ историческитѣ си жилища още отъ половината на III-хилядогодие пр. Хр.; тѣ дошли отъ Дунавската область, споредъ Hirt[66]) отъ Унгария, споредъ Meyer[67]) отъ Унгария, или отъ равнината на долни Дунавъ. Задъ гърцитѣ идатъ илирийцитѣ; къмъ тѣхъ Meyer[68]) причислява епирскитѣ племена като особна група. Тепърва много по-късно проникватъ прѣзъ долния Дунавъ Тракитѣ, които принадлежатъ къмъ другъ клонъ на индоевропейцитѣ [69]). Meyer (стр. 803) дори е наклоненъ да приеме — ако и съ колебание — че проникването на тракитѣ въ Балкански полуостровъ трѣбва да се смъкне до II-хилядогодие пр. Хр.

Ние можемъ въ всѣки случай да разчитаме съ възможността, че малка часть отъ Елинитѣ, по пжтя си къмъ Гърция, се отбила въ горня и долня Македония[70]).

Гръцкитѣ имена на градове въ долня Македония, за които споменахме по-рано, се считатъ отъ нѣкои учени като остатъкъ отъ старото гръцко население, което послѣ било отчасть погълнато, отчасть изтикано отъ тракитѣ.

---

[63]) Strab. VII. 7, 8 p. 326; *Kaerst*, 108. Тоя Аргосъ се наричалъ *Μακετία*: в. *Kretschmer*, 284.

[64]) A history of Greece, стр. 683.

[65]) Сжщото мнѣние и у *Hirt*, die Indogermanen I. 355.

[66]) цит, с. I, 148: ср. *Fick*, Hattiden und Danubier, 7.

[67]) Gesch. d. Alt. I, 2, 792.

[68]) Ibid. 718.

[69]) Гърцитѣ, и, вѣроятно, Илиритѣ принадлежатъ къмъ групата *Centum*, а тракитѣ къмъ групата *Satem*. Илиритѣ и Гърцитѣ били съсѣди отъ много старо врѣме, когато разликитѣ между отдѣлнитѣ народи не били още напълно образувани, затова между тѣхъ има общи чърти: *Kretschmer*, 256. Ср. и *Kiessling*, Zft. für Ethnol. 1905, стр. 1016.

[70]) *Hirt*, цит. съч. I, 147. *Kiessling*, Zeitschrf. Ethnologie, 1905, стр. 1016.

Ала тия имена могатъ отчасть да се обяснятъ по другъ начинъ. Констатирано е, именно, влияние на гръцкитѣ колонисти отъ Евбея и Беотия въ Халкидика и по тракo—македонския брѣгъ; изтласкани, може би, отъ по-сѣтнѣшни колонизационни вълни, тия колонисти проникнали и навжтрѣ въ страната, дѣто намѣрваме имена на мѣста, сходни съ беотийски и евбейски имена: напр. *Ἀλαλκομεναί, Ἀταλάντη, Εὐρωπός* и др.; и името *Ἀλμωπία* може да се сближи съ беотийския градъ *Ἄλμος*. Тия и други слѣди свидѣтелствуватъ за старо влияние отъ Евбея и Беотия върху Македония, (ср. *Gruppe,* Griech. Mythol. I, 210 сл.).

И Епиръ въ по-старо врѣме билъ заетъ отъ гръцки племена; часть отъ тия сѣверозападни гръцки племена вслѣдствие на нѣкакъвъ тласъкъ, произлѣзълъ задъ гърба имъ, нахлула въ собствена Гърция (13 в. пр. Хр.?)[71]; това е тъй нарѣченото дорийско прѣселение.

Въ сжщото врѣме, по всѣка вѣроятность, илирийско-епирски племена проникнали въ Македония (Пеонци), Епиръ и още пò на Ю. въ западна Гърция (Акарнания, Етолия и пр.). Обаче, може да се прѣдполага, че нѣкои епиротски племена останали въ планинска горня Македония, отъ дѣто послѣ подъ име македонци слѣзли въ долня Македония[72]).

Дѣйствително не липсуватъ указания, които говорятъ за племенно сродство на Македонцитъ съ Епиротитѣ; и въ историческо врѣме послѣднитѣ се намѣрватъ въ тѣсни отношения съ първитѣ. Хекатей Милетски[73]) означава Оресititѣ като молоско племе. Тукидидъ (II, 80, 6) споменува Оресititѣ въ свръзка съ епиротски племена. Сжщо и Страбонъ[74]); цитирахме по-горѣ едно важно извѣстие на сжщия авторъ за етнографското единство на Македония и Епиръ[75]).

Съ право дума *Kiessling* (Zeitschrift für Ethnologie, 1905, 1015 стр.): „може да се докаже, че македонскитѣ, епиротскитѣ и етолийскитѣ племена до Коринтския заливъ не могатъ да се отдѣлятъ етнографически едно отъ друго; безъ да сж образували по между си нѣкога етническо единство, пакъ

---

[71]) в. *Ed. Meyer,* I, 2, 719, 791.

[72]) Малко другояче схваща тия въпроси *Kiessling* (Z-ft für ethnologie, 1905. 1015 стр.), „проникването на Македонцитѣ въ Солунската равнина, и на Епиротитѣ въ Епиръ сж само отдѣлни явления на общото разширение на илирийскитѣ народни елементи въ югоизточно европейския полуостровъ; послѣденъ членъ е дорийското прѣселение". Kiessling имено мисли, че Дорянитѣ и Етолийцитѣ първоначално не сж били елини, ами епиротско-илирийско племе; това мнѣние бѣ изказалъ по-рано и Wilamowitz—Moellendorf. Сжщо и *Ridgeway* (въ Anthropological Essays, presented to E. B. Tylor, 1907) се произнася въ сжщата смисъль; за жаль тая статия на Ridgeway не бѣше ни достжпна.

[73]) fr. 77 (Müller, F. H. Gr. I): *Ὀρέσται, μολοσσικὸν ἔθνος.*

[74]) VII, 7, 8, p. 326 в. *Kaerst,* I, 103.

[75]) Ср. сжщо VII, 329, fr. 2: *ὅτι καὶ Θεσπρωτοὺς καὶ Μολοττοὺς τὰς γραίας πελίας καὶ τοὺς γέροντας πελίους καθάπερ καὶ παρὰ Μακεδόσι.*

трѣбва въ тѣхната цѣлость да се причислятъ къмъ илирийската група. Сждбоносна грѣшка е, дѣто нѣкои езиковѣди считатъ Македонцитѣ и Епиротитѣ — елини, като се заблуждаватъ отъ факта, че отъ 4—3 в. пр. Хр. въ Епиръ сигурно се говорѣло гръцки. Елинизацията е станала тепърва въ 4 в. и сигурно била подпомогната отъ гръцкитѣ народни елементи, които останали въ нѣкои части на Епиръ отъ старо врѣме".

Противъ това мнѣние за нѣкаква свръзка между Илиритѣ и Македонцитѣ се изказва *I Kaerst*[75а]: той изтъква обстоятелството, че македонската история, дори до късни врѣмена, „прѣди всичко се съопрѣдѣляла отъ противоположностьта противъ Илиритѣ"; тая противоположность, споредъ него, не почивала само върху съперничеството на двѣ съсѣдни сили, ами се коренѣла въ расовото различие. Ала, струва ни се, че тоя аргументъ нѣма голѣмо значение: ние не знаемъ, именно, какви фактори сж влияли, за да произлѣзе въ историческо врѣме тая противоположность между Македонци и Илири, защото не е само различието въ расата, което поражда подобни противоположности.

Наистина, отъ Полибия[75б]) излиза на явѣ, че въ врѣмето на Филипа V македонцитѣ не разбирали илирийския езикъ, обаче това е лесно обяснимо, ако вземемъ прѣдъ видъ силното смѣшение на диалектитѣ въ Македония[75в]).

Македонското завоевание нѣмало за резултатъ обръщане покореното население въ крѣпостно състояние, както това станало въ основанитѣ отъ дорянитѣ държави. До късно въ Македония се запазило свободно пастирско и земледѣлско съсловие, което живѣло въ отворени села. Болярството било пръснато по цѣлата страна и притежавало голѣмъ поземленъ имотъ. До врѣмето на Архелая сжществували въ Македония много малко укрѣпени мѣста; тамъ не намѣрваме гръцкия *πόλις* (държава—градъ), въ който въ Елада билъ концентриранъ цѣлия политически животъ. Властьта на царя имала повече патриархаленъ характеръ; ако и да билъ той неограниченъ водитель въ врѣме на война, въ мирно врѣме неговата власть се ограничавала отъ закона и обичаитѣ[76]). Той немогълъ напр. да осжди на смърть свободенъ македонецъ; това право имало само събранието на войската, т. е. на организирания въорженъ народъ. При царя живѣли неговитѣ „*ἑταῖροι*" (другари), обѣдвали на неговата софра и получавали отъ него подаръци и земя; покрай царя болярството играло важна политическа и военна роль. За „хете-

---

[75а]) Цит. съч. I, 102.

[75б]) XXVIII, 8, 9: *ἀκούσας τὰ παρὰ τοῦ Γενθίου πάλιν ἐξ αὐτῆς ἔπεμπε τὸν Ἀδαῖον καὶ σὺν τούτῳ τὸν Γλαυκίαν . . . καὶ τρίτον τὸν Ἰλλυριὸν διὰ τὸ τὴν διάλεκτον εἰδέναι τὴν Ἰλλυρίδα.*

[75в]) *Hirt*, I, 150; Kretschmer, 285.

[76]) *Beloch*, Griech. Gesch. II. стр. 479 сл.

ритѣ“ на Филипа II имаме важто извѣстие у Теопомпа[77]), отъ което се учимъ, че Филипъ събиралъ своитѣ ἑταῖροι, освѣнъ отъ Македония, още отъ Тесалия и останалата Гърция. Нѣма да се отдалечимъ твърдѣ отъ вѣроятностьта, ако прѣдположимъ, че това се е практикувало и отъ по-раншнитѣ царе; така можемъ отчасти да си обяснимъ проникването на гръцки елементи въ болярството, и, слѣдователно, и гръцкитѣ имена, които носятъ мнозина отъ членоветѣ му.

Чрѣзъ смѣшението на разнитѣ племена въ Македония се образувала постепенно, въ продължение на вѣкове, македонската нация и то подъ знака на гръцката култура. Македонцитѣ не сж били гърци[78]); тѣ само сж били основно елинизирани[78]а). За по-старото гръцко влияние върху Македония нѣмаме извѣстия. Въ най-старитѣ монети срѣщаме йонийски алфабетъ[79]); прѣди Филипа въ македонския царски дворъ навѣрно се говорѣло йонийски; отъ врѣмето на Филипа се употрѣбя атическиятъ[80]). Отъ врѣме на Александра I Филелина македонската царска фамилия съзнателно се стрѣмила да сближи Македония съ гръцкитѣ държави, гръцката култура. Тая династия разбрала, че, за да може да играе политическа роль въ Гърция, трѣбва да потърси сближение съ духовната елинска култура; въ противенъ случай тя не би могла да излѣзе изъ рамкитѣ, въ които били заключени съсѣднитѣ тракийски и илирийски князе[81]). Ако въ Мала Азия ок. 400 г. пр. Хр. нѣкои отъ персийскитѣ сатрапи възприели въ двороветѣ си гръцката култура, това толкози по-малко трѣбва да ни очудва въ една държава, която отъ старо врѣме била въ съсѣдство съ гръцки племена и била изложена непосрѣдствено на гръцко влияние.

---

[77]) fr. 249 у Müller, I, 320: *ἔπειτα δ' οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ἐκ πολλῶν τόπων ἦσαν συνερρυηκότες. οἱ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας, οἱ δ' ἐκ Θετταλίας, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος . . . Οἶμαι γὰρ τοὺς ἑταίρους οὐ πλείονας ὄντας κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὀκτακοσίων οὐκ ἐλάττω κεκτῆσθαι γῆν ἢ μυρίους τῶν Ἑλλήνων, τοὺς τὴν ἀρίστην καὶ πλείστην χώραν κεκτημένους.* За това мѣсто ср. *Martin*, у Daremberg-Saglio, Dictionnaire des Antiquités, III, 1, стр. 160 сл.

[78]) Интересно е да отбѣлѣжимъ, че и днесъ антропологическия типъ на гърцитѣ въ Солунския и Битолски вилаети съвсѣмъ се различава отъ типа на гърцитѣ по брѣговетѣ и островитѣ на Егейско море; в. *Schjott*, König Alexander und die Macedonier, стр. 16.

[78]а) в. *Kiessling*, ц. м. стр. 1015.

[79]) *Niese*, I, 24.

[80]) *Witkowski*, Jahresber. über die Fortschritte der klass. Altertumswiss. 1904, т. 120—123, стр. 186.

[81]) *Kaerst*, I, 111 сл.

Българското скорописно писмо и образци отъ него.

Словѣнскитѣ племена въ Балканския полуостровъ, които се намирали подъ властьта на българитѣ, скоро слѣдъ сдобиването си съ писмена, служили си съ двѣ азбуки: *глаголицата*, която е била съставена отъ св. Кирила философа*) и така нарѣчената *кирилица*, или по-правилно — *климентица*, която нагласилъ за по ясно и по лесно разбиране св. Климентъ, *епископъ словѣнски*, както туй пише прочутия византийски канонистъ Димитрия Хоматенъ, *архиепископъ български*). И двѣтѣ азбуки нѣколко вѣкове наредъ били въ общо употрѣбление между южнитѣ словѣни. Това вече е установено отъ многобройнитѣ ржкописни сборници, писани съ *глаголица* и съ *кирилица*. Явно съперничество между едната и другата азбуки не е имало, тъй като и двѣтѣ минавали, като азбуки, съставени отъ свети и високопочитани лица отъ южното словѣнство И само благодарение на силното проникване въ българскитѣ земи на византийската култура и образованость, трѣбало е *глаголицата* постепенно да отстжпи мѣстото си на *кирилицата*, като по-блиска до гръцкото писмо.

Видътъ на буквитѣ, съ които си послужилъ Климентъ, е билъ онзи на унциалното гръцко писмо, т. е. на заглавнитѣ букви, или така нареченото *уставно* писмо, съ което си служело византийското духовенство при писването само на богослужебнитѣ си книги и то прѣзъ IX—XII вѣкове*). Затова

*) **И абие оустроикъ писмена и бесѣдоу съставл. поути сѫ іатъ моравьскаго . . .** казва се въ житието на св. Методия, писано отъ св. Климента . . . А Черноризецъ Храбръ въ статията си: **О писменехъ** пише: **Посла имъ сѣтго Кѡнстантина филѡсофа нарицаемаго Кѵрила мжжа праведа й истинна й сътвори имъ л. писмена и осмь, ѡка ѕбѡ по чиноу гръчьскыхъ писменъ, ѡка же по словѣнстѣи рѣчи . . .**).

) **Моудрьствова же й ѡбразы йнїе словесніе ѩвленнѣишее паче йх знаіше прѣмоудрїи Кѵрилъ. *Ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον, ἤ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος.* Виж. Г. Баласчевъ, Климентъ епископъ словѣнски . . . . стр. LXIV—LXV и Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 59—60.

*) Формата на гръцкото унциално писмо читателя ще намѣри въ първата статия на списанието ни: „Старо-българскитѣ каменни надписи отъ великия канъ Омъртагъ“.

виждаме, че и най-старитѣ писменни словѣнски датирани паметници по видътъ на писмото си до толкова сѫ сходни съ гръцкитѣ литургически книги, че на първъ погледъ, ако не се обърне внимание на язика, мѫчно може да се отличи дали писмото е гръцко или словѣнско. (Напримѣръ каменния надписъ отъ царь Самуиля 993 г. и пр.).

Отличителнитѣ черти на словѣнското уставно писмо сѫ слѣднитѣ: Буквитѣ се писватъ право съ правилни линии и правилни закрѫгления; всѣка буква се писва отдѣлно и почти на равно растояние една отъ друга. А пъкъ сложнитѣ букви не сѫ се писвали веднажъ, нъ въ нѣколко прѣкъсвания. При туй височината на буквитѣ и срѣдната имъ ширина е равномѣрна; сетнѣ, линиитѣ на буквитѣ не сѫ твърдѣ дебели и ако да има такива, то прѣходътъ отъ тънки къмъ по-дебели линии не бие на очи; а освѣнъ това, горнитѣ и долнитѣ извити части на буквитѣ сѫ приблизително еднакви по размѣра, та вслѣдствие на всичко туй *уставното* писмо изглежда доста красиво и симетрично.

Нъ такъва правилность въ формата на писмото дълго врѣме не траяла, ако и да се налагала първоначално отъ светостьта на писмената. Нуждата отъ книги, породила бързото развитие на църковната книжнина, която отъ день на день растѣла и писцитѣ за да наваксатъ тази потрѣбность, започнали да писватъ по-бърже, поради което настѫпило прѣнебрѣгване на основнитѣ правила при писването на отдѣлнитѣ букви. Тѣ се писвали наклонени на дѣсно и по-блиско една до друга; крайнитѣ извитини станали по-къси и пояситѣ на буквитѣ сѫ измѣстени малко по-нагорѣ отъ срѣдата. Вслѣдствие на тази промѣна писмото получило другъ типъ по-неправиленъ, който и се нарича *полуустав*ъ. За туй отстѫпление не малко повлиялъ византийския скорописъ, който още въ IX и X вѣкъ господствувалъ напълно при писването на книги, които не били литургически, а носили чисто свѣтски характеръ. Палеографитѣ на южно-словѣнското религиозно писмо забѣлѣзали промѣната въ писмото още въ рѫкописи, писани въ XII вѣкъ, а особенно прѣзъ XIII; а къмъ XIV вѣкъ изглежда, че тѣ сѫ били вече напълно завършени и тогава прѣобладавало вече полууставното писмо въ църковнитѣ книги*).

Нъ пита се, какво ставало у южнитѣ словѣни съ писмото, което е служило за свѣтскитѣ нужди. На този въпросъ до сега токорѣчи никой отъ словѣнскитѣ палеографи не е обърналъ внимание, защото словѣнски паметници съ не религиозенъ характеръ до скоро не сѫ били оповѣстени, съ исключение на грамотитѣ и каменнитѣ надписи, за които става

*) Е. Ѳ. Карскій, Очеркъ Славянской-Кирилловской Палеографіи стр. 169—174 и П. А. Лавровъ, Югославянская Палеографія стр. 50 и пр.

дума по-долѣ. Нъ прѣди нѣколко мѣсеци биде издаденъ зографския подписъ на иеромонаха *Макария* отъ 980 г. (Вижъ клише № 1).

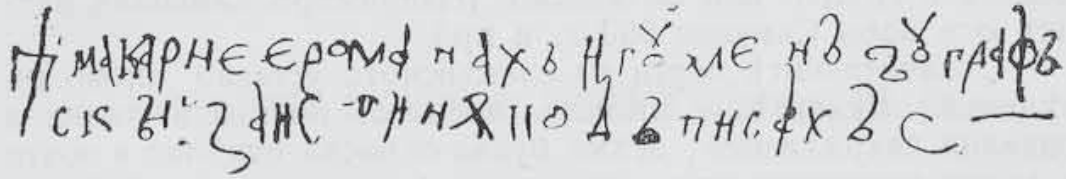

№ 1.

„Зографскиятъ подписъ се отнася къмъ най-старитѣ български паметници и по своята графика. Изобщо той има полууставенъ видъ. Подписвачътъ, несржченъ, е захваналъ по-полека, съ чъртици при крайщата на буквитѣ, нъ отъ втората дума е продължилъ по-свободно. Подобни чъртици са поставени и въ втория редъ на буквитѣ к и ы . . . Буквата а напомня изобщо формата на старитѣ паметници . . . Сжщо тъй сж писани и є, к . . χ, т, ф, с, ж . . . Буквата ъ, съ завита горна часть, се срѣща въ старитѣ *полууставни и бързописни* текстове. Образътъ на з е запазенъ въ два вида: едното като z, което отговаря на грѣцкото уставно Z, и другото, като гръцкото скорописно ζ, съ дълга завита опашка“ . . . (Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 19—20). Отъ самия изгледъ на зографския подписъ, както и отъ цитираното по-горѣ става ясно, че словѣнитѣ въ Македония още въ X вѣкъ едноврѣменно съ уставното писмо си служили и съ полууставното, въ което се забѣлѣзватъ и значителни примѣси на скоропись. И туй става въ писмо съ свѣтско прѣдназначение.

Нъ у насъ се различаватъ два вида курсивно писмо, *по-старо* и *по-късно*. По-стария бързописъ стои доста блиско до полууставното писмо, въ което къмъ края на XII вѣкъ главнитѣ промѣни били вече завършени. А скорописътъ се отличава отъ полуустава по малкия си размѣръ, разстѣгнатость и окржгленость на правитѣ чърти на отдѣлни букви, отъ които повечето сж писани безъ да се прѣкъсва движението на перото, като при туй се забѣлѣзва и особенно начъртание на отдѣлни букви, които сж употрѣбени едноврѣменно съ по-старитѣ видове букви. При туй въ скорописа личи и разтѣгнатостьта на длъжъ на ония букви, които иматъ опашки, подобно на ония които сж тѣсни, та излизатъ вънъ отъ редоветѣ. Наведенитѣ отличителни признаци на бързописа читателя вижда въ клишираний подписъ на Макария иеромонахъ и игуменъ Зографски. Нъ нѣманието за сега на други паметници съ свѣтско съдържание ни прѣчи да прослѣдимъ по-нагледно развитието на бързописа прѣзъ XI и XII вѣкове, когато за чисто богослужебнитѣ книги се упо-

трѣблявало изключително уставното писмо. Между туй въ прочутия търновски каменненъ надписъ отъ царь Асѣна II 1230 г., ако и да е писанъ съ уставно писмо, личатъ отдѣлни букви, които смѣло могатъ да се причислятъ къмъ скорописнитѣ. Отдѣлни скорописни букви се виждатъ и върху царь Асѣновитѣ монети. Важно е тукъ да се спомене и за записътъ въ търновското четвероевангелие отъ 1273, което сега се намира въ Югословѣнската Академия въ Загребъ. „Запись эта, пише Срезневскій, помѣщена на послѣднемъ листѣ книги, и написана скорописнымъ и не красивимъ почеркомъ". (Свѣдѣния и замѣтки стр. 13). Тъй че, въпрѣки такъво оскждие на скорописни паметници за горната епоха, все пакъ може да се направи заключение, че у южнитѣ словѣни бързописното писмо се появило почти едноврѣменно съ уставното, а не съ полууставното, както това е станало въ Русия. Непослѣдователностьта въ това отношение, трѣбва да се отдаде прѣди всичко на силното византийското влияние, тъй като тамъ е господствувало още отъ IX вѣкъ гръцкото курсивно писмо за не литургическитѣ книги; а българитѣ тогава сж се намирали подъ влиянието на византийската образованость и въобще — на нейната култура, поради което тѣ не сж могли да не се повлияятъ и по отношение формата на писмото си.

И до като царскитѣ грамоти прѣзъ XIII и началото на XIV вѣкъ сж писани съ полууставъ, въ срѣдата на XIV в. грамотата на царь Иванъ Александра, дадена на Орѣховския мънастиръ въ радомирско прѣзъ 1348 г., е писана съ скорописно писмо. Даже и проф. Е. Ѳ. Карскій, който твърди, че „скоропись раньше явилась у южныхъ славянъ, имѣющихъ скорописныя книги уже съ начала XV вѣка", относително писмото въ този хрисовулъ пише: „здѣсь полууставъ даже переходитъ въ скоропись". (Очеркъ Славянской Кирилловской Палеографій стр. 172—175). И Срезневскій пъкъ казва: „она написана на бумагѣ (на двухъ листахъ склѣенныхъ въ длину) скорописью" (стр. 22, Свѣденія и замѣтки . . .). Образецъ отъ писмото на царь Александровия хрисовулъ читателя вижда тукъ въ клишето № 2.

Между туй прѣзъ Иванъ Александровото врѣме намираме срѣдно-български църковни книги, писани изцѣло съ бързописно писмо. Такъвъ е ржкописътъ подъ заглавие **Лѣствицж**, който се пази въ Рилския мънастиръ подъ № 44. (Виж. Е. Спростр. Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката при Рилския мънастиръ, стр. 64—66).

На листъ 339-а четемъ:

Въ лѣто .ѕ. ѻ. и҃. ѳ. и ѕ҃. (6872 = 1364 г. ендико ѕ҃.

Исписа ся сіа книга. сими трими и тлѣнными пръсты. ѻ послѣднихъ инокомъ Ѳеодѡсиемъ, въ мѣстѣ Оусты при Тръновѣ градѣ. при благовѣрнимъ цари Ѩанѣ Алеѯандрѣ, и ца-

рици его Θеωдωрѣ новопросвѣщеннѣи. Да моля вы ωци и братїа, исправлѣжще чътѣте, а не клънѣте“.

Други скорописни ржкописи и записки вижъ пакъ тамъ стр. 67 „писмо полууставно, приближава се до бѣрзописъ“; и още на стр. 61—62 и пр. и пр“.

Що се отнася до писмото на царь Ив. Шишмановия хрисовулъ, даденъ на Рилския мънастиръ прѣзъ 1378 г., ако

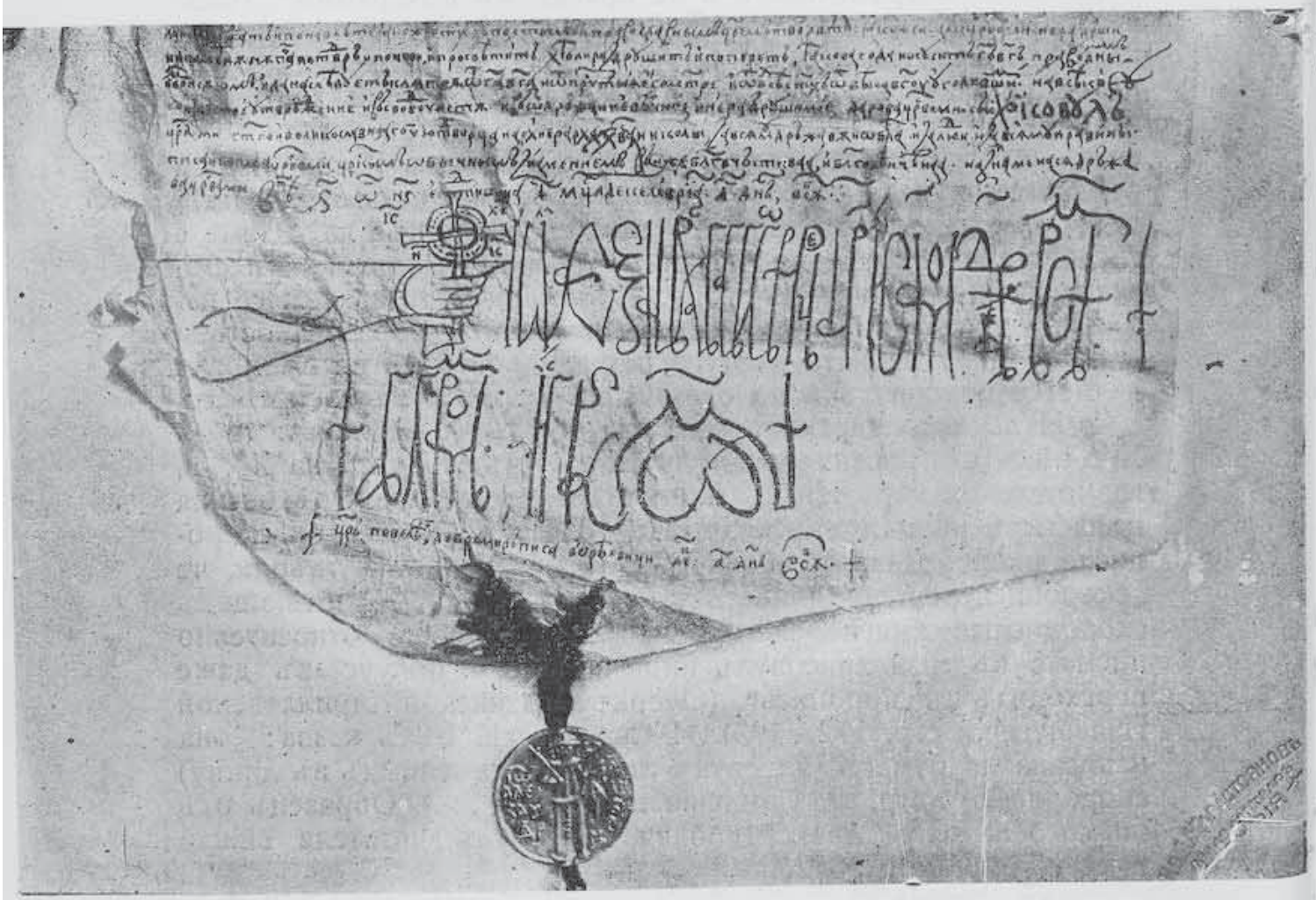

№ 2.

и да пише проф. Л. Милетичъ, какво „писмото е хубавъ, четливъ, характеренъ полууставъ отъ XIV вѣкъ“, (виж. Приложение на „Църковенъ Въстникъ“ кн. IV, V и VI, стр. 117) ний твърдимъ, че тоя хрисовулъ е прѣписанъ въ 1734 г. 12 септември отъ иеромонаха Партения*), както туй се установява

*) Иеромонахъ Партения е позната личность и съ приписката въ единъ сборникъ. Виж. Е. Спространовъ, Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката при Рилския манастиръ стр. 93.

отъ скорописната приписка въ сжщия хрисовулъ, на която никой ученъ до сега не е обърналъ нуждното внимание. (Въ този случай сама филоложката наука заблудила проф. Милетича съ 356 г. И други работи отъ проф. Милетича сж писани небрѣжно и прибързано). Слѣдователно, за оригиналния почеркъ на тоя хрисовулъ, не знаемъ за сега нищо положително.

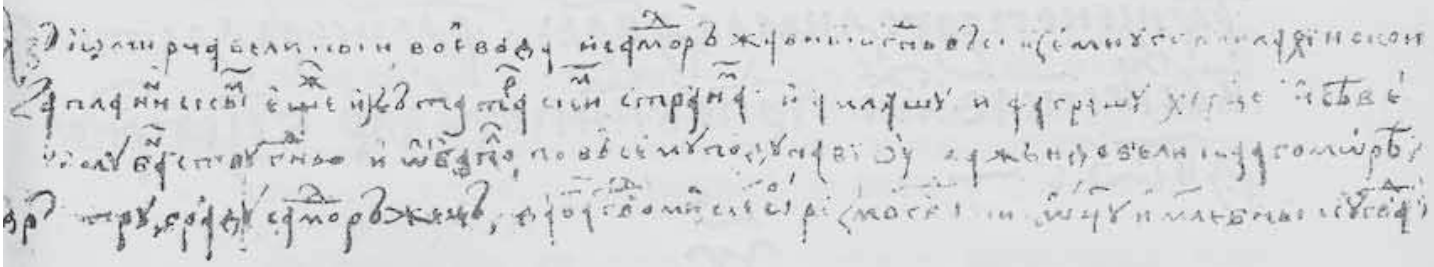

№ 3.

А къмъ края на XIV в. по-старата форма на курсивното писмо пробива си пжть и въ унгро-влахийскитѣ земи, въ които по онуй врѣме успѣшно зе развиваше старо-българската образованость и пускаше дълбоки корени българското културно влияние Съ настжпването пъкъ на турския погромъ

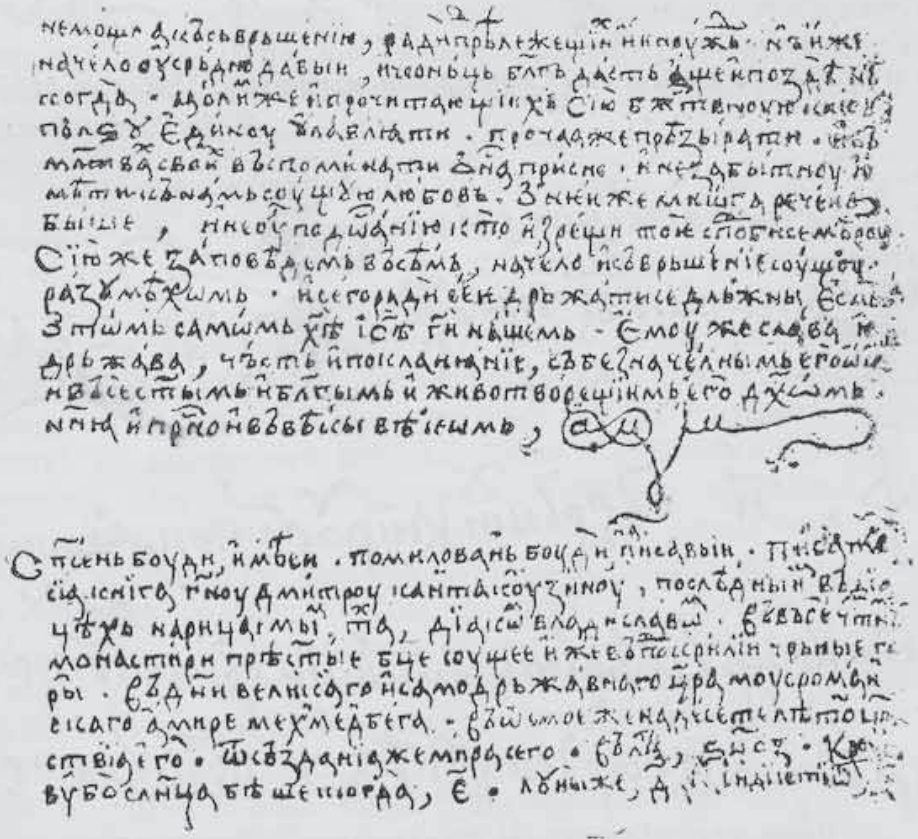

№ 4

Взето отъ таблицитѣ на Югославянската Палеографія отъ проф. П. А. Лавровъ.

въ България туй влияние още повече се усили поради изгонването на българското духовенство, отъ което голѣма часть намѣри тамъ подслонъ. Въ основата на унгро-влахийската писменость, която въ XV вѣкъ била напълно развита, лежи

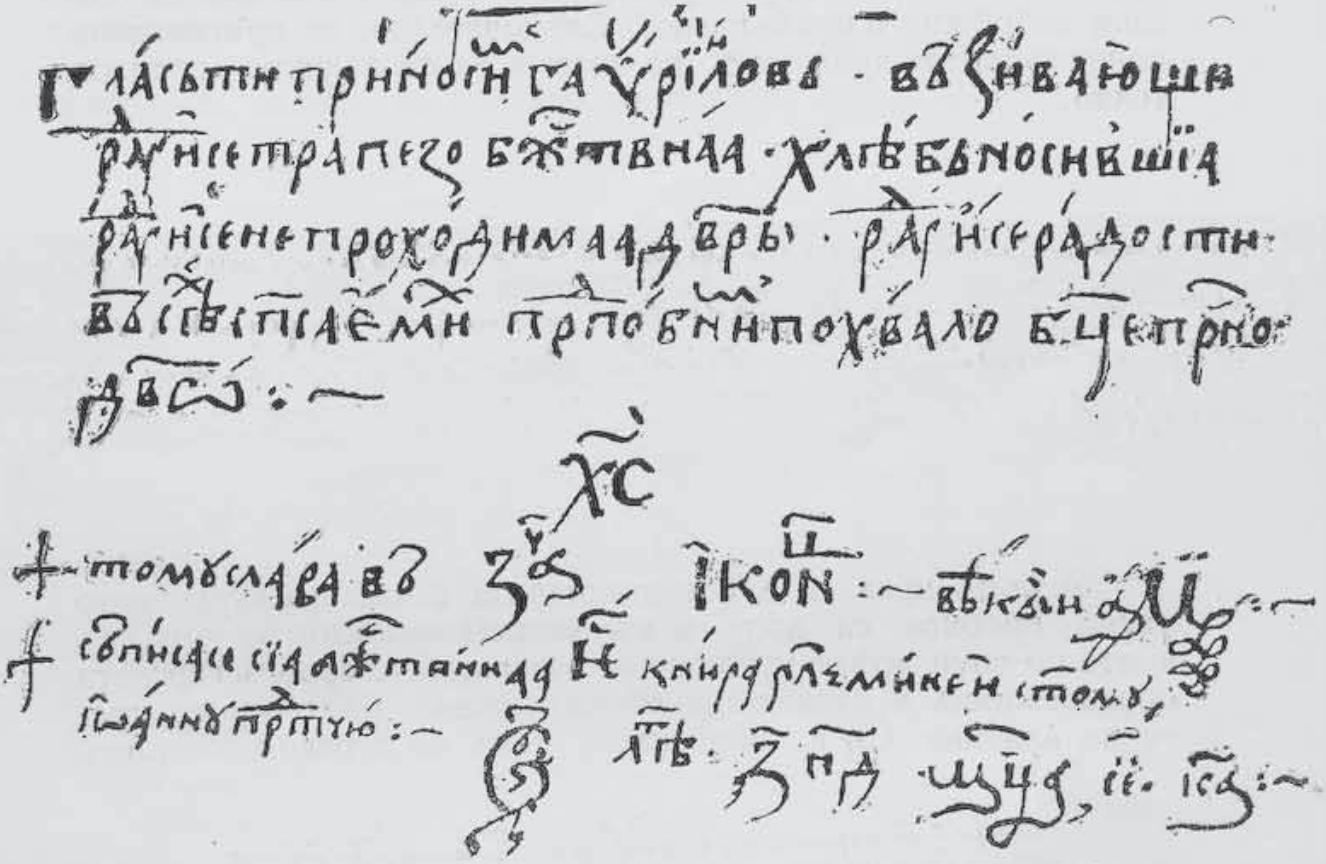

№ 5 и 6. Изъ ржкописи отъ Слѣпченския мънастиръ. 1546 г. и 1553 г.

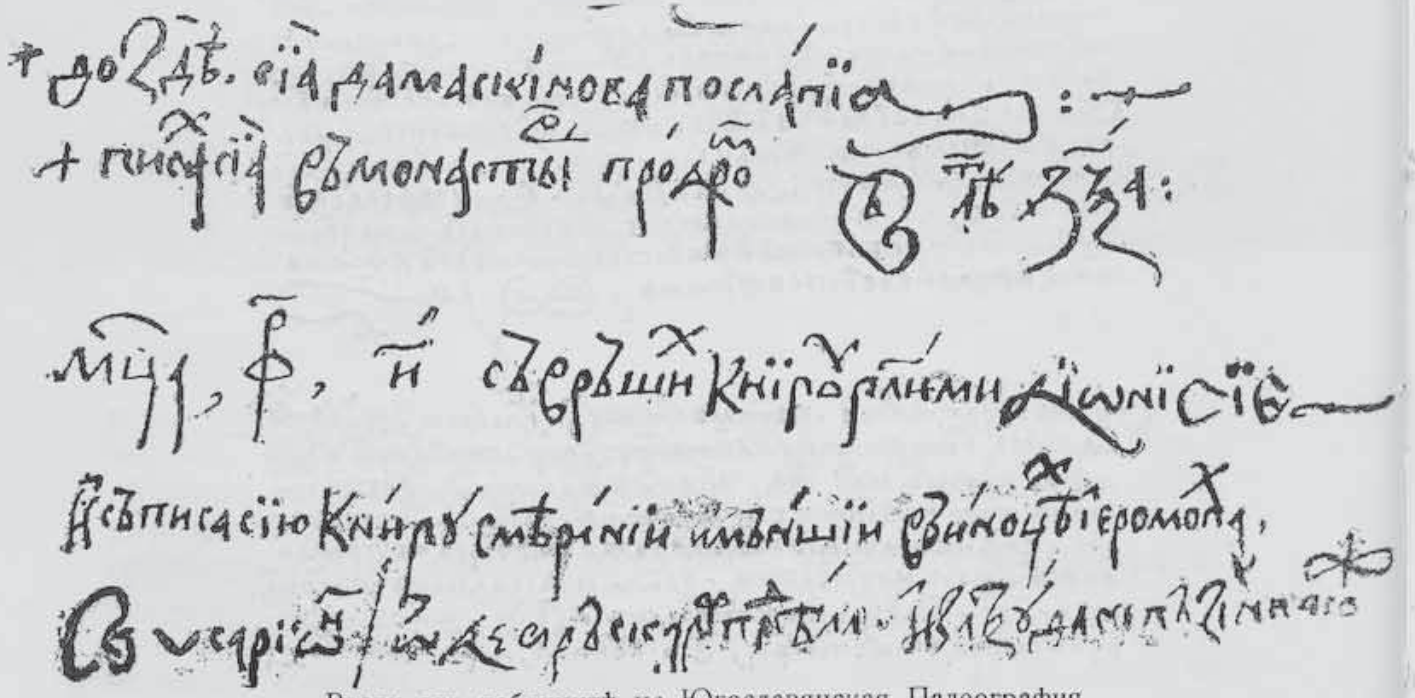

Взети отъ таблицитѣ на Югославянская Палеография.

българската писменость съ правописанието на търновския патриархъ Ефтимий. Читателя тукъ намира образецъ отъ скорописа, който е употрѣбенъ въ така наречените влахобългарски грамоти, издадени отъ великитѣ унгро-влахийски войводи. Клише № 3.

Между туй бързописното писмо по-старъ типъ почва напълно да се вмъква въ XV в. и въ книгитѣ ни съ чисто религиозно съдържание. Съ такъво нововеденіе се нарушавала нѣколковѣковната традиция. Прѣдставения тукъ образецъ носи датата 1469 год. Клише № 4.

Другитѣ два образци сж писани пакъ въ Македония, само че приблизително подиръ единъ вѣкъ. Клише № 5 и 6. Въ тѣхъ ясно личи, че въ нашитѣ мънастири скорописното писмо било доста обикновено, та не могло да се избѣгне, въпрѣки напрѣганието на писцитѣ да пишатъ църковнитѣ си книги съ полууставъ.

Съ скорописа си служили и нашитѣ иконописци още пръзъ XVI и XVII в. Туй се забѣлѣзва въ надписитѣ на светиитѣ и подписитѣ на самитѣ автори, както и въ названията на дарителитѣ на иконитѣ. Нъ нека минемъ къмъ бързописътъ, който служелъ за общественитѣ свѣтски нужди. Кл. № 7. Тукъ читателя има прѣдъ очи едно частно писмо, писано въ Крушево прѣзъ 1637 г. и изпратено въ Прилѣпъ*). Писмото е твърдѣ характерно и изглежда, че се развило доста самостоятелно въ Македония; то има сходство съ писмото въ слѣпченскитѣ ржкописи. Неговото языковно значение се изтъква отъ г-нъ Д-ръ Ст. Младеновъ, комуто изказваме нашата благодарность за готовностьта му да направи языковитѣ бѣлѣжки върху него.

---

*) Споредъ едно, най-достовѣрно прѣдание сегашниятъ градъ Крушево (битолски вилаетъ) прѣди два вѣка е билъ малко българско селище, кацнало на планината (1180 м. надъ морската повръхность), като малъкъ чифликъ на единъ битолски бегъ. Въ това селище въ разни врѣмена се заселвали бѣжанци отъ много други градове и села отъ околностьта на дебърско, охридско, срѣдна Албания и отъ Грамосъ. Особено въ началото на миналия вѣкъ въ гр. Крушово прибѣгнали жителитѣ на разоренитѣ отъ Али-Паша Тепеленски градове и села съ влашко, българско и православно-албанско население. По този начинъ малкото селце се подигнало и станало единъ цвѣтущъ градъ съ чисто християнско населенне. Първата работа на първенцитѣ на този събуденъ градецъ е била да откупатъ правата на бега и да се провъзгласи независимъ отъ него градецъ. Слѣдъ това въ растояние на дълги години тази миниатурна Швейцария се управлявала отъ мѣстнитѣ първенци безъ да се чувствува жестоката турска власть. Поради туй околнитѣ градове и села гледали на този градецъ като на азилъ. Прѣслѣдвани чифлигари или селяни отъ други селища продължавали да прибѣгватъ въ гр. Крушово, гдѣто намирали братска

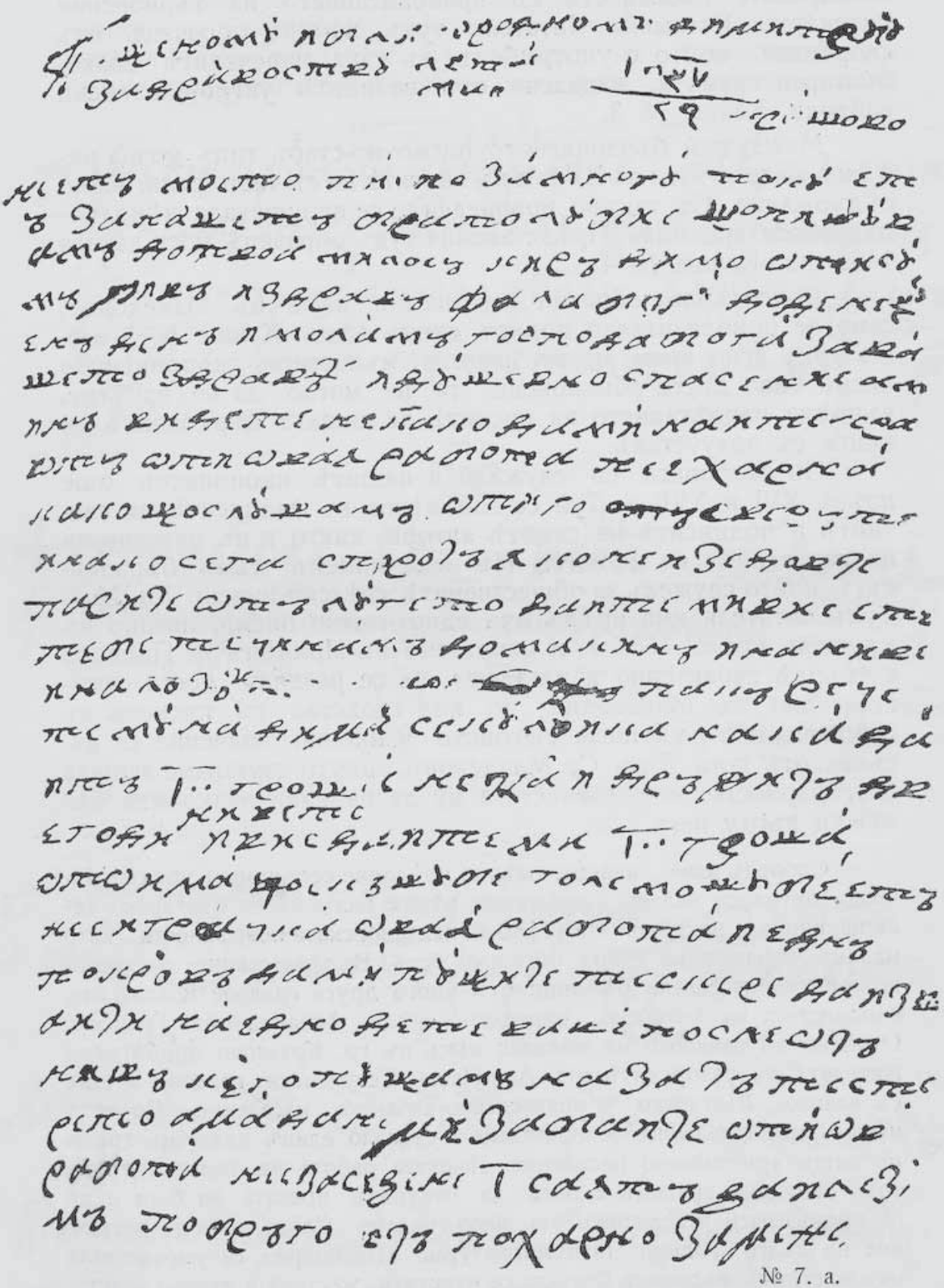

№ 7. а.

помощь и относителна свобода. Този градъ внушавалъ отъ друга страна респектъ и на турцитѣ, макаръ, че албанскитѣ разбойнишки чети често пѫти достигали до гр. Крушово и зимали откупъ, за да се освободятъ плененитѣ крушовчани. П. Чил.

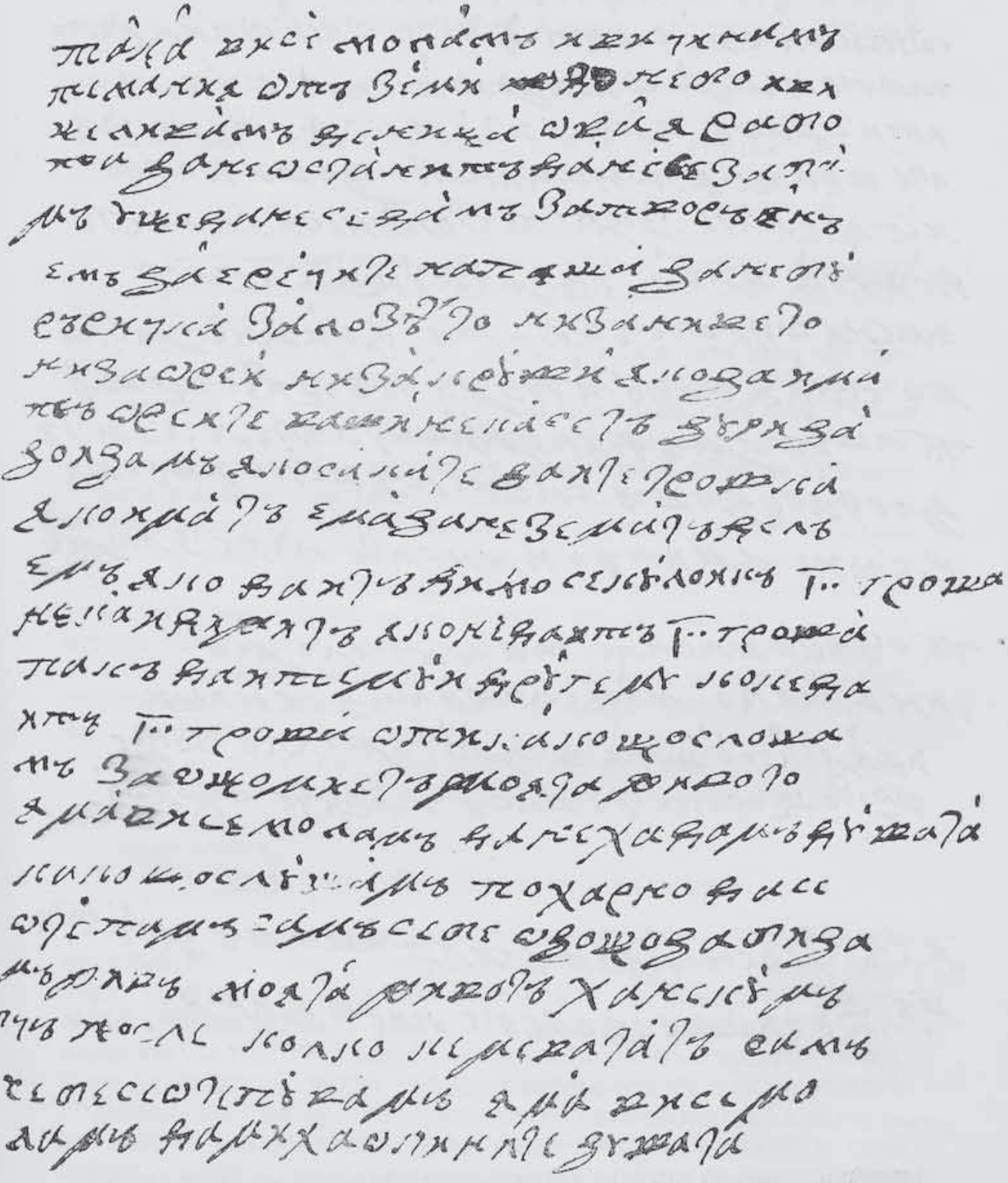

Транскрипция на писмото. № 76.

Пощеному и благородному Димитриѕ за дравоству лета 1637 май 29 Крушово.

п

Не етъ моето писмо за многу току етъ за нашетъ братолюбие що пишувамъ до твоа милосъ киръ Димо ѡти сумъ живъ и здравъ фала богу до денешенъ денъ и моламъ господа бога за вашето

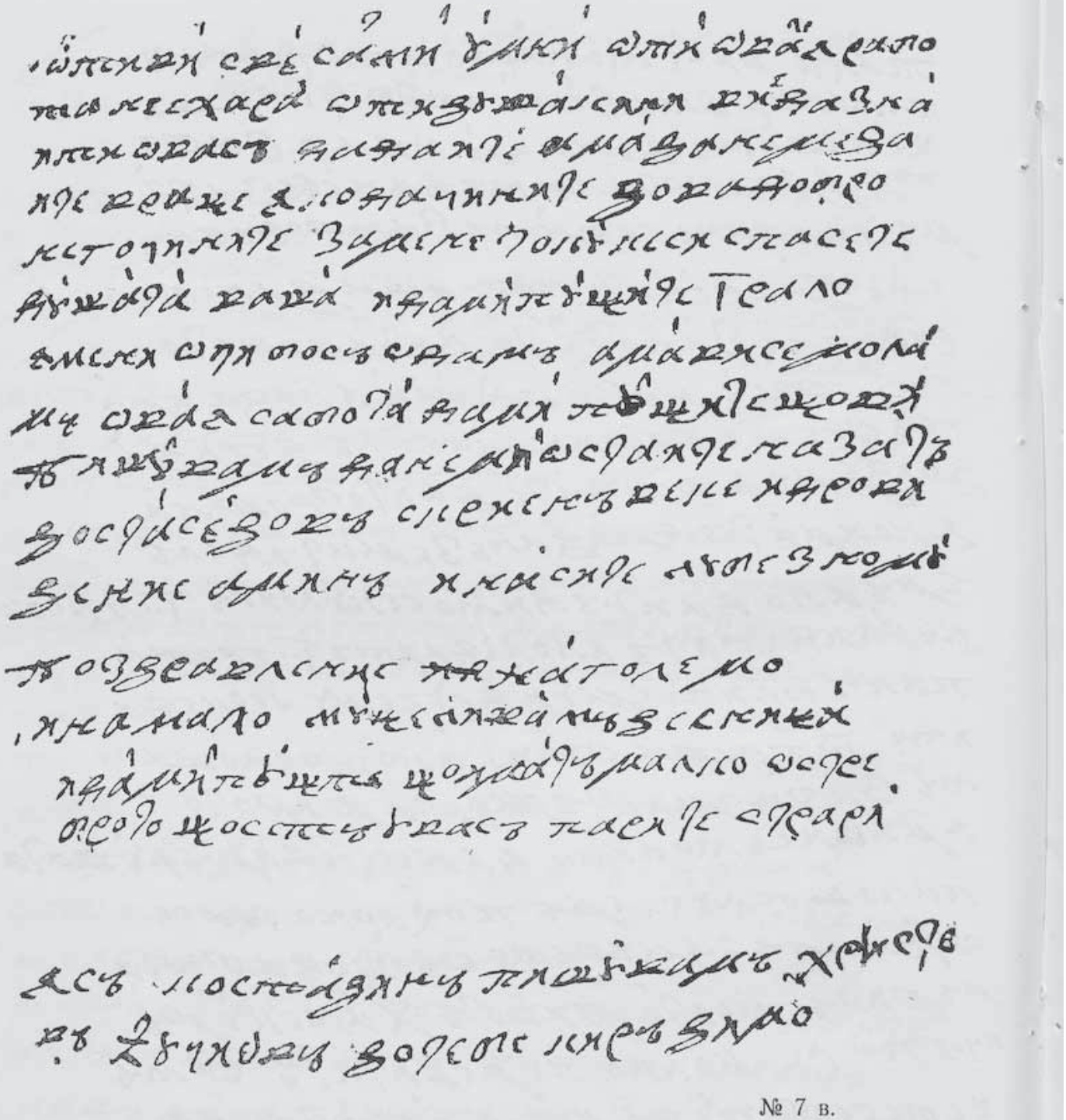

№ 7 в.

здравѣ и душевно спасение аминъ. видете некако да ми наите краωтъ ωти ωвая работа не е харна како що слушамъ ωти го отъсверъ те инако сега споротъ яко не и зедовте парите ωтъ лугето даите ми вие ете тебе те чинамъ домакинъ и на ниве и на лозе . . . пакъ речете му на Дима Секулоика нака даитъ 100 гроша и нека и дръжитъ две години нивето и вие даите ми 100 гроша етω има чоекъ шубе големо шубе етъ не е играчка ωвая работа и еднъ покровъ да ми пущите тескере да изваите на едно дете ваше после

Между туй къмъ края на XVII и началото на XVIII вѣкъ у насъ се срѣща втория видъ скорописъ, или така нарѣчения

отняшъ ке го пущамъ назатъ тескерето ама да не ме забаите ѡти ѡва работа не е за седене 1 саятъ да излезамъ побръго етъ по харно замене така ви се моламъ и ви чинамъ темания ѡтъ земи до небо и ви целивамъ десница ѡвая работа да не ѡстанитъ да не се забамъ уще да не седамъ затворъенъ емъ да е речите на Пеша да не буръричка за лозѣто ни за нивето ни за ѡреи ни за круши яко да иматъ ѡреите ваши нека сетъ дури да доидамъ яко сакате даите трошка яко иматъ ема да не зематъ делъ емъ яко даитъ Димо Секулоикъ 100 гроша нека и даитъ яко не даитъ 100 гроша пакъ даите му и другему ко ке даитъ 100 гроша ѡти како що слошамъ за ощо ми етъ моята живото яма ви се моламъ да не хадамъ душата како що слушамъ по харно да се утепамъ самъ себе, ѡдощо да бидамъ живъ. моята животъ ха некумъ ичъ после колко не ме вататъ самъ себе се ѡтепувамъ яма ви се моламъ да ми ха ѡткините душата оти ви све сами умни оти ѡвая работа не е харна оти душа ки ми вие (спасите) да знаите ѡвасъ да даите ама да не ме даите враце ако да чините дова добро не го чините за мене току ке си спасете душата ваша и да ми пущите 1 рало емени оти босъ ѡдамъ ама ви се моламъ овая сабота да ми пущите що ви пишувамъ да не ми остаите назатъ доста седовъ скриенъ веке и дро видение аминъ и на сите любезному поздравление на голѣмо и на мало му целивамъ дасница и да ми пущите що иматъ малко ѡтъ среброто що сетъ у васъ парите стари.

Ясъ Костàдинъ пишувамъ Христевъ Зучиѡвъ до тебе киръ Димо.

На първия обратенъ листъ четемъ: Овия книга еть ѡть Конета Куноѡвъ.

Езикови обяснения на писмото.

Това писмо, намѣрено неотдавна въ Прилѣпъ*), заслужва вниманието на ония немногобройни вече „учени“, които мислятъ, че българщината въ Македония се длъжи на българската „пропаганда“ и които признаватъ, че македонскитѣ говори иматъ най-типичнитѣ особености на българския езикъ, само че смѣтатъ, какво тия особености сѫ се явили отсетнѣ подъ влияние българско. Печатането на това писмо ще бѫде негли полезно за тия послѣдни прѣдставители на излюбленото едно врѣме сръбско учение, че македонскитѣ славяни сѫ чисти „стари сърби“, па и за ония учени, които въ нежеланието си да признаятъ българщината на славянскитѣ говори въ Македония, измислиха нелѣпата теория, че въ тая область живѣе

---

*) Писмото е намѣрено отъ негово всепрѣподобие иеромонаха Дионисий, архиерейски намѣстникъ въ гр. Прилѣпъ, прѣдъ една турска кѫща въ сметището на 20 юлий 1909 година. Г. Баласчевъ.

свързанъ, въ който се вижда послѣдователна завързаность на съсѣднитѣ букви. Безъ съмнѣние за това е повлияло много гръцкото курсивно свързано писмо, тъй като, тогава рѣдко се намиралъ грамотенъ българинъ, който да не знаелъ гръцко писмо, и влиянието му до тамъ стигнало, че на първъ погледъ по формата на писмото не може да се сѫди дали думитѣ сѫ гръцки или български. Тогава свързания бързописъ господствувалъ вече и между югозападнитѣ руси, а сѫщо и въ Молдо-Влахия. Въ нашия народенъ музей се пази единъ книженъ рѫкописъ подъ № 1490, писанъ съ късно уставно писмо, руска редакция, съ запазени тукъ тамѣ юсове; въ тоя рѫкописъ на листъ 33б. се намира слѣдната скорописна записка. Клише № 8.

Югозападния руски скорописъ у насъ едва ли е упражнилъ нѣкакво влияние върху нашето писмо, тъй като, до колкото сме имали случай да прѣгледваме скорописъ изъ разнитѣ библиотечни колекции, не сме забѣлѣзали нѣкакво сходство. Нъ сѫщото не може да се каже за московския бързописъ. Сношенията ни съ Москва сѫ били по живи. Туй се потвърждава между другото особенно и отъ множеството руски печатни книги изъ България, както и отъ самата форма

единъ особенъ македонско-славянски народъ съ особенъ македоно-славянски езикъ, еднакво различенъ отъ български и отъ сръбски. Ако не прѣди много години единъ дилетантъ като И. С. Ястребова печаташе частни писма на македонски българи съ отдѣлни сърбизми, които доказвали, какво въ Македония живѣятъ „стари сърби“, то сега не ще бѫде излишно да се обнародва споменатото по-горѣ писмо, отъ което ще се види, че когато още не бѣше излѣзла нито Паисиевата история, нито написаното „препростымъ и некнижнымъ языкомъ *болгарскимъ* долнія Мусіи“ „Огледало“ на Кирила Пейчиновича отъ Тетовско и когато въобще не е имало ни поменъ отъ българска пропаганда, живиятъ народенъ говоръ въ Западна Македония е билъ тъкмо такъвъ, какъвто го виждаме въ многото, печатани главно отъ македонски българи етнографически материяли, а не какъвто е прѣдставенъ въ Ястребовитѣ писма, прошарени съ очевидни сърбизми.

Па и съдържанието на въпросното писмо, макаръ и да не ни открива нѣщо ново и особено важно, не е съвсѣмъ безинтересно, защото ни загатва за нѣкои страни на тогавашния ни политически и стопански животъ.

Езикътъ на писача има всички типични особености на югозападнитѣ български говори. Изъ областьта на консонантизма трѣба да отбѣлѣжимъ на първо мѣсто твърдѣ честото изпускане на интервокални съгласни: *чоек, остаите, забаите, да не се забам* вм. **забаам* отъ **забавам* все съ изпустнато *в*; да *изваите, да даите,* ако *даитъ, даиетъ, да ми наите*

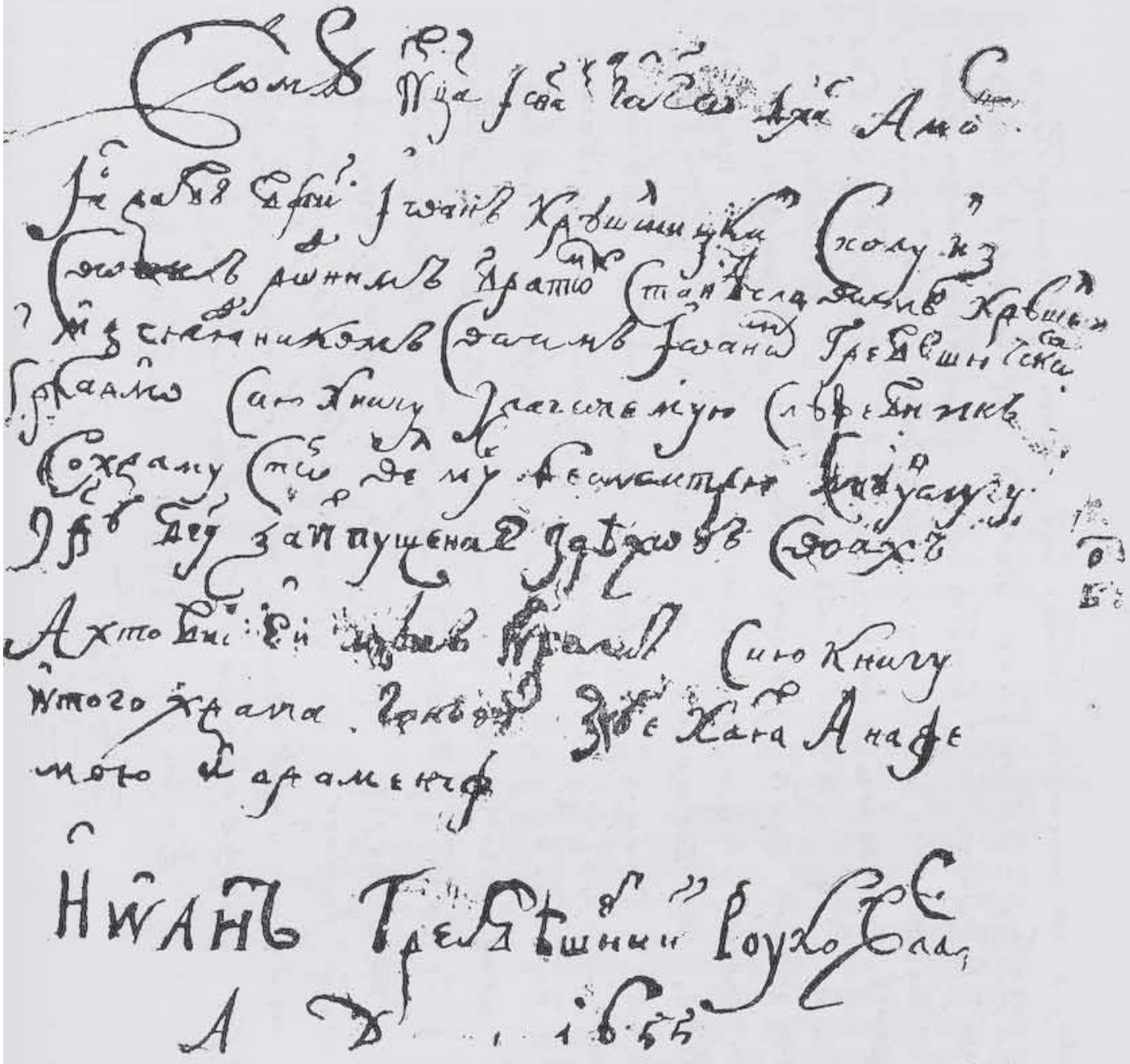

№ 8

Транскрибирана тая записка гласи приблизително тъй:

Во имя ѡца ј сина истагѡ Духа Аминъ.

Јас рабъ божій Јѡанъ Крушилинцки . . . из свѡомъ рѡднимъ братѡмъ Станѣславѡмъ Крушелн(ицкѡмъ) и... гражданиномъ(?) свѡимъ Јѡанѡм Гребешнѣскѡмъ . . . Сию книгу глаголемую служебникъ во храму стму великомученику Деѡмитрїє . . . на услугу г(оспо)ду б(о)гу за ѡ(т)пущение . . . грѣхѡвъ своихъ. А хто би . . . ей . . . ѡтделит. Сию книгу ѡ(т) того храма такова... буде... анафемою.....

Иѡанъ Гребѣшнии . . . Роуковлае . . .

А. Д. „ „ 1655

Ноември д(ень) z.

Азъ смиренный иеромонахъ Пахомій рыбинскаго, посвятивъ праздникъ сей отдалъ народу
вселенскому в Словакии Создателю и Святой Троицы его животворящей
реки любезнаго и пустыя радости ради во единыхъ днехъ хощу на
сей день Дароволивъ благодетель царицу мар. Сопружницы Сол
тана турецкаго. . . . . Азъ настоящее хрусовулъ или
златую печать благодетельства цра Іоанна шестаго роздрешенія,
прочитахъ его на харатіи и не пришло возбавленіе, но воспомнилося всегда и прежде сего начало
вѣки твои, всѣ чтущіи прилежно да знаютъ извѣстно
ради сіе и потребно неврн. и Сороківи старанія Дароватаго
Стефанія в лѣто Стивн. и православнѣй царей. но они
ради лукавыя грабители и Стопащи, суды и Дѣяніи
во отнз вѣчніи со своимъ отцемъ діаволомъ и хвастрыми
мохамедомъ вѣрніи царіе за мало и злотворенія ради
показаніи Столпъ отцъ Іоанне во цра нелѣпое со Христомъ
и Святыя Божіи нашей, и вѣра и ревніи злотворіи
его да Стодолжатся Соободворятся Сообсѣми Святыми и вѣчна
его

аминь. 1734 Сентября 12

Рядомъ падъ Іаромъ

Ето транскрипцията на горната приписка, № 9 приписана въ царь Ив. Шишмановия хрисовулъ:

Вѣдомо буди како пріидохъ на поклоненіе светгѡ ѻца Іѡанна пустинижителя рылскагѡ и посѣтихъ красную (сию) ѡбителъ царским настоніемъ и иждивлéнїемъ ѡт ѻснованія создáниую и стыя éгѡ цѣлебния мѡщи смирéннѡ лобизахъ и иныя различиія мѡщия в... ед... ѷкону іакѡ насажде́нія дарованіу блаже́ней царици Марі... сопружицы султа́на туре́цкагѡ ..... àзъ настоящіе хрисовулъ ѷлѝ златную печат блаже́ннаго цря Ѩоа́нна Шишмана бы(сть) роздуше́нія, преписàхъ èгѡ на хартію (что) (или да) бы такѡвое благодѣяніе цàрское не пришлѡ во забве́ніе, но воспоминало ся всегдà и предъ богомъ и человѣкомъ. Тѣмже вси чтущие прилѣжнѡ да знàете извѣстнѡ іакѡ àще и разграбѝли неве́рни и суро́віи агаряни дарова̀ная стяжа́нія ѡт благочестивихъ и православнихъ цàрей но ѻни іакѡ лихѡимци грабѝтели и стотàтци будутъ ѡсуждéни во ѻгнъ вѣчній со своимъ оучѝтелѡмъ діàволомъ и лжепророкомъ мохаметомъ. Вѣрніи же царіе за милость и благотворе́ніе іàже показàли стѡму ѻцу Іѡа́нну во царство небе́сное со хрістомъ истиннимъ богомъ нашимъ ѝдѣже ѷмы грѣшніи благодатію éгѡ да сподобымся водворятися со всѣми стыми ѡт вѣка ѐму àмѝнъ.

вм. **naídite* съ испуснато *д*. И вметнатото *т* въ *стребро* тъкмо сочи къмъ югозападни български краища. Заслужва да се изтъкне, че фамилни имена се образуватъ и съ формантъ стб. — **нцьк** = югозап. бълг. *ик'* и съ *ов.,—ев.:* срещу Димо *Секулоик'* имаме Костадинъ *Христев Зучиѡв*, не Христевик' или Зучиѡвик'. Щомъ вм. стб. **щ** отъ **skj-* [стб. **нцьк** отъ ис. **ĭskjo-*] срѣщаме *к',*)* естествено е, че и на мѣстото на **щ** отъ **tj* ще стои *к': ке* го чините, *ке* го *пущам.* За отвърдяване на палагиалното *л,* извѣстно на югозап. наши говори, говорятъ написанията *братолѕбие, лѕбезно, лѕгето;* твърдото *л* въ *молам* се явило по аналогия, каквато знаятъ и нѣкои източни готори: *мола* 1. sg. четемъ дори у Вазова. Не е за вѣрване, че писачътъ не ще е знаялъ да пише *ю,* та е писалъ само *у*: формитѣ съ *щ* и *я* ни даватъ право да мислимъ, че писачътъ ще да е знаялъ и буква *ю,* но не я писалъ, понеже изговарялъ твърдо *л* съ *у,* а не *л'* съ *у* което той би прѣдалъ съ *лю.*

Характерна за вокализма на Зучиовия говоръ е формата *денешен:* стб. **ѣ** дава въ югозап. говори въ затворена сричка редовно *е*; отъ стб. **дѣнь** ще се получи, както и въ сички речи наши говори *ден,* ала и отъ стб. **дѣньсь** въ тия югозап. говори имаме *денес* вм. обикновеното въ другитѣ говори

---

*) Покрай *к'* обаче намираме и *щ: пущите, пущам* и *ш* вм. *щ* въ *прошка* „позволение“ отъ *простити;* срв. *да ти е просто, простена книга,* „книга, коѭто владыка дава, кога раздѣли мжжь и женж“. Геровъ Рѣчникъ IV, 313—315.

на бързописа ни. Тукъ читателя има прѣдъ очи бързописно писмо, писано прѣзъ 1734 год. въ Рилския мънастиръ, въ което личи московско влияние. Клише № 9.

А въ слѣднята подиръ него снимка имаме автографъ отъ Паисиевата история листъ 1[6]. Клише № 10*).

Въ почеркътъ на Отца Паисия по-рѣдко се срѣщатъ чисти полууставни букви, а повечето сѫ скорописни, мѫчно четливи и некрасиви, И до като светогорския отецъ подканялъ народа си да се свѣсти и да се несрамува отъ свойта народность, гръцката ученость (чрѣзъ Цариградъ, Солунъ и Св. Гора) продължавала да пуска все по-дълбоки корени изъ

---

*) Съдържанието на кл. № 10 гласи:

(Вамъ напїсахъ кої любите свой родъ ї ѡтечество блгарское ї любите знати за свой родъ й іазикъ преписуйте їсторицу сїю и платите нека вамъ препїшатъ кої умеютъ писатї и имейте ю да се не погуби).

днес и отъ стб. **дънѣшънѣ** ще имаме *денешен*. Въ *краѡт* имаме *о* отъ стб. **ѫ** въ затворена сричка. Ако сѫдимъ по написанието *бръго, дръжите* трѣба да мислимъ, че въ разглеждания говоръ, както въобще въ югозап. макед. говори, не е било развито т. н. сонантно *р*. Излишно би било, значи, да прѣдполагаме, че писачътъ е изговарялъ слогообразователов $\frac{ъ^{г}}{ро}$, а е писалъ *ръ* подъ влиянието на стб. графика, толкозъ повечко, че за такова влияние едва ли може да става дума. Стариненъ е прѣходътъ на **ѫ** вм. **ѣ** въ *у*, който имаме въ *сум*. Трѣба да излизаме отъ една *съм* вм. стб. (**ѥ**)**смь**, като приемемъ, че подъ влияние на съсѣдната устна съгласна **ѫ** се е лабиялизувало сир. получило е характеръ на *у*, срв. още югозап. блг. *седум, осум*, на които напълно съотвѣтствуватъ по образуване ческ. диял. *sedum, (v)osum* отъ **sed^{ъ}m, *os^{ъ}m*, литер. *sedm, osm*. Върху думитѣ, които ни показватъ сѫдбата на **ѣ** и **ѧ** въ разглеждания говоръ [*чоек. големо, целивам* **ѣ** = е, *враце, сабота* **ѧ** = а] нѣма защо да се спираме. Повечко внимание заслужва „редуцирането“ на неудареното *о*: *многу, току, дури, уште*.

Членни форми, образувани съ мѣстоимение тъ, та, то, има доста много: *к$^{ъ^{г}}$/$_{ро}$а(j)от, душата, мсята* живот, *вашето* здравѣ, *стребротo, тескеретo, лозетo, лугетo, ниветo, ѡреите, парите сите* [**кьсн** + членъ]. Събирателни отъ срѣденъ родъ като *лугетo* (стб **людьѥ** nomin. plur.), *ниветo*, сѫ ни познати и отъ други блг. говори.

Само на югозап. блг. говори е свойствена промѣната, станала съ рода на думата *животъ*, която по аналогия на своя oppositum *смъртъ, смъртта* ж. р. е станала сѫщо така име

Снимка отъ Паисиевия подписъ въ Карловската разписка. 1762 г.

Иорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 176. № 10

между българския народъ. Прѣзъ началото на XIX в. тя до толкова ги съблазнила, че въ нѣкои български градове: Охридъ, Велесъ, Търново и Свищовъ, почнали да пишатъ съ чисто гръцки скоропись, а въ гр. Велесъ — и съ словѣнски букви гръцки църковни пѣсни. Читателя тукъ има образецъ отъ такъво писмо. Клише № 11.

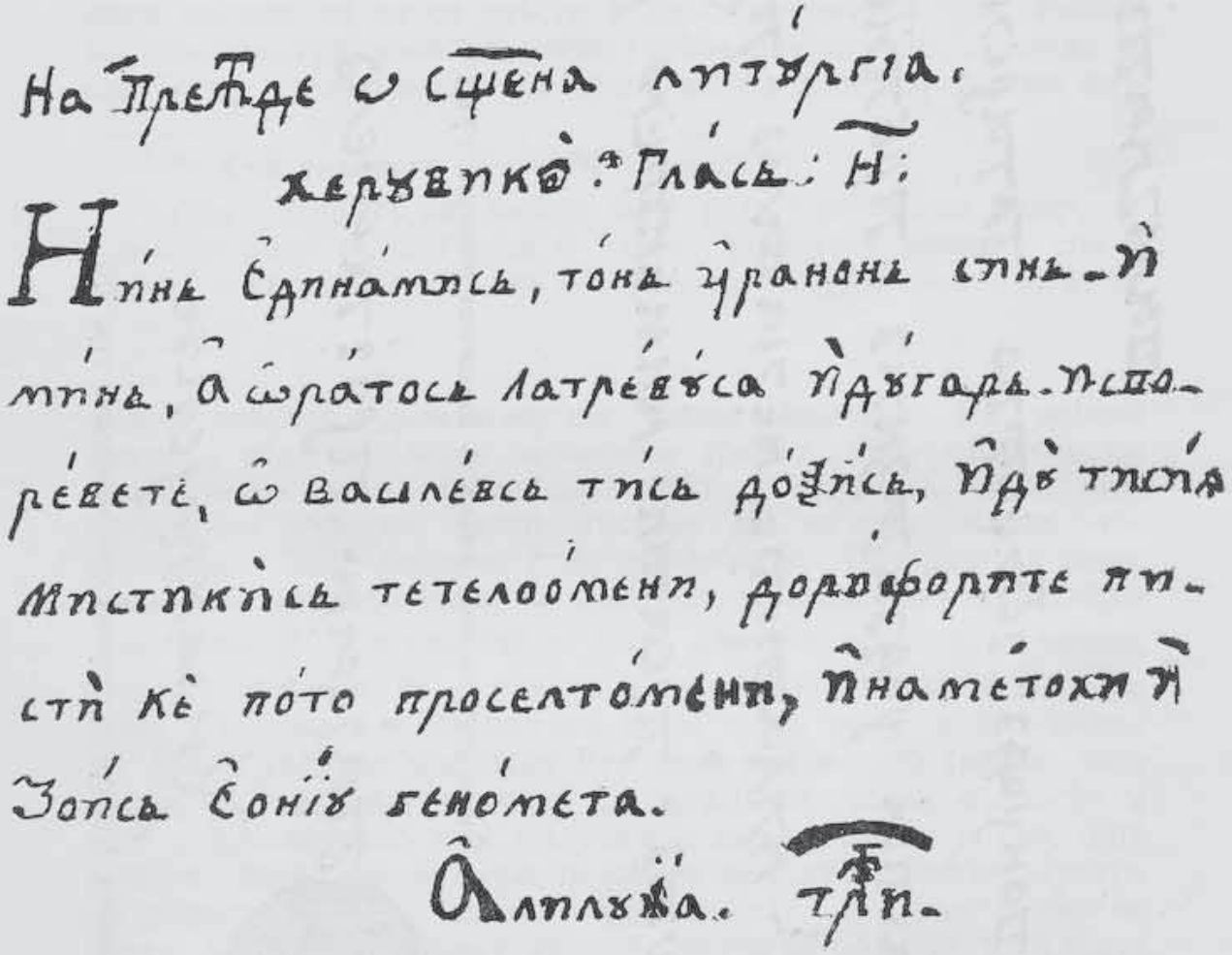

№ 11

отъ ж. р.*): една *живот*, членув. *животта;* въ нашето писмо: *заощо ми ет моята живот;* срв. още чуму ми іе оваа *пуста живот* Сбм. XV 122; да дадат *живота своіа* К. Мисирковъ, „За македонцките работи", София 1903, стр. 94; „„да даруе *долга и весела живот*" въ писмото на даскалъ Йорданъ х. Константиновъ Джинотъ „Минало" кн. II стр. 202.

Стариненъ падеженъ остатъкъ, извѣстенъ и отъ други наши говори, прѣдставя формата *земи* (*темания от земи до*

*) Така е обяснена формата у мене: „Промѣнитѣ на граматическия родъ въ славянскитѣ езици". Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София" кн. II стр. 92.

(Книгата се пази въ народния музей подъ № 3271). По туй врѣме даже гръцката азбука (скорописна) въ много български градове служела за ежедневнитѣ нужди на българското население. А въ мѣста, дѣто гърцизма не билъ проникналъ до тамъ, влиянието му се отразило въ типътъ на българското скорописно писмо. Клише № 12. Прѣдъ насъ имаме скоро-

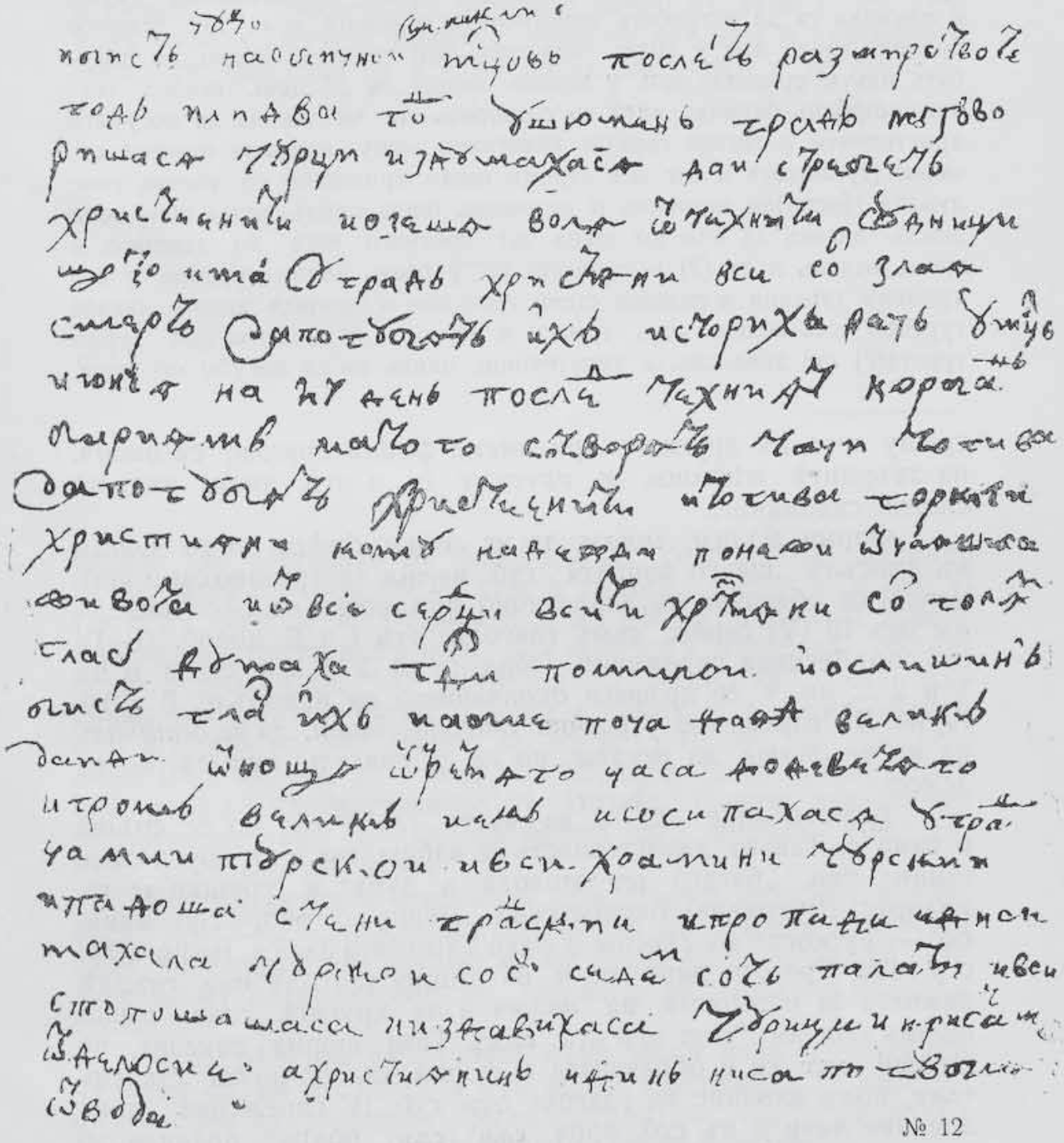

№ 12

небо); разбира се, че това не е старъ родителенъ, ами мѣстенъ падежъ, генерализуванъ подъ влияние на форми като *на-земи*.

Дат. пад. *другему*, ако не е погрѣшно написанъ, има окончанието на мекитѣ мѣстоименни основи (както *(н')ему*);

писъ отъ гр. Шуменъ, писанъ прѣзъ 1821 год., когато се подкачило гръцкото въстание, та шуменци огрозявала опасность да бждатъ изклани отъ съгражданитѣ си турци. Това

Транскрибирана записката гласи:

И бисть чудо необичное неколкі . . . м(е)сцовъ послеть размирството годь или два год. у Шюмень градь наговоришася турци и здумаха ся да истребять християнити и озеша воля ѡт технити судници щото има у градь християни вси со злая смерть да погубять ихь и сториха речь у месець июнія на 27 день послед техният корбань бариямь като го сотворять та чи тогива да погубять християнити и тогива горкіти хиистияни кому надежди понежи ѡт чаянся (?) живота и ѡт все сердци всити християни со голямь глас думаха г(оспо)ди помилои. и ослишань бисть глас(ь) ихь и абие поча даждь великь да иди ѡт нощя ѡт третияго часа до деветяго и громь великь и емь(?) и сосипаха ся у градь чамии турскои и вси храмини турскии и падоша стени градсции и пропади идноѡ махала турскои сось седемь соть палати и вси . . . и издавиха са турци триста(?) ѡт дело сие. а християнинь идинь ни са погуби ѡт вода.

срещу него въ други говори имаме форма *другому* съ оконч. на твърдитѣ мѣстоим. и *другиму* съ *и* отъ имен. пад. по сложн. склониние.

Форми *молам, чинам,* да не *седам, бидам,* ке го *пущам* въ смисълъ „ще го изпратя“ стб. **поѹщѧ** [погрѣшно само *и(з)лезем*] се обяснява съ аналогично прѣнасяне на окончание — *ам* отъ III (V) спреж. къмъ глаголи отъ I и II новоб. (I—IV стб. по Лескина спрежение. Обратно въ 2 и 3 л. ед. ч. и въ 1 и 2 л. мн. ч. се прѣнася окончанието на новобълг. II (стб. IV по Л.) спрежение у всички глаголи: *даит*, да не *останит*, да не ме *даите*, да *речите,* но *ке си спасите* душата, *да не земет.*

Третото лице ед. ч. на **бѣти** гласи *ет,* но се срѣща и само *е*. Такава двойственость се наблюдава и въ други слав. езици; срв. „багато **ѥст** жолода **з** дуба“ и „грушки **ѥ**“ въ малорус. (Буковина) Верхратский „Дещо до говору Буковиньско — руского“ въ Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. Berlin 1908 стр. 432. Третото лице мн. ч. на **сѫщия** глаголъ има твърдѣ важната за историята на нашия и на другитѣ слав. езици форма *сет* вм. **сат* отъ стб. **сѫтъ** Тази форма показва, че покрай **сѫт** се е образувала и форма съ по-низка степень ***сѧт**, подъ влияние на глагола отъ стб. IV спрежение; това влияние личи и въ стб. прич. **сѧн** (**сѫн**) покрай правилното **сѫн**, чес. *jsa, jsouc*(e) отъ едно **se*, **sa*, *tje*.

Заслужва внимание аналогичното прѣнасяне на формата — do,—de — въ формата *зедовте,* вм. новоб. *зех(в)те* отъ стб. **къзѧсте** съ прѣнесено **ѫ**(к) отъ 1. л. мн. ч. Това прѣнасяне

е съдържанието на горната клиширана бѣлѣжка, която се намира на корицитѣ на църковна книга, въ народния музей подъ № 168.

Нъ съ възраждането на българския народъ настжпилъ пъленъ обратъ и въ бързописа. Българския народъ, както е извѣстно, подпадна тогава подъ книжовното влияние на Русия и заедно съ гражданския шрифтъ, който въ 1708 г. съ приказъ въведе Петъръ Велики, възприе отъ нея и курсивното писмо съ прибавка на ж. Туй писмо ни служи и до днесь.

на *до-*, *-де-* е станало въ югозап. бълг. говори подъ влияние на формата *да-до-х*, *да де;* срв. и сръбск. *имаду* 3. л. мн. ч. Па и въ слав. *и-де-* (-тѥ,-мъ и т. н.) *-де-* е прѣнесено, както показва инстинктивътъ н-ти, ако коренътъ бѣше ид-, истинската фориа би гласѣла *исти прѣко *итти, както отъ ид- имаме ѣсти прѣко *ѣсти, отъ вед-ж—вести, отъ плетж—плести и т. н.; или въ лат. имаме *eo, īre* (ео отъ *ϛiō*), гр. *εἶμι*, гот. *iddja* (гот. *ddj* вм. *jj*) и под. Въ аориста *седов* имаме пакъ едно твърдѣ разпространено въ югозап. говори аналогично образувание подъ влияние на форми като *отидох;* срв. зап. бълг. *видох(ф)* вм. видех.

Въ синтактично отношение прѣдставятъ интересъ и фразитѣ: *тебе те чинам домакин; дайте му другему; да е речите на Пеша; пак речите му на Дима Секулоик'а;* на сите лубезно му поздравление *на големо и на мало му целивам десница.*

И въ рѣчника на Зучиева нѣма нищо ново: особенитѣ му думи сж ни извѣстни и отъ други материяли. За *видение* въ смисълъ на „виждане", *рало* (еменин) = „чифтъ", *буричка* = „бъркамъ", *прошка* извинение (у Герова прощка) = „позволение", *пущам* = „пращамъ", *сакате* и *бърго* говори и Геровъ на съотвѣтнитѣ мѣста въ своя рѣчникъ. Извѣстни сж и характернитѣ за нѣкои югозап. говори *одощо, заощо.*

София. *Д-ръ Ст. Младеновъ.*

В. Храновъ.

Лѣсковския революционенъ комитетъ и едно окржжно отъ букурешкия.

Въпрѣки взетитѣ ужъ мѣрки отъ компетентно мѣсто за прибирането и издаването на документитѣ (придружени съ необходимитѣ коментарии), които се отнасятъ до недавнашното минало, и особенно върху революционната епоха, нъ все пакъ и до днесь не е постигната, както трѣбва тази работа у насъ. Редакцията ни, като цѣни високо значението на обнародването документи отъ този родъ, съ удоволствие дава мѣсто на слѣдното окржжно послание, издадено отъ букурешкия централенъ революционенъ комитетъ, което окржжно, тъй любезно ни поднесе г-нъ В. Храновъ, заедно съ бѣлѣжкитѣ си върху основанието и функционирането на лѣсковския революционенъ комитетъ. Окржжното се намѣрило въ книжата на Маринъ Станчевъ, виденъ членъ на лѣсковския революционенъ комитетъ. То е интересно, че ни освѣтлява по въпросътъ за степеньта на политическата узрѣлость на членоветѣ отъ централния комитетъ, като сжщеврѣменно ни запознава и съ възгледитѣ имъ по отношение съсѣднитѣ славянски и не славянски народи.

Окржжното при туй е важно, и като документъ, който ни посочва и врѣмето, когато главнитѣ революционери се считали за достатъчно укрѣпнали вжтрѣ въ турскитѣ земи, та сж се осмѣлили да започнатъ да подбуждатъ българското население къмъ бунтъ и непокорство къмъ турскитѣ власти и да запрѣщаватъ на раята изплащането на османската империя данъцитѣ, чрѣзъ които се закрѣпвалъ турския абсолютизъмъ. Освѣнъ туй въ окржжното се проповѣдва, че българитѣ не трѣба да очакватъ помощь за свободата си отъ Австрия, Германия или Англия, а напротивъ, българитѣ трѣба съ собственитѣ си сили, въ съгласие главно на околнитѣ славянски народи, да се опитатъ да извоюватъ свободата си.

Основанието на лѣсковския комитетъ.

Прѣзъ мѣсецъ ноември 1867 год. Христо Ивановъ — книговезеца, като прѣминалъ прѣзъ Търново, Гор. Орѣхо-

вица, се отбилъ и въ Лѣсковецъ въ домътъ на Маринъ Цонзоровъ. Тамъ събралъ на бързо едно малко число хора, но вѣрни приятели, въ интименъ разговоръ имъ обяснилъ цѣлта, за която е дошелъ, и имъ възбудилъ интересъ за бѫдашата свобода на България. Между събранитѣ сѫ биле: Маринъ Цонзоровъ, Тодоръ Делипенчевъ, Димо х. Вълчевъ и пр.*). Накрай, когато се прощавалъ съ интимната компания казалъ, че има една по достойна, по способна личность, която ще имъ приказва по добрѣ, за освобождението на България — апостола на свободата; той е Василъ Левски, разкалугерения дяконъ. Прѣзъ пролѣтьта, къмъ началото на м. мартъ 1868 г. Хр. Топаловъ е билъ делегиранъ отъ тази компания, отишелъ е при Л. Каравеловъ въ Букурещъ и е издѣйствувалъ отъ него да се изпрати апостола на свободата и въ Лѣсковецъ за да организира комитетъ.

Дѣйствително, прѣзъ мѣсецъ мартъ 1868 год. В. Левски е пристигналъ въ Лѣсковецъ, образувалъ комитетъ отъ горнитѣ лица, които му издали и тескере, отъ лѣсковската община; като му купили конь за 15 лири турски отъ Енча Пасховъ, лѣсковски житель, и го изпратили споредъ едни за Карлово, а споредъ други — за Ловечъ. Въ сѫщата година на първото генерално събрание, открито на 10 декември въ Букурещъ, като прѣдставитель на лѣсковския рев. комитетъ присѫтствувалъ Калчо Пасковъ.

На 2-й октомврий 1869 год. отъ гърбътъ на В. Левски, както е извѣстно, бѣше взето намѣтнатото, изъ пѫтя между Сопотъ и Карлово, палто отъ Ив. Хр. Цочеъ, който си познаялъ палтото, което му било откраднато прѣди една година въ Турно-Мъгурели. Въ това палто, между другитѣ книжа и документи, се намѣрило и пѫтното тескере на името на Василъ Ивановъ карловецъ. Това тескере за пѫтуване било написано съ ржката на самия Левски въ кѫщата на лѣсковскии житель, сега покоенъ, Маринъ Станчевъ, въ началото на м. мартъ сѫщата година (1869 г.), въ присѫтствието на сега покойнитѣ: Маринъ Цонзаровъ, Димо х. Вълчевъ, Христо п. Сѫбевъ, сега живи: свещ. Никола Гиневъ и Пеню Бъчеваровъ. Слѣдъ написване тескерето, втория селски чорбаджия Димо х. Вълчовъ го подпечаталъ съ селския печатъ, а сѫщия селски чорбаджия Д. х. Вълчевъ, билъ подписанъ отъ присѫтствующия комитаджия Христо п. Сѫбевъ.

Слѣдъ залавяне тескерето отъ турскитѣ власти, Димо х. Вълчевъ бѣше издаденъ отъ „турскитѣ уши“ въ Лѣсковецъ: Василъ Козлевъ и Първи Гирджиковъ. Тогава търновското

*) Други отъ първия комитетъ сѫ: Т. х. Вълчовъ, Хр. и Никола Кочемитовъ, Хр. Слабаковъ, Стойчо Куркевъ, Хр. Топаловъ, Хр. Д. Сѫбевъ и др. отъ които Хр Слабаковъ, Пеню Бачеваровъ и свещен. Н. Гиневъ сѫ още живи.

турско сѫдилище осѫди Вълчева само на една година затворъ, тъй като не се доказалъ, нито подписа му, нито почерка на тескерето. А Хр. п. Сѫбевъ, който подписалъ Дима х. Вълчевъ, до като присѫдятъ х. Вълчева, се поминалъ отъ страхъ. А за издадничеството, което извършилъ Василъ Козлевъ, мѣстния комитетъ е взелъ рѣшение да се убие и го е наказалъ, съгласно глава IX отъ устава на революциония комитетъ съ смъртъ. Тази присѫда се изпълнила едва на 12 августъ 1872 г. По тази случка Димо х. Вълчевъ, Тодоръ х. Вълчевъ, Стойчо Куркевъ и Хр. Слабаковъ сѫ биле задържани подъ слѣдствие въ търновския окр. затворъ, когато на 28.XII 1872 г. вечерьта блъснали въ грозния търновски затворъ при Димо х. Вълчевъ единъ затворникъ въ овчарско облѣяло и съ прѣвързана глава. Този билъ В. Левски, който позналъ Дима х. Вълчевъ и му казалъ:

— Бай Димо, азъ съмъ падналъ въ ржцѣтѣ на тиранитѣ и живъ нѣма да остана; но, вие като излѣзите продължете тава, което почнахме.

Турскитѣ сѫдилища, както е извѣстно, обѣсиха Левски на 9 III 73 год.; осѫдиха по убийството на турския любимецъ В. Козлевъ: на смъртъ Стойчо Куркевъ, сѫщинския убиецъ, а на 6 години затворъ Хр. Слабаковъ, на 3 години Тодоръ х. Вълчевъ и на двѣ години Димо х. Вълчевъ, членове отъ лѣсковския комитетъ. Останалитѣ членове или се разбѣгали по чужбина или се скрили по таванитѣ, дори до освобождението на България.

Така завърши дѣйностьта си този революционенъ комитетъ който давалъ добъръ приемъ на Левски, Ан. Кънчевъ*) и Стамбуловъ, които пропагандираха идеята за свободата на България.

Окржжното послание отъ букурешкия централенъ революционеиъ комитетъ.

Братія Бѫлгари!

Турското правителство е намислило да наложи на шіятж на своите поданници и другы нови данъци, безъ да помисли можатъ ли тия да ги плащатъ, когато сѫ и сами оголели и обосели, и когато умиратъ отъ гладъ. Отъ друга страна ние видиме, че великьиятъ глупецъ Али-паша и свинскатж сѣнка

*) Отъ писмото на М. Цонзаровъ, обнародвано въ „Тридесеть и петь гогишнината на разградското читалище „Развитие“ се учимъ, че прѣзъ януари 1872 г. е билъ въ Лѣсковецъ Ангелъ Кѫнчевъ и се опѫтилъ за Разградъ.

сѫ намислиле да продадатъ и да осекатъ горите, да унищожатъ лозята и да истрѣбятъ плодовитите овшки. А какво мисли да добіе чрезъ това дебелата сенка? — Нищо друго, освенъ да ни осиромаши и да ни направи неспособни за нищо и никакво. А трѣбва ли ние и днесъ да ся покориме и да дозволиме на глупавите читаци да са подиграватъ съ назе и да ни са смеятъ въ очите? — Срамота е и грехота е.

„*Братія Бѫлгари!* Време е вече дошло да бъдиме и ніе хора, каквито са и другите народи на светътъ, и да вардиме това, щото сме изработили съ толкова тежки мѫки и съ тъкавъ кръвавъ потъ! Питаме ви, за кого ние работиме? за кого печелиме и сѫбираме? за кого са мѫчиме и потиме? Сѣкый изъ насъ работи като волъ. Потѣе и дене и ноще, пролива крѫвави сѫлзи; и неможе да отхране жената си, дребните си дечица и остарелите си баща и майка. Бѫлгаринатъ копае дене и ноще надъ ралото, надъ мотиката и надъ косата; а нема съ какво да помене умрелите си родители и съ какво да крѫсти новородените си деца и уничѣта. Агата сичко пояда, дебелата сѣнка сичко испива! А кажете ни защо бѫлгарите да работятъ и да плащатъ; а турците да лочатъ на готово? Кажете ни, за бѫлгарите и другите християне да са мѫчатъ и да потѣетъ; а султанатъ, пашите, кадиете и вѫобще сѣки турчинъ да живѣятъ, да се веселятъ и да хранятъ цело стадо хареми, олани, аджли, софти, а найпосле цареградските кучета? А каква благодарность за нашите пожертвованіа ніа видиме отъ нашите гнуснави, развратни и проклети Господари? — Наместо благодарность и сѫчуствіе султанътъ, везиръть му, пашите му, кадиите му и моллите газатъ сичко, що е за насъ свято, чисто и честно: обиратъ черковите ни и монастирите ни, палатъ кѫщите ни, пращатъ братіята ни въ заточеніе, безчестятъ сестрите ни, турчатъ дѣцата ни, затварятъ училищата ни, ограбватъ имането ни и пиятъ крѫвъта ни като пеявици!

Братія Бѫлгари! Ние трѣбва твѫрде добре да примислиме защо и за какво турците искатъ днесъ отъ насъ и други новъ данокъ, и трѣбва ли ние да имъ го дадеме или не. Трѣбва ли ние да имъ дозволиме да ни осекатъ горите и да ни онищожатъ лозята и овошките? — Нетрѣба, защото съ нашите собственни пари турците ше да си купятъ барутъ, куршуме и кѫмшици, и пакъ за нашите гърбове. Не даваите

братія, пари, ако и да имате; не даваите сега беделъ-парасѫ имдаеіе-парасѫ сарчь-парасѫ и пр. за да не поискатъ отъ васъ слѣдъ мѣсецъ, или два, ешекъ-парасѫ и кюпекъ-парасѫ: не давайте на неприятелтъ си камѫне, за да ви бие съ тѣхъ! Намѣсто пари и даноци, дайте имъ куршумъ и брадва по главата; наместо приятелство и дружба, накараите ги да избѫлватъ оная свята кръвъ, която ни я ся измукале изъ жилите на нашите бащи и майки, изъ жилите на нашите братія и сестри, изъ жилите на нашите дребни дечица. Не вѣрваите за нищо на султанътъ и на неговите крѫвожедни паши — тие ви лѫжатъ. Никоги вѫлкътъ ниможе да бѫде братъ на ягнето. Я припомнете си колко пѫти ви сѫ обещавале и колко пѫти ви сѫ излѫгвали! Отъ турчинъ да очаква добро само безумниятъ и народниятъ неприятель (предатель).

Братія Бѫлгари! Недавайте на нашите неприятели помощъ и подържка. „Турското царство безъ пари ще да издѫхне само отъ себѣси и бѫлгарите ако желаятъ да бъдатъ свободни и щастави, то трѣба да му незаплащатъ вече данокъ, защото тоя данокъ ще да го саживи и ще да му даде сила на нѣколко години“, казва единъ твърде уменъ човекъ. Англія днесъ са е отказала вече да подѫржава турската имперія, Франція е дължна да подѫржи сама себе си, Австеія нема съ какво да и помогне, следователно ако ніе са откажиме да плащаме данокъ, то агите ще да испукатъ отъ гладъ.

Не слушайте нашите — предатели — юди, които ви продаватъ на османлиете. Ние казваме за Геновича, за Арнаудова, за Хажи Иванча ефенди, за Доротея и за много други като тѣхъ, които за своя собственъ джебъ и за своето нечисто гърло искатъ да ни развратятъ и отурчатъ. Братія, нашите дѣдови продадоха на турците своята свобода своите синове и унуки, и надъ насъ и до днесъ виси Божието проклетіе, и ние сме дѫлжни да страдаеме и да искупуваме техните грѣхове, нека е кажатъ синовете ни, униките ни, че и ние сме продали комуто и да е своятъ Богъ, своята вѣра, законъ и совѣсть. Вардете това, щото са увардили бѫщите ни съ толкова мѫки. Нека са проклете оние хора, които продаватъ бащината си крѫвъ и майчиното си млеко! Въ нашето отечество са намиратъ и такива хора, които гледатъ да посеятъ вражда и несогласіе, между назе и сѫрбите и румуните, между сърбите и хорватите, между бѫлгарите и грѫците. Тия гнус-

нави проповедници и вѣрни слуги на Али-паша и на Андрашия-ефенди ни казватъ, чи Руссія иска да забіе своятъ бъирякъ на нащата земя и да ни направи свой робове, че Сѫрбия иска да владѣе надъ назе, или че сѫрбското правителство е намѣрено да ни държи въ робство и неволя, и чи за тая цѣлъ че са е било подружило съ турското правителство. Сичко това е лѫжа и лѫжа най-безсовестна. Така могатъ да мислятъ и говорятъ тия хора, които сѫ хранятъ изъ чузда кисія, или ония, които нематъ въ главата си за две пари мозакъ. Който познава добре сѫрбите и руссите, той трѣбва да се смѣе и да призира нашите учители. Но тука трѣбва да забѣлѣжиме, че ако нѣкой сѫрбинъ, нѣкой румунинъ или нѣкой руссинъ ние направилъ нѣкое зло до днесъ, то ние трѣба да укривяваме него, а не сичкиятъ народъ. Така сѫщо, ако грѫцките фанариоти ни сѫ правили до сега зло, то ни сѫ правили такова сѫщо зло, и нашите бѫлгарски фанариоти, и за това ние не трѣба да ненавиждаме сичкиятъ грѫцки народъ който е готовъ сѣкога да извади ножатъ си противъ турските капасѫзе. Неможе еднороденъ идновѣренъ братъ да желае зло на брата си, както неможе и единъ чуждъ човѣкъ да желае на чуждиятъ, — това явленіе твѫрде природно. Руссия е до толкова голема и силна дѫржава; щото за нея нѣколко милиона бѫлгари или сѫрбе сѫ капка въ морето. Какво сѫ мислиле и работиле до днесъ руссите (т. е. русското правителство), ние това трѣба да оставимъ настрана; а ние сега свободно можиме каза, че Руссія са е убѣдила, щото ако ни покори, то ние ще да и принесеме врѣда, а не полза, зло а не добро. Поляците бѣха за Руссія добра-школа, изъ която тя вече са е научила памѣтъ, и отъ сега ще гледа да добіе приятели, а не неприятели. За Сѫрбия ние ще да кажеме слѣдующето. Ни съ едно племе бѫлгарите нѣматъ такова естествено родство и до толкова общи интереси, отъ колкото съ сѫрбите. Както Сѫрбия безъ насъ, така и ние безъ Сѫрбия нищо ниможимъ направи. Неприятелите ни са силни, а ние единъ безъ други сме малки. Но нашите неприятели ни казватъ, че Сѫрбія да ни осѫрби, Румѫнія да ни овласи, а грѫците да ни огречатъ. Който има въ главата си малко умъ и разумъ, той не трѣбва да вѣрва на тия лѫжи: испѫрво, днесъ сѫ настанале такива врѣмена, въ които нито едно племе ниможе да стои на шията на друго; второ, бѫл-

гарите сѫ много по-многочислени отъ сѫрбите даже и отъ румѫните; третьо, ние сички сме едновѣрни, еднородни и заедно сме страдале въ продѫлжението на петъ столетія и за това между назе неможе да бѫде нищо друго, освѣнъ братски сѫюзъ, любовъ и дружба. Тука нема нито бѫлгарите да бѫдатъ робове, нито румѫнците, нито сѫрбите; а братія прѣдъ Бога и прѣдъ хората. Който е челъ землеописаніето, той знае, че въ Швейцаріе живеятъ нѣмци, французе и италиенци; сѣки изъ тия народи си има свои закони и своя вѣра; но сичкити тия иматъ едно дружно господарство. Така сѫщо и въ Америка. Италия около хиляда и петстотинъ години са дробеше на малки господарства: на княжества на кралства, на херцогства, на републики и на панства, и рубуваше ту на немците ту на французите, ту на тѫлстите папи и езуите; но появи ся Гарибалди, сѫедини я въ едно цѣло, и тя днесъ стана отъ пѫрвите дѫржави.

Но за Сѫрбия ние трѣба да поговориме по-вѣче, защото, както казахме по-горе съ нея ние сме свезани и нравствено и материялно: изпѫрво насъ сѫближава нашата народность, второ нашата вѣра, а трето нашите общи интереси. Но нашите неприятели ни казватъ, че Сѫрбия иска да ни освои и да ни бѫде Господарь. Тука ние сме дължне да попитаме сами себе си: що има въ Сѫрбия, което би могло да сѫ нарече насилие ако ніе го приемѣмъ, първата сила, която сближава народите е вѣрата, а нашата вѣра е една, следователно Сѫрбия нема да ни отурчи, нито да ни очафути, така сѫщо и ние нея. Втората сила, която свѣзва хората е народностьта, а нашата народрость е една т. е. тя е славянска народность. Освенъ това, сѣкий изъ насъ тряба да остане свой: бѫлгаринътъ — бѫлгаринъ, сѫрбинътъ — сѫрбинъ, търновчанинътъ—търновчанинъ, а мосторецътъ—мосторецъ. Третьо наше родство е язикътъ. Но бѫлгаринътъ са разумева съ сѫрбинътъ, а сѫрбинътъ разбира що говори бѫлгаринътъ защото и двата язика или по-правилно да кажеме, нашите наречія сѫ произлезли отъ единъ славянски корѣнъ. Следователно нито сѫрбина има нужда да ся обѫлгари, нито бѫлгаринътъ да се осѫрби, — сѣки трѣба да уварди своето, както сме биле и днесъ. Ние знаеме, че сѫрбите въ Сѫрбия говорятъ едно наречіе, а сѫрбите въ хорватско друго, така сѫщо бѫлгарите въ Тракия и въ Македония неговорятъ едно на-

ръчіе, а ни единъ изъ насъ не желае да накара карловецътъ да говори шуменски. Колкото за нашите нрави и обичаи, то и тия сж у насъ едни исти: Кралевичь Марко е нашъ общъ юнакъ, сжрбинътъ пѣе бжлгарски пѣсни, а бжлгаринътъ сжрбски и пр. Най-после, както сжрбите, така и ние желаемъ да бждемъ свободни люди и да ся управляваме по ония закони, които сжздаде самиятъ народъ; а тия закони немогатъ да бждатъ неприятни нито за сжрбите ни за бжлгарите. Сжрбия нема аристократия и ние я нещемъ, въ Сжрбия е тжрговията свободна, и ние това искаме, въ Сжрбия сждатъ единъ за сѣки човѣкъ, а ние това тжрсиме, и най-после въ Сжрбия данокътъ е по-малъкъ отъ данокътъ въ Австрия, въ Ромжния, въ Русия, и като речи въ сичка Европа, а това търси сѣки човъкъ. И така ние питаме и още веднашъ: що има въ Сжрбия, което би ние непожелале да имаме? А що има въ бжлгарскиятъ народъ отъ което би са откале сжрбите? Това що е мило на бжлгаринътъ, мило е и на сжрбинътъ; а това що ненавижда сжрбинътъ, не го навижда и бжлгаринътъ

А когато е така, то намъ не остава нищо друго, освенъ да се сжединиме и да са постараеме да усветлиме лицата си и да добиемъ най-скжпото за сѣки човѣкъ добро, т. е. своята свобода и самоуправленіе. Освенъ това, кога ние достигнеме своята свобода, то нека самиятъ народъ рѣшава своята сждба както иска и както му са види за по-добре; а нашата днесъ света обязаность е да са освободиме колкото са може по-скоро.

Али-пашовиятъ шпионинъ Бедескини рѣкалъ дорде бжлгарите, сжрбите и гржците са каратъ за магарешката сѣнка, до тогава и Али-паша, и Андрашия, и Банетъ ще да пушатъ чубуците си, Бедескини е правъ.

И така секуму своето, а за синца ни едно общо. Който търси свобода, той неможе да бжде деспотъ. Когато ние саставиме своята джржава по волята на самия народъ, то сѣки деспотизмъ губи своето значенІе.

Намиратъ се между назе и такива приятели, които ни пращатъ да търсиме помощь отъ Франца-Иосифа, отъ Виктория, отъ Вилхема и отъ папата; но тия тирани до толкова са грижатъ за насъ, колкото и Персидскиятъ Шахъ. Нашата помощъ е въ нашите собственни сили; а нашите приятели са нашите пушки и нашите мишници.

Братія Бѫлгари! Молете са на нашите свѣти-равноапостоли братія Кирилъ и Методия, и приготовлявайте ся за бой! Нека солунските братія ни дойдатъ на помощъ, нека ни покриятъ съ своите крила и нека ни научатъ това, щото е за насъ добро и полезно! — Братство и дружба, правда и любовъ, искренность и топлосѫрдие, споразумение и свободолюбие.

Бѫлгаре и сѫрбе, словенци и хорвати, бошняци и херцеговци, черногорци и словаци, поляци и чехи, ромѫни и гръци, прегарнета са между себе си и заборавете вече ония дѣтински и нещастни вражди, който ни са гризле до сеге сѫрдцата, петстотинъ годишно робство, мѫки неволи треба да бѫдатъ наши учители и да ни научатъ това що е за насъ полѣзно и свѣсо, да ни покажатъ пѫтътъ по който трѣба да вървиме, за да достигнеме до нашено общо щастие, и да ни служатъ като пѫтеводители въ сичките наши прѣдприятитя. Ако да бѣха нашите дѣди и прадѣди живѣли братски и любовно, то не щехме и ние днесъ бѫдиме робове на турците, на немците, на маджарите и на циганите; не щеха нашите бащи и майки да проливатъ горчиви сълзи и да носятъ черно за погиналите си дѣца; не щеха нашите сестри да бъдатъ въ харемите на развратните паши и кадие; не щеха нашите деца да бѫдатъ пашови олане и чубукчие, не щеха нашите братия да гниятъ въ Деари-Бекиръ; нещеха маджарите да псуватъ нашия Богъ; нещеха . . . Съ синжире на шията и съ букаи — краката.

Хаидете сега да си подадеме единъ другиму Братска ржка и да гледаме да искупиме грѣховетѣ на нашите прадеди, които ни продадоха на турци и на немци. Хайдете Братия, на уружие, и да ни са забораватъ старите срамотни години; и нека оживѣе нашата свѣта слава, — слава Бѫлгарска, Сѫрбска, Харватска, Ромѫнска и пр. и ние сички да бѫдиме свободни хора.

Прегарнете са мили Братия, и на оружие, на оружие! смъртъ на нашите тирани!

(?) 1871 г. Юлия 23.

Отъ Бѫлгарскиятъ Революционни
Централни Комитетъ.

Окржжното послание е малко наивничко написано; за туй би трѣбало да се усжмнимъ, че то е излѣзло направо отъ самия централенъ комитетъ, а е, може би, работа на нѣкои членове отъ вжтрѣшнитѣ комитети.

Тукъ даваме самия автографъ, съ цѣль да може по почерка да се узнае авторътъ. Нъ може да се мисли, че комитета нарочно е прибѣгналъ до такъва достжпна форма на изложение мислитѣ, за да бжде разбранъ и отъ по-проститѣ си членове, каквито сж били повечето. А туй повдига значението на окржжното.

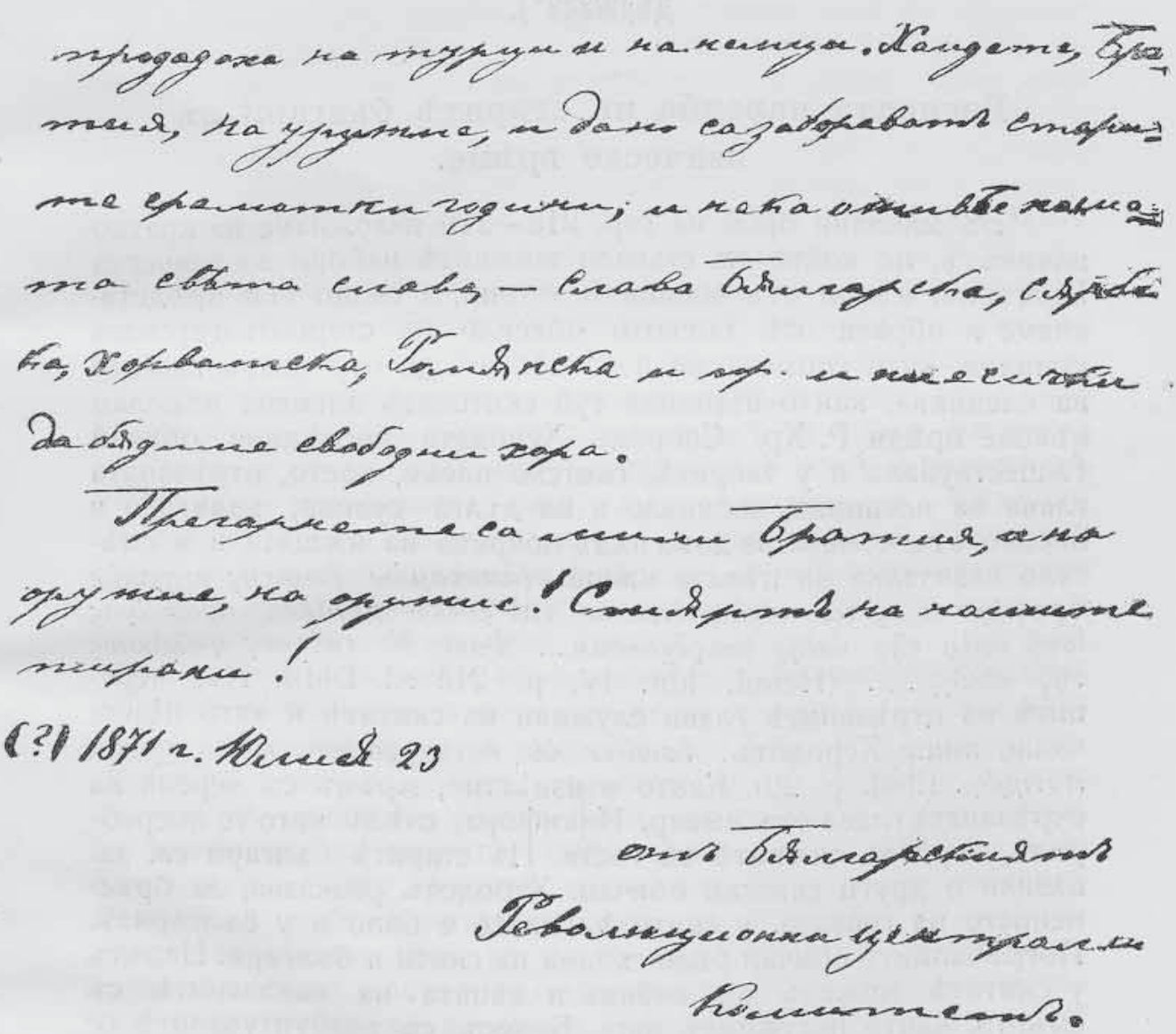

продадоха на турци и на немци. Лъжете, бра-
тия, на чуждите, и дано сазаберавать стари-
те срамнати години; и нека отзивъе нашия
на свѣта слава — слава Българска, Сърбе-
ка, Хърватска, Гоцкска и пр. и пр. славени
да бждеме свободни хора.

Прегърнете са всички братия, като
другия, на другия! Смѣртъ на нашите
тирани!

С? 1871 г. Юлия 23

отъ Българскиятъ
Революционенъ Централенъ
Комитетъ.

Г. Баласчевъ.

Върху държавното и военно устройство на старо-българската държава*).

Военната наредба на старитѣ българи въ езическо врѣме.

Въ миналия брой на стр. 213—216 изложихме на кратко начинътъ, по който сж ставали военнитѣ набори въ езическа България, нѣкои отъ военнитѣ закони, а сжщо тъй прѣдставихме и образи отъ боевото облекло на старо-българската конница, като споменахме и за обичая да отрѣзватъ главата на пленника, както вършили туй скитскитѣ племена нѣколко вѣкове прѣди Р. Хр. Споредъ Херодата послѣдния обичай сжществувалъ и у тавритѣ, скитско племе, което, отрѣзаната глава на пленника, забивало я на дълга сулица, издигало я високо отъ коминя на дома надъ покрива на кжщата и я смѣтало пазителка на цѣлата кжща. (*ἀποταμὼν ἕκαστος κεφαλὴν ἀποφέρεται ἐς τὰ οἰκία, ἔπειτεν ἐπὶ ξύλυυ μεγάλου ἀναπείρας ἱστᾷ ὑπὲρ τῆς οἰκίης ὑπερέχουσαν.... Φασὶ δὲ τούτους φυλάκους τῆς οἰκίης . . .* (Herod. libr. IV, p. 213 ed. Did.). Нъ, черепитѣ на отрѣзанитѣ глави служили на скититѣ и като цѣнни чаши, пише Херодотъ: *ἔσωθεν δὲ καταχρυσώσας αὕτω χρᾶται ποτηρίῳ*. (Ibid. p. 20). Както е извѣстно, Кръмъ съ черепа на отрѣзаната глава отъ импер. Никифора, слѣдъ като го посребрилъ, черпелъ скжпитѣ си гости. Нъ старитѣ българи сж запазили и други скитски обичаи. Херодотъ разказва, за бръснението на главата у скититѣ, както е било и у българитѣ. Погрѣбалнитѣ обичаи били сходни на скити и българи. Царътъ у скититѣ можелъ да избива и дѣцата на наказанитѣ съ смъртъ, както постжпилъ царь Борисъ съ разбунтувалитѣ се боляри и тѣхнитѣ сѣмейства. (*τοὺς δ' ἂν ἀποκτείνῃ βασιλεύς, τούτων οὐδὲ τοὺς παῖδας λείπει, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔρσενα κτείνει.* Herod. libr. IV, p. 202). Българската клетва е сжщо тъй скитска, както и редица други обичаи. Това сходство на много обичаи у скити и българи, слѣдъ като византийскитѣ писатели не ни даватъ спе-

*) Продължение отъ кн. II стр. 216.

циални свѣдения за начинътъ на воюването на българитѣ, ни навежда къмъ мисъльта да обърнемъ внимание на военната организация на еднитѣ и на другитѣ. Най подходни свѣдения по тоя въпросъ намираме въ Тактиката, която се приписва на императора Маврикия (582—601 г.) именно: въ кн. XI, глава III. „*Какъ трѣба да се воюва съ скититѣ т. е. аваритѣ и турцитѣ и подобнитѣ имъ народи*“, защото, първо, българитѣ били сродници съ аваритѣ, второ тѣ съставлявали нѣколко врѣме часть отъ аварската войска, трето, аваритѣ по-късно се слѣли съ българитѣ и пр.

Ето самитѣ извѣстия въ Тактиката:

„*Скитскитѣ племена употрѣбляватъ, тъй да се каже, еднакъвъ строй и боева наредба; у тѣхъ има множество началници, нъ тѣ сѫ невѣжи въ военното искуство; само турскитѣ и аварскитѣ племена се стараятъ да установатъ по силенъ строй и боеви наредби, отъ колкото останалитѣ скитски племена, като дѣйствуватъ въ боя оградено и заключено*“. Понеже българитѣ се причисляватъ къмъ скитскитѣ народи, то естественно, ще трѣба да приемемъ, че и тѣ си служили съ сѫщата военна организация, както аваритѣ, турцитѣ и тѣмъ подобнитѣ народи. Че българитѣ сѫ имали множество началници, най ясно свидѣтелствуватъ каменнитѣ надписи отъ Омъртага и византийскитѣ писатели. Прѣди всичко племенния строй прѣдвиждалъ отдѣленъ началникъ за всѣка племенна дружина, а тѣ сѫ били много; надписитѣ пъкъ и писателитѣ наброяватъ названията: *канъ*, *таркань*, *кавканъ*, *джупанъ*, *копанъ*, *богатиръ*, *колубъръ* и пр. А фактътъ, че българитѣ подъ прѣдводителството на Кубрата прѣмахнали аварското иго, иде да потвърди, какво тѣ се грижели повече за военната си организация отъ колкото самитѣ авари. „*Турскитѣ племена сѫ многочисленни, независими и странатъ отъ всѣкакви занятия и искуства и за нищо не се грижатъ, освѣнъ какъ да се биятъ по силно съ неприятеля. Аварското племе, напротивъ е трудолюбиво, способно за култура и твърдѣ опитно въ военното дѣло*“. Това, що се казва въ Тактиката по отношение на аваритѣ, смѣло може да се припише и на българитѣ, защото тѣхнитѣ чести походи въ византийскитѣ области за грабежи потвърждаватъ, че българитѣ се грижели повече за военни дѣла, нъ не сѫ прѣнебрѣгвали търговията и всичко друго, което имъ подпомагало за по-добъръ животъ: като сключване на договори, обмѣна на роби *ψυχην ἀντὶ ψυχῆς* съ Византия и пр. „*Тѣ (аваритѣ) се управляватъ отъ единъ главатаръ и му се повинуватъ отъ страхъ, а не отъ любовь; трудъ и лишения прѣнасятъ съ упоритость. Когато е нуждно прѣнасятъ горѣщини, студове и други незгоди, ако и да водятъ пастирски животъ, нъ сѫ любознателни и скритни*“. Хунскитѣ и совѣнскитѣ племена, споредъ Прокопия, сѫ живѣли твърдѣ просто (*Κἂν τῷ ἀφελεῖ διασώζουσι τὸ*

οὐνικὸν ἦθος . . . Δίαιταν δὲ σκληράν τε καὶ ἀπημελημένην ὥσπερ οἱ Μασσαγέται, καὶ αὐτοὶ ἔχουσιν. (Procop. De Bell. Goth. II, p. 335 ed. Bonn.). Всичкитѣ варварски народи, включително и словѣнитѣ, прѣнасяли лесно горѣщини студове, дъждове, и сж се обличали тънко, а сж разходвали недостатъчно. *(Φέροντα ῥαδίως καὶ καύσωνα καὶ ψῦχος καὶ βροχὴν καὶ σώματος γυμνότητα καὶ τὸ τῶν δαπανημάτων ἔνδειαν).* (Тактика кн. III, глав. XIV). *„Обладано е отъ безпримѣрна алчность къмъ паритѣ“.* Воинственнията духъ и алчността за богатство, карали българитѣ да прѣдприематъ чести нахлувания въ византийскитѣ владѣния. Българитѣ, подбуждани отъ чрѣзмѣрното си желание за цѣнни прѣдмети, често прѣдлагали услугитѣ си на нуждающитѣ се императори. Тервелъ напримѣръ съ 15 хилядна българска конница възкачилъ на прѣстола Юстинияна носообрѣзани, който отъ благодарность удовлетворилъ блѣскаво желанието на Тервеля, както и на войницитѣ му, като напълнилъ дѣсната имъ ржка съ злато, а лѣвата съ сребро. (Бѣлѣжки върху веществен. култура на старо-българското ханство стр. 29). Тоя сжщи Тервелъ за пари подържалъ смутове въ Византия. Българския ханъ побързалъ да подкрѣпи сваления императоръ Артемия съ войска и пари. Лѣтописецътъ Теофанъ пише, че българитѣ му помогнали съ $5^1/_2$ милиони лева и многобройна войска. А когато императорътъ Лъвъ имъ прѣдложилъ да му прѣдадатъ претендента, безсъмнѣние срѣщу огромно възнаграждение и подаръци, прѣдали му го заедно съ съучастницитѣ. Сжщия Тервелъ прѣзъ 718 г., когато арабитѣ обсаждали Цариградъ по суша и море и когато суровата зима, гладътъ и моръть бичували изъ арабския лагеръ, се явилъ въ критическо врѣме съ многобройна българска войска, като помощникъ на Византия и избилъ 22 хиляди араби. Редица походи срѣщу Цариградъ бивали прѣдприемани отъ българи само съ чисто користолюбива цѣль, а не за нѣкаква политическа идея. Ханътъ Кардамъ къмъ 786 г. писалъ на импер. Константина: „или ми испрати данъкъ или ще дода до златнитѣ врата и ще опустоша Тракия“. (Ibid. стр. 39).

„Той (скитътъ) не държи дадената клетва, договоритѣ не изпълнява, него небива да обуздаваш съ никакви подаръци, тъй като прѣди да е получилъ прѣдлаганото, вече замислява да измами и да се откаже отъ туй, на което се е съгласилъ. „Неприятелитѣ си се стараятъ да побѣдятъ не съ открити сила, а съ помощьта на измама, хитрость и лишавания отъ съѣстнитѣ припаси“. Че и българитѣ си служили съ военна хитрость, не подлежи на съмнѣние. Така напримѣръ българитѣ издебнали струмския стратегъ Филита, нападнали го ненадѣйно и го избили съ мнозина. *(Ἐπιπεσόντων αὐτῷ ἄφνω Βουλγάρων, ἀνῃρέθη ὑπ᾽ αὐτῶν σὺν ἄλλοις πολλοῖς).* Theoph, p. 718 ed. Bonn. Друго подобно нападение извършили българитѣ и прѣзъ Симеоновото врѣме. *(Καὶ τῇ*

νυκτὶ ἀδοκήτος ἐπιπεσόντων αὐτοῖς τῶν Βουλγάρων, πάντες ἄρδην ἀπώλοντο. (Simeon. Magistr. p. 725, ed. Bonn.). Съ хитрость и обѣщания Кръмъ прѣвзелъ софийската крѣпость прѣзъ 808 г. и избилъ гарнизона, който броелъ 6000 души. *(Κροῦμμος ὁ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγὸς παραταξάμενος κατὰ Σαρδικῆς, ταύτην παρέλαβεν δόλῳ καὶ λόγῳ.* Theoph. p. 763).

„Въоржжението имъ се състои отъ ризница (панзиръ. цѣлъ успѣянъ съ дребни желѣзни кржчета, пришити на кожена или ленена риза), мечове, лжкове и дълги копия; въ сраженията мнозина носятъ по двѣ копия на раменатa, а лжковетѣ — въ ржцѣтѣ, и въ боя дѣйствуватъ съ еднитѣ или другитѣ, споредъ обстоятелствата“. Въ Тактиката само

Български войници отъ Кръмово врѣме по коженъ ржкописъ отъ X—XI вѣкъ.

единъ пжть сж споменати българитѣ съ сжщинското си име (книга XII глава I). Тамъ се казва, че българитѣ се прѣпасвали и съ широкъ поясъ (металически), който не билъ прѣпоржчителенъ за византийската пѣхота. Въ книга II на „Минало“ на стр. 214 дадохме образа на български голѣмецъ конникъ, който се връща побѣдитель съ плячката; а тукъ читателя вижда трима български войници, които въ обикновено облекло въ мирно врѣме, избиватъ 12 византийски пленници съ мечоветѣ си.

Група български копиеносци се вижда и въ миниатюрнитѣ образи на Манасиевия лѣтописъ въ Ватикана. Тамъ е прѣд-

ставенъ Кръмъ, заобиколенъ отъ свойтѣ дорифори. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 45). — *„По-виднитѣ отъ тѣхъ (скити) не само себе си, нъ и конетѣ си покриватъ отпрѣдъ съ желѣзо или ризници (centunculis).*

Аваритѣ прѣзъ 578 г. потеглили съ 60 хиляди бронирани конни войници *δωραχοφόροι* противъ словѣнитѣ. (Виж „Минало" кн. II стр. 214), а българитѣ въ Кръмово врѣме се опжтили срѣщу Цариградъ съ 30 хилядна конница *ὁλοσίδηροι.* (всецѣло облечени въ брони).

„Тѣ се упражняватъ съ голѣмо старание, така щото могатъ да стрѣлятъ отъ коня съ лжковетѣ си".

Изобщо всичкитѣ скитски народи сж били отлични ѣздачи, както въ днешно врѣме казацитѣ, които наслѣдили туй отъ старо врѣме. И старитѣ българи, които дошли отъ тамъ, запазили туй искуство дори до царь Петровото врѣме. Българитѣ въ сраженията служили си и съ *арканъ*, т. е. дълго вжже, което на края имало връска въ видъ на голѣма халка, която хвърляли отъ коня срѣщу непрiятеля за да го уловатъ или да го съборатъ отъ коня му. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 25).

„Подиръ тѣхъ всѣкога вървятъ голѣмо число обозни животни отъ двата пола, за туй че отъ тѣхъ се хранятъ; отъ присжтствието имъ и войската изглежда по-многочислена. Палаткитѣ си не заобикалятъ съ ровове, както римлянитѣ и перситѣ, нъ ги располагатъ правилно въ разни мѣста споредъ необходимостьта — при туй всѣки родъ по отдѣлно". Въ миналитѣ бройове на списанието наброихме названията на нѣкои извѣстни старо-български родове *γένη* или *γενεαὶ* и исказахме мнѣние, че тѣ се явявали на отдѣлни дружини въ ханската войска. Сега пъкъ отъ Тактиката се учимъ, че аваритѣ и турцитѣ, както и останалитѣ скитски народи разпъвали палаткитѣ си въ лагера по отдѣлно на групи, по родове или племена*). Сжщото може да се каже и за българитѣ, тъй като всѣко племе въ войската се прѣдставлявало съ дружината си. *„Даже до деня на сражението кърматъ конетѣ си, както прѣзъ лѣтото, тъй и прѣзъ зимата".* За внимателното гледане на конетѣ отъ старитѣ българи свидѣтелствува и арабския писатель Muslim ben Abu Muslim al Garmi, именно: „конетѣ, съ които си служатъ (борджанитѣ) въ сраженията, всѣкога пасятъ свободни изъ лжговетѣ и никой не смѣе да ги ѣзди, освѣнъ въ военно врѣме". (Минало кн. 2 стр. 212). — *„Всичкитѣ си припаси сниматъ на ржѣ и ги складирватъ въ палаткитѣ и ги караулятъ до самото сражение, което обикновенно започватъ приквечерь".* Отъ описанието на биткитѣ

*) Въ Тактиката се прѣпоржчватъ аварскитѣ палатки и се изказва мнѣние за въвеждането имъ въ византийската армия. Тѣ били по пригодни, защото имъ служили и като жилища на скитскитѣ народи.

у византийскитѣ писатели българитѣ откривали боятъ или сутрѣ при зори или пъкъ вечерно врѣме, нъ има случаи да се започвала битката и прѣзъ деня.

„*Стражнитъ си караули тъ изпращатъ на далечни растояния и ги располагатъ блиско едни до други за да бжде трудно на неприятеля да направи ненадѣйно нападение*“. До колкото сме имали възможность да прослѣдимъ сраженията въ язическо врѣме съ византийцитѣ, българскитѣ войски твърдѣ редко сж били изненадвани отъ неочаквани нападания. Единъ пѫть императора Левъ нападналъ сполучливо великия канъ Омъртагъ, който се спасилъ съ бѣгство.

„ *А въ сраженията тѣхния (скитски) боеви порядъкъ не се състои отъ три части, както у римлянитѣ и перситѣ, нъ отъ различни дружини, които бивать тъй съединени помежду си, че изглеждатъ като да съставляватъ една линия*“. Muslim al Garmi пише за българитѣ: „Когато тѣ се готвятъ да се биятъ, се строятъ на редове (линии); тѣ поставятъ стрѣлцитѣ отпрѣдъ, а отзадъ, тѣ натрупватъ женитѣ и дѣцата си“. — „*Освѣнъ боевия порядъкъ тъ иматъ още и особенни отряди, отъ които еднитѣ се движатъ на напрѣдъ за да произведатъ неочаквани нападения на неосторожния противникъ, а другитѣ — служатъ за подпомагание на тѣзи части отъ боевия строй, които сж най-вече притѣснени отъ неприятеля. Обозитѣ си, а така сжщо и товаритѣ съ орѫжието почти всѣкога поставятъ или задъ срѣдаша на боевата линия или задъ едния или другия отъ фланговетѣ ѝ на 1000 или 2000 крачки далечина, снабдени съ незначително прикритие. Често въ тилътъ на боевата линия отдѣлятъ за тѣхното прикритие отдѣленъ коненъ отрядъ*“.

„*Дълбочината на боевата линия е неопрѣдѣлена и се нагласява споредъ обстоятелствата. За нейното запазване, а така сжщо и за равнението на фронта и за затвореностьта му, се грижатъ повече отъ всичко. Боятъ започватъ съ далечни засади, обходи на неприятеля, притворни отстжпвания съ прѣминавания пакъ въ настжпвания и строения въ видъ на клинъ, т. е. (разхвърлени) распръснато*“.

Въ византийската историческа книжнина се е запазило само едно мало-много по-подробно описание на сражение между българи и гърци. То е станало прѣзъ 813 г. близо до Одринъ и е важно, защото ни дава възможность да си съставимъ по-ясно понятие не само за начинътъ на воюването на българитѣ по онуй врѣме, нъ още и за тѣхнитѣ войнски обичаи. Така напримѣръ, тамъ се казва, че Крѫмъ се укрѣпилъ твърдѣ силно въ лагера, който се намиралъ срѣщу византийския (*ὁ Κροῦμμος . . . στρατόπεδόν τε καρτερὸν μάλα ἐπήξατο*). Че ставали чести прѣстрѣлки между неприятелскитѣ армии, даже и битка каквато ставала при хвърлянията отдалечъ на стрѣли и копия. (*ἀκροβολισμοὶ μὲν ἐγίνοντο συνεχεῖς*

καὶ ὅσον ἐν ἐκηβολίαις μάχη . . .). Че Кръмъ застаналъ срѣщу царя и устройвалъ войскитѣ си за бой, както вършелъ и византийския царь. Че и двамата държали насърдчителни рѣчи прѣдъ войскитѣ си; че знакътъ за нападание се давалъ чрѣзъ звукове на тржби. Че самъ Кръмъ възсѣдналъ на конь лично ржководелъ боятъ съ неприятеля, че се изморилъ и че ободрявалъ ослабналитѣ части отъ войскитѣ си, *(ἤδη γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κροῦμμος ἀπέκαμεν ἁπανταχοῦ ἐξιππαζόμενος καὶ τὰ πονοῦντα τῶν στρατευμάτων ἀναλαμβάνων)*. Че българитѣ като се насърчили отъ бѣгството на неприятелскитѣ войски се нахвърлили върху гърцитѣ съ радостни боеви викове *(καὶ οἱ Βούλγαροι . . . ἀναθαρρήσαντες ἐπῆλθον μετ᾽ ἀλαλαγμοῦ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ παλίντροπον τὴν νίκην εἰργάσαντο* G. Cedr. p. 44—45 ed. Bonn) и извоювали пълна побѣда. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 47—48).

„Когато неприятеля се обръща въ бѣгство, тогава тѣ не се задоволяватъ, както перситѣ и римлянитѣ и другитѣ народи съ умѣрено прѣслѣдване и разграбване на областитѣ, нъ всички (отряди), разположени на втората линия (резерви), упорито прѣслѣдватъ неприятеля до пълното му разбиване“.—Българскитѣ войски се прѣдавали на грабѣжи и опустошения въ Тракия главно подиръ разбиването на византийската войска или пъкъ прѣди появяването ѝ. Нъ щомъ се извѣстявали за идването ѝ, събирали се пърснатитѣ конии отряди за фуражъ и грабѣжи при главната войска, за да не бждатъ затритн поотдѣлно и за да заематъ мѣстата си. *(Ὁ Κροῦμμος δὲ τὴν τοῦ βασιλέως πυθόμενος κίνησιν, τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ἐκ τῆς προνομῆς ἀνεκαλεσάμενος καὶ ὅθ᾽ ἓν συναθροίσαν, στρατόπεδον τε καρτερὸν μάλα ἐπήξατο καὶ ἐπιόντα προσέμενε τὸν βασιλέα*. Cedren. t. II, p. 44. ee. Bonn). Знакътъ за настжпването на неприятеля се давалъ съ запалване на голѣми огнове изъ височинитѣ, както туй става и до днесь въ Сърбия. Съ такива огнове си послужили и аваритѣ, когато обсаждали Цариградъ въ 626 г. *(δεδώκεσαν δὲ αὐτοῖς σημεῖον ὡς ἡνίκα ἂν ἴδοιεν πυρσοὺς ἀναφθέντας . . .* Patr. Niceph. p. 20 ed. Bonn.). Що се отнася до прѣслѣдването на неприятеля подиръ сраженията, българитѣ били твърдѣ внимателни. И до гдѣто не бивали напълно убѣдени, че неприятеля дѣйствително е разбитъ, не сж го прѣслѣдвали. *„Ако една часть отъ неприятеля се отърве отъ прѣслѣдване и се скри въ каквото и да е укрѣпление, то тѣ (скититѣ) се стараятъ съ всички сили да узнаятъ, дали нѣматъ у тѣхъ недостатъкъ въ каквото и да било или въ продоволствие или фуражъ за да застават неприятеля или да имъ се покори или да се съгласн на сгодни за тѣхъ условия. Отначало прѣдлагатъ леки условия, а подирѣ, когато неприятеля се съгласява на тѣхъ измѣняватъ ги на потъжки“*. Българитѣ често прѣдлагали доста тѣжки условия при сключване на договори съ

Византия. Нъ писателитѣ ѝ не сѫ ни отбѣлѣзали случаи, които да потвърждаватъ горната характерна черта за аваритѣ. Тѣжкитѣ условия прѣдлагани отъ Кардама и отъ Кръма не били удовлетворени отъ Византия; а и Симеоновитѣ сполѣте сѫщата участь.

„*За тѣхъ (скититѣ) е твърдѣ чувствителенъ недостатъка на пасбищата, за туй че водятъ съ себе си много животни*". Ний наведохме примѣръ, какъ български чети при нахлуванията въ Тракия сѫ се опѫтвали за събирание на фуражъ, безъ да сѫ попадали на засади. „*Въ бойоветѣ съ тѣхъ трѣба да се използува пѣшия затворенъ строй, тъй като тѣ (скититѣ) не се биятъ пѣшкомъ и бидейки постоянно на конетѣ като свързани, съ мѫка вървятъ пѣша*". . . . И българитѣ се причисляватъ къмъ народитѣ, които воювали изключително на коне. Нъ въ редоветѣ си тѣ имали и пѣхота, която съставлявали подчиненитѣ и съюзнитѣ словѣнски племена. Ханътъ Телешъ въ битката при полето на Анхиало 763 г. е располагалъ съ 20,000 словѣни, отъ които една часть напуснала българитѣ прѣзъ сражението и минала отъ къмъ страната на византийцитѣ. (*ἄλλοι δὲ καὶ προσερρύησαν τῷ βασιλεῖ* Theoph. p. 668. ed. Bonn). А словѣнитѣ споредъ Прокопия и Тактиката се сражавали изобщо пѣша, нъ при нахлуванията имъ въ полуострова за грабежи се срѣщатъ и конни чети.*)

„*Особенно много имъ вредятъ тѣхнитѣ собственни доброволни бѣглеци, тъй като тѣ, бидейки непостоянни и користолюбиви и като се състоятъ изъ многочисленнитѣ родове, не особенно пазятъ родственитѣ върски и съгласие помежду си; и когато почватъ да възникватъ раздори между тѣхъ, то тѣ охотно избѣгватъ, а подиръ тѣхъ слѣдва огромно число(?)*". До колкото знаемъ византийскитѣ писатели не говорятъ за български дезертори отъ редовната армия. Нъ частни лица и то прѣзъ династическитѣ раздори даже ханове сѫ прибѣгвали въ Византия. Такъвъ е билъ Шабънъ (*Σαβῖνος φυγὰς πρὸς βασιλέα ᾤχετο* Niceph p. 78). Сетнѣ Кампа ганъ искалъ да бѣга прѣзъ Варна въ Византия, нъ билъ убитъ. Подирѣ избѣгалъ при византийския императоръ и ханътъ Телеръ и се покръстилъ. (*Καὶ προσέφυγεν Τέλερος ὁ τῶν Βουλγάρων κύριος εἰς τὸν βασιλέα.* Theoph. p. 698).

Прѣзъ Кръмовото врѣме имало много бѣжанци българи съ сѣмействата си въ Византия. Кръмъ изисквалъ да ги повърнатъ, нъ понеже синклитътъ не се съгласилъ да ги прѣдаде, Кръмъ не сключилъ миръ, а продължилъ да опустошава Тракия, като съсипалъ редъ градове, между които се причисляватъ Девелтъ и Месемврия. Пасажитѣ въ Тактиката, които се отнасятъ до мѣроприятията, които трѣбало да вематъ ви-

*) За военния строй на словѣнскитѣ племена прѣзъ настаняването имъ въ Балканския полуостровъ ще обнародваме студия въ слѣдния брой на „Минало", заедно съ нововъведенията въ армията при българскитѣ ханове.

зантийскитѣ военачалници въ биткитѣ съ скитскитѣ народи, изоставихме ги като нѣща, които нѣматъ свърска съ нашия въпросъ. Нъ тамъ се намира още слѣдното извѣстие, което е твърдѣ характеристично и за воюването на старитѣ българи, а именно:

Скититѣ *„като прътърпятъ поражение при първата схватка, не се отказватъ отъ боя, както другитѣ народи, нъ се стараятъ всѣкакъ и съ различни способи да дѣйствуватъ противъ неприятеля, до тогава до като не бжде нанесена на тѣхъ рѣшителна побѣда“*.

Освѣнъ туй въ Тактиката се намиратъ и отдѣлни глави *„за скитскитѣ засади“* (кн. IV гл. II), както и за устройството имъ въ разни мѣста (кн. IV гл. III), които често затривали множество византийски войски.

Втората глава гласи:

„Когато вече е започнала схватката, войскитѣ, които се намиратъ на първата линия, се обръщатъ нарочно въ бѣгство и неприятеля се хвърля и ги прѣслѣдва въ безпорядъкъ. Нъ щомъ той е прѣминалъ онова мѣсто, кждѣто сж расположени засадитѣ, то тѣ изкачатъ и се нахвърлятъ обикновено въ неговия тилъ; а всички, които отстжпвали до тогава прѣдъ неприятеля, повръщатъ се и по такъвъ начинъ неприятеля се намира заобиколенъ отъ всички страни. Такъва маневра се употрѣблява по-често отъ скитскитѣ племена“.

Извѣстията за засади, устроявани специално отъ българитѣ, византийскитѣ писатели не ни оставили. Нъ като се вематъ въ внимание перипетиитѣ при навлизането на имп. Никифора въ България 811 г. 22 юли, става ни ясно, че въ този случай имаме работа съ гениална българска засада, която се завършила почти съ съвършеното унищожаване на гръцката армия ведно съ пленяването на Никифора. Българския великъ ханъ Крѣмъ знаелъ отъ опитъ смѣлостьта на императора. Още когата войскитѣ се намирали при пограничното укрѣпление Маркелъ въ прѣстрѣлкитѣ и незначителнитѣ схватки българитѣ постжпили хитро, като оставяли прѣднина на византийската войска, прѣзъ първитѣ три дена отъ навлизането имъ и императора Никифоръ приписвалъ тѣзи незначителни успѣхи на юначеството на сина си Ставракия и смъмрилъ онѣзи военачалници, които били противъ навлизането въ България. *(ἐπὶ δὲ τρισὶν ἡμέραις μετὰ τὰς πρώτας συμβολὰς δόξας κατευοδοῦσθαι . . . ἀλλὰ Σταυρακίου μονον τὴν εὐτυχίαν καὶ εὐβουλίαν ἐκήρυττεν, καὶ τοῖς κωλύουσι τὴν εἴσοδον ἄρχουσιν ἠπείλει)*. Тогава неприятелската войска запалила и палата на Крѣма*) *(καὶ τὴν λεγομένην αὐλὴν τοῦ Κρούμμου ἐνέ-*

*) Понеже българскитѣ ханове имали множество палати (авлии), то мжчно може да се приеме, че византийската войска тогава е стигнала до абобския палатъ.

ρησεν). Послѣдния тогава прѣдложилъ на императора миръ, като му казвалъ „ето си побѣдилъ. И тъй вземи, каквото ти е угоено и излѣзъ съ миръ". *(καὶ δηλοῦντος, ὅτι ἰδού, νενίκηκας· λάβε οὖν, εἴτι σοι ἄρεστόν ἐστι, καὶ ἔξελθε ἐν εἰρήνῃ)*. Нъ два дена слѣдъ горнитѣ думи Никифоръ узналъ, че българитѣ заградили входоветѣ и изходитѣ на мѣстото, дѣто билъ расположенъ лагера му, съ дървени укрѣпления, *(τὰς τῆς χώρας εἰσόδους καὶ ἐξόδους περιπεφραγμένοις ξυλίνοις ὀχυρώμασι)*. Никифоръ останалъ като отъ гръмъ поразенъ и не знаелъ какво да прави. *(Νικηφόρος δὲ .... εὐθέως, ὡς ἐμβρόντητος, ὅτι πράξοι ἠγνόει περιάγων· καὶ τοῖς συνοῦσι τὰ τῆς ἀπωλείας ἔλεγεν)*, и на съмишлениците говорилъ за погубването. „Че даже ако да бѣхме се родили крилати, никой да не се надѣва да избѣгне нещастието"! *(ὅτι κἂν πτερωτοὶ γενώμεθα, μηδεὶς ἐλπίσῃ διαφυγεῖν τόν ὄλεθρον.* Theoph. p. 762—773). Всичко туй се извършило въ два дена, четвъртъкъ и петъкъ, а прѣзъ нощьта срѣщу сжботата се слушалъ голѣмъ шумъ отъ въоржжени войски, които енервирали византийския строй. И прѣди да настжпи дена българитѣ нападнали направо царската палатка и онѣзи на голѣмцитѣ-военачалници и ги избили ужасно. Слѣдъ туй лѣтописецътъ изброява по именно падналитѣ военачалници. Тази българска засада, или по-добрѣ да я нарѣчемъ стратегия, била прѣдварително нагласена отъ Кръма, зашото въ два дена едва ли еималъ физическа възможность да я изпълни тъй сполучливо. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 42—44).

Между туй за начинътъ на воденето скитскитѣ атаки не безъ интересъ е валандарското сражение, което станало между византийскитѣ войски и съединенитѣ печенежко-маджарски въ 932 год. За тази битка ни съобщава арабския писатель Масуди.

„Сутрѣньта прѣзъ дена на битката печенежкия вождъ, комуто бѣше повѣрена главната команда, разпрѣдѣли на двата фланка значително число ескадрони съ по 1000 души. Щомъ като двѣтѣ армии се намѣриха една срѣщу друга въ боевъ порядъкъ, изпърво нападнаха ескадронитѣ отъ дѣсното крило на неприятелския центъръ и го обсипаха съ градушка отъ стрѣли, подиръ което тѣ се оттѣглиха къмъ лѣвото крило. Подирѣ сжщото дѣйствие се извърши и отъ ескадронитѣ на лѣвото крило, слѣдъ което и тѣ се оттѣглиха пъкъ къмъ дѣсното крило. Чрѣзъ такива непрѣкъснати щурмове, византийцитѣ бѣха до тогава безпокоявани, до като настжпи смжщение въ тѣхнитѣ редове; а ядката на неприятеля до тогава не бѣше взела още никакво участие въ сражението. И когато византийцитѣ вече настжпиха напрѣдъ къмъ неприятеля лекитѣ ескадрони се разсѣяха като плѣва, нъ тутакси византийцитѣ бѣха обсипани отъ градушка стрѣли и се разклатиха". (Виж. J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge S. 65).

Сходенъ начинъ на воюване историцитѣ приписватъ и на маджаритѣ. „Тѣ избѣгвали доколкото сѫ могли ржчната схватка и гледали да водятъ боя отдалечъ. За това твърѣ рѣдко давали по правилата сражения, и още по-малко се занимавали съ обсаждание на укрѣпени мѣста. Избѣгвалъ ли неприятеля въ такива, то тѣ дебнели скритомъ благоприятенъ случай за да го уловатъ или да му прѣкѫснатъ всѣкакви хранителни припаси. . . . Прѣдъ сражението тѣхната войска била раздѣлена на малки дружини съ по 1000 души приблизително, които стоели на незначително растояние едни отъ други. Освѣнъ туй тѣ всѣкога се грижели да иматъ резерва, отъ която да снабдяватъ борящитѣ се чети съ прѣсни сили или да поставятъ засади на неприятеля“. (Ibid. p. 65).

Бивалъ ли противникътъ имъ разбитъ и заставенъ да бѣга, прѣслѣдвали го до като и послѣдния безмилостно унищожавали, та слѣдъ всичко туй се връщали обратно при плячката. Тѣ вѣрвали, че войницитѣ които падали отъ тѣхния мечь, щѣли да имъ служатъ на небето, като тѣхни слуги. За това тѣ мѫже пленици не държали и нѣмали никакво чувство на състрадание спрямо тѣхъ. Жестокото избиване на пленницитѣ отъ българитѣ трѣбва да отдадемъ на подобно вѣрвание за задгробния животъ въ езическото врѣме. Вслѣдствие на туй писателя Касиодоръ ги нарича Bulgares toto orbe terribiles т. е. най-ужасни на свѣта, а споредъ Еннодия, тѣ сѫ били почти непобѣдими. Освѣнъ туй скититѣ имали обичай, щото единъ пѫть прѣзъ годината началникътъ на племето да черпи съ особена чаша всичкитѣ, които сѫ успѣвали да убиятъ единъ неприятель. Лишени били отъ такъва почетъ онѣзи, които не сѫ извършили такъвъ подвигъ и оставали засрамени прѣдъ съплеменницитѣ си. (Значи, скититѣ имали обичаи, които подържали воинствения духъ и жестокость спрямо неприятеля). Споредъ Херодота у савроматитѣ било законъ, щото и момитѣ за да се омѫжатъ, трѣбало да прѣдставатъ убитъ воюющъ неприятель. Тѣзи, които не могли да изпълнятъ тоя законъ, оставали неомѫжени до живота си. (*Οὐ γαμέεται παρθένος οὐδεμία πρὶν ἂν τῶν πολεμίων ἄνδρα ἀποκτείνῃ* . . . Herod. libr. IV p. 216). (Слѣдва).

ИЗВѢСТИЕ.

Научното списание „*Минало*“ излиза четири пѫти прѣзъ годината въ четири книги, които обхващатъ 28—30 печатни свитъка (коли). Абонаментътъ е за България и Турция 12 лв., а за странство 15 лв. въ прѣдплата.

За обнародванитѣ статии въ списанието се плаща хонораръ 80 лева на кола.

Адресъ: Администрация на сп. „Минало“, София.

Le journal historique „**Minalo**“ (le Passé) paraît quatre fois par an. L'abonnement est de 12 francs pour la Bulgarie et la Turquie et de 15 francs pour l'Etranger.

Rédaction et Administration du journal „Minalo“ à Sofia (Bulgarie).

Sommaire du 3ème numero:

p.

I. Grands seigneurs bulgares du moyen âge. Images artistiques en couleurs du XIII s. . . . . .

II. Inscriptions bulgares (en grec) du temps du grand khan Omortag, par *G. Balastchev* . . . . . 219—238

III. Les „vakoufs“ turcs dans le royaume de Bulgarie et dosuments y ayant trait, par *** et *D. Ichtchiev* 239—264

IV. La Situation ethnographique des anciens Macédoniens, par *Dr. G. Katsarov* . . . . . 265—281

V. L'ecriture cursive bulgare (avec des fac-similés) par *G. Balastchev.* . . . . . 282—302

VI. Le comité revolutionnaire de Leskovetz et une circulaire de celui de Bucarest, par *V. Hranov* . 303—313

VII. De l'organisation publique et militaire de l'ansien Etat bulgare, par *G. Balastchev* . . . . . 314—324